

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЮЩУК РОМАН ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 352(477.83-25)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПАРТИСИПАЦІЇ В МІСЦЕВОМУ
САМОВРЯДУВАННІ УКРАЇНИ

281 – Публічне управління та адміністрування

28 – Публічне управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Роман ЮЩУК

Науковий керівник – Дробот Ігор Олександрович, доктор наук з державного управління, професор

Львів – 2025

АНОТАЦІЯ

Ющук Р.В. Організаційно-правові засади партисипації в місцевому самоврядуванні України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 28 – публічне управління та адміністрування за спеціальністю 281 – публічне управління та адміністрування. – Інститут адміністрування, державного управління та професійного розвитку Національного університету «Львівська політехніка». Львів, 2025.

У дисертаційній роботі вирішено наукове завдання, яке полягає в обґрунтуванні організаційно-правових засад партисипації в місцевому самоврядуванні України та розробленні інноваційних підходів впровадження партисипації в місцевому самоврядуванні.

За своєю структурою дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність досліджуваної теми, сформульовано мету та завдання, визначено об'єкт та предмет дослідження, описано наукову новизну та практичну значущість отриманих результатів дисертаційного дослідження.

Перший розділ «Теоретико-правові засади партисипації в місцевому самоврядуванні» розкриває поняття і зміст партисипації як форми народовладдя на місцевому рівні, нормативно-правове забезпечення здійснення партисипації в Україні, правові основи партисипації в системі публічного управління країн ЄС.

Досліджено поняття «партисипації» через партисипаторний підхід у публічному управлінні, який базується на класичних принципах демократії та передбачає активну участь громадськості в обговоренні та прийнятті рішень з питань публічного життя суспільства. Встановлено, що модель партисипаторної демократії передбачає активну участь громадян в обговоренні та прийнятті рішень з основних питань життєдіяльності

суспільства та включає інструменти, які використовуються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування для залучення громадян у процес колективного вироблення рішень. Розкрито правову основу поняття «територіальна громада» як суб'єкта партисипації у місцевому самоврядуванні; поняття «астротурфінг» як імітації масової громадської ініціативи для створення ілюзії запиту від суспільства. Здійснено огляд чинних громадських ініціатив на національному та міжнародному рівнях, виявлено розмаїття визначень, цілей та методологій реалізації партисипації, що характеризують стратегії та ініціативи сучасного місцевого самоврядування.

Досліджено нормативно-правове забезпечення здійснення партисипації в Україні, зокрема Конституція України, Концепція сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства, закони України «Про місцеве самоврядування», «Про громадські об'єднання», «Про публічні консультації», «Про органи самоорганізації населення», проєкт Закону України «Про місцевий референдум», нормативно-правове забезпечення форм партисипації у місцевому самоврядуванні (за Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні») та низку інших нормативно-правових актів. Розкрито проблеми партисипації в публічному управлінні у політичному, нормативно-правовому, ресурсному аспектах; основні проблеми роботи з петиціями у місцевому самоврядуванні; інструменти партисипації, з якими часто трапляються проблеми у сфері місцевого розвитку, оскільки вони потребують доопрацювання.

Узагальнено правові основи партисипації в системі публічного управління країн ЄС через базові норми ООН, зокрема через Загальну декларацію прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, а також через низку інших актів, як-от: Резолюція Комітету з прав людини ООН щодо рівної участі в політичних та державних справах, Керівні принципи щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень, Конвенція

про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція), Рекомендація щодо відкритого урядування (2017 р.). Відповідно узагальнено чотири рівні партисипації – від найнижчого до найвищого ступеня залучення: інформація, консультація, діалог та партнерство. У роботі запропонована матриця участі громадськості в європейській сучасній практиці публічного управління. Залежно від ступеня впливу на прийняті у муніципальному утворенні рішення виділено дві групи форм участі: імперативні та консультативні. Проаналізовано динаміку розвитку міжнародної ініціативи «Партнерство “Відкритий Уряд”» та з’ясовано, що правові основи партисипації в системі публічного управління країн ЄС базуються на динаміці глобальних рухів упродовж останніх десятиріч та вказують на тенденції уніфікації норм, понять, процедур, правил.

У другому розділі *«Організаційні засади партисипації в місцевому самоврядуванні України»* здійснено аналіз форм участі громадян в місцевому самоврядуванні України, інструментів (та методів) залучення громадян до громадської участі, розкрито оцінювання партисипаторної активності громадян у місцевому самоврядуванні за показниками електронної участі.

Здійснено аналіз форм партисипації у місцевому самоврядуванні на основі Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», який гарантує право членів територіальної громади впливати на процес прийняття рішень на місцевому рівні у формах місцевого референдуму, загальних зборів громадян, громадських слухань, внесення місцевої ініціативи на розгляд органу місцевого самоврядування, ініціювання створення органів самоорганізації населення. Проаналізовано нормативну основу застосування електронної петиції та рекомендовано для врегулювання правовідносин між місцевою радою та ініціаторами електронних петицій розробити й затвердити рішенням ради локальний нормативно-правовий акт (положення) щодо підготовки, подання, вимоги стосовно кількості підписів громадян на підтримку електронної петиції до органу місцевого самоврядування та строку збору таких підписів, розгляду й врахування результатів розгляду

електронної петиції, або врегулювати такі правовідносини в одному з розділів Статуту територіальної громади. Розкрито організаційні та функціональні аспекти щодо процесів ініціювання та здійснення місцевого референдуму громадою як однієї з форм партисипації, зокрема через можливість проведення місцевого референдуму виключно на базовому рівні адміністративно-територіального устрою держави – в межах територіальної громади.

Запропоновано інструменти (та методи) залучення громадян до громадської участі. У роботі представлено Концепцію електронної участі (основні складові компоненти), в якій на першому рівні електронної участі – е-інформування; на другому – е-консультації; на третьому рівні – е-рішення. Запропоновано застосування методологічного підходу, що полягає у розробленні трьох компонентів як передумови партисипації, а саме: мети партисипації, результату партисипації, методології партисипації. Розкрито низку дієвих інструментів, які можна використовувати для залучення громадськості до здійснення ефективного місцевого самоврядування, серед яких: публічна зустріч, аналіз тенденцій, соціальна карта, карта мобільності, трансекта, часова лінія, діаграма Венна (або діаграма Чапаті), концептуальне картографування. Представлено основні критерії та підвимири електронної участі, а саме: електронне сповіщення, електронне ввімкнення, електронний дискурс, електронний діалог, електронна співпраця та розширення прав і можливостей, які мають на меті відобразити співвідношення, які можуть мати місце в послугах електронної участі. Обґрунтовано тенденцію, за якою виклики, пов'язані з пандемією COVID-19, зміцнили інструментальну та внутрішню цінність електронної участі для місцевих органів влади в ефективному наданні публічних послуг та спільній розробці підходів до вирішення питань, що становлять суспільний інтерес.

Розкрито оцінювання партисипаторної активності громадян у місцевому самоврядуванні за показниками електронної участі. Проаналізовано базовий показник, за яким здійснено аналіз розвитку партисипації в місцевому самоврядуванні у глобальному вимірі – рівень розвитку електронного

урядування, який у світі оцінює Департамент з економічних і соціальних питань ООН UNDESA, починаючи з 2003 р. за індексом EGDI. Проаналізовано динаміку показника EGDI, який є середньозваженим значенням за трьома найважливішими параметрами, а саме: обсяг та якість онлайн-послуг (Online Service Index, OSI); стан розвитку телекомунікаційної інфраструктури (Індекс телекомунікаційної інфраструктури, TII); невід’ємний людський капітал (Human Capital Index, HCI). Проаналізовано низку інших показників, зокрема опитування Waseda-IAC International e-Government Rankings (2019/2020). Розкрито роль глобального проєкту ООН щодо інтерактивної бази знань про електронне урядування UNeGovKB, яка була створена Відділом державних установ та цифрового уряду (DPIDG) Департаменту ООН з економічних та соціальних питань (UNDESA), щоб забезпечити урядам та всім членам громадянського суспільства легкий доступ до цієї цінної інформації для досліджень, освіти та планування.

У третьому розділі *«Інноваційні підходи до впровадження партисипації в місцевому самоврядуванні України»* розкрито потенціал використання досвіду Республіки Польща для розвитку партисипації в Україні, запропоновано перспективні форми партисипації у місцевому самоврядуванні України та інноваційні інструменти забезпечення партисипації в місцевому самоврядуванні.

Проаналізовано нормативно-правову базу, що формує основу партисипації у Польщі, ініціативи відкритого уряду Польщі для впровадження партисипації. Запропоновано ініціативи, які найчастіше реалізуються в усіх типах муніципалітетів – це різні типи консультацій з громадськістю. До них належать молодіжні та старші ради, певна форма розподілу коштів (включаючи бюджети участі/громадян, сільські фонди або участь громадян у регулярному бюджетному циклі) та ініціативи відкритих урядових даних. Консультативними ініціативами, які можна знайти в усіх типах муніципалітетів, є молодіжні та старші ради, які створюються як допоміжні консультативні одиниці для цих демографічних груп населення відповідно до закону про місцеве самоврядування, який надає керівні

принципи для їх створення. Досвід Польщі дає можливість зробити висновок щодо впровадження таких ефективних форм залучення громадян та їх організацій: надання публічних послуг, державно-приватне партнерство, державний сектор-ваучери, місцева ініціатива та спільне виробництво публічних послуг. Ефективними формами партисипації виокремлено введення в експлуатацію (підряд) комунальних послуг, які можуть відбуватися через: а) укладення договорів відповідно до законодавства; б) доручення або субпідряд виконання публічних завдань відповідно до Закону про громадську благодійність та волонтерство.

Запропоновано перспективні форми партисипації у місцевому самоврядуванні України через впровадження е-партисипації та партисипаторного бюджетування, зокрема через застосування трьох компонентів електронної участі: електронної інформації, електронної консультації, електронного прийняття рішень; через розроблення Положення про партисипаторний бюджет, а також процедурних питань. У підрозділі партисипаторний бюджет розглядається як місцевий бюджет, розроблений і затверджений за участю громадськості, та фінансовий план спільного управління, який здійснюється громадянами та місцевими органами влади. Запропоновано механізми залучення громадськості до бюджетного процесу, що можуть бути задіяні упродовж всього бюджетного періоду, який включає в себе етапи підготовки, затвердження, виконання, аудиту та контролю бюджету. Зроблено висновок щодо необхідності забезпечення відповідної бази щодо врегулювання проблемних питань, зокрема розроблення Положення про партисипаторний бюджет, вибору платформи для роботи, визначення процедурних питань щодо подання заявок, обговорення, голосування тощо.

Інноваційні інструменти забезпечення партисипації в місцевому самоврядуванні досліджено через аналіз та можливість застосування інноваційних підходів партисипації в місцевому самоврядуванні; динаміку розвитку партисипації в місцевому самоврядуванні; перспективи впровадження е-партисипації як форми участі громадян у місцевому

самоврядуванні. Обґрунтовано, що електронна участь налічує кілька форм: вона починається як обов'язкова умова з інформативного рівня, під час якого уряд надає своїм громадянам основну інформацію, що веде до другої, двосторонньої форми, коли громадян запрошують висловити свою думку урядам, і «варіанту партнерства», під час якого громадяни стають суб'єктами та очолюють процес вироблення політики. Запропоновано інструменти інформування громадськості – методи, які доцільно використовувати, щоб надати представникам громадськості інформацію, необхідну для розуміння проєкту та процесу прийняття рішень; інструменти для генерації та отримання вхідних даних – методи, які доцільно використовувати для отримання публічного внеску в процес прийняття рішень; інструменти для досягнення консенсусу – методи, які доцільно використовувати для об'єднання різних груп зацікавлених сторін для участі у спільному навчанні та прийнятті рішень. Запропоновано використання інструментів особистої партисипації, інструментів партисипації у сфері дистанційного інформування громадськості, розкрито організаційні особливості партисипації під час їх застосування. З'ясовано, що реалізація громадської участі має включати як фізичні, так і цифрові інструменти. Розроблено та запропоновано такі інструменти: опитувальник щодо організації особистих заходів або зустрічей; методологічну розробку організації партисипації у форматі особистих зустрічей з членами громади; методи управління конфліктами, запобігання та вирішення конфліктів під час партисипації, а саме: скликання, досягнення консенсусу, фасилітація, медіація, підходи до співпраці, конфлікт-коучинг.

Ключові слова: місцеве самоврядування, партисипація, територіальна громада, децентралізація, місцевий розвиток, компетенція, публічне управління, сталий розвиток, відповідальність, електронне врядування, адміністративна реформа, публічні послуги.

SUMMARY

Yushchuk R.V. Organizational and legal foundations of participation in local self-government of Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in the field of public management and administration, specialty 281 «Public Management and Administration». – Institute of Public Administration, Governance and Professional Development of Lviv Polytechnic National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2025.

The thesis presents a theoretical generalization and solution to the scientific problem, which consists in substantiating the organizational and legal foundations of participation in local self-government and developing innovative approaches to the implementation of participation in local self-government.

In its structure, the thesis consists of an introduction, three chapters divided into subsections, a conclusion, a list of references and appendices.

The introduction substantiates the relevance of the topic under study, formulates the goal and objectives, defines the object and subject of the study, describes the scientific novelty and practical significance of the obtained results of the dissertation research.

The first chapter *Legal principles of participation in local self-government* reveals the concept and content of participation as a form of democracy at the local level, the legal framework for the implementation of participation in Ukraine, the legal basis for participation in the public administration system of the EU countries.

The concept of «participation» is studied through a participatory approach in public administration, based on the classical principles of democracy and providing for active participation of the public in the discussion and decision-making on the public life of society. It is established that the model of participatory democracy assumes the active participation of citizens in the discussion and

decision-making on the main issues of society and includes tools used by local authorities to involve citizens in the process of collective decision-making. The legal principles of participation in local government are disclosed, in particular through the application of a participatory approach in general to public administration, which is based on the classical principles of democracy, including such as the presence of active public participation in the discussion and decision-making on the public life of societies. The legal basis for the concept of a «territorial community» as a subject of participation in local government is disclosed; the concept of «astroturfing» as an imitation of a mass public initiative to create the illusion of a request from society. A review of existing public initiatives at the national and international levels is carried out, which revealed a wide variety of definitions, goals and methodologies for the implementation of participation, characterizing the strategies and initiatives of modern local government.

The thesis examines the legal framework for the implementation of participation in Ukraine, in particular, the Constitution of Ukraine, the Concept of Assistance to Civil Society Development by Executive Authorities, the Law of Ukraine «On Local Self-Government», the Law of Ukraine «On Public Associations», the Law of Ukraine «On Public Consultations», the Law of Ukraine «On Self-Organization Bodies of the Population», the draft Law on Local Referendum, legal framework for participation forms in local self-government (according to the Law of Ukraine «On Local Self-Government in Ukraine»), and a number of other legal acts. The thesis reveals the problems of participation in public administration in political, legal, resource aspects; the main problems of working with petitions in local self-government; participation tools that often cause problems in the field of local development or need to be improved.

The paper summarizes the legal basis for participation in the public administration system of the EU countries through the basic norms of the UN, in particular through the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights; and through a number of other acts:

Resolutions of the UN Human Rights Committee on equal participation in political and public affairs, the Guidelines for public participation in political decision-making, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the Code of Best Practices on Public Participation in Decision-making, the Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters, the Recommendation on Open Government (2017). Accordingly, four levels of participation are summarized from the lowest to the highest degree of involvement: information, consultation, dialogue and partnership. The paper proposes a matrix of public participation in modern European public administration practice. Depending on the degree of influence on the decisions made in the municipality, two groups of participation forms are distinguished: imperative and consultative. The dynamics of the development of the international initiative «Open Government Partnership» is analyzed and it is established that the legal basis for participation in the public administration system of the EU countries is based on the dynamics of global movements over the past decades and indicates trends in the unification of norms, concepts, procedures, and rules.

The second chapter *Organizational Foundations of Participation in Local Self-Government of Ukraine* analyzes the forms of citizen participation in local self-government of Ukraine, instruments (and methods) for attracting citizens to public participation, and discloses an assessment of the participatory activity of citizens in local self-government based on electronic participation indicators.

The analysis of forms of participation in local self-government is carried out based on the Law of Ukraine «On Local Self-Government in Ukraine», which guarantees the right of members of a territorial community to influence the decision-making process at the local level in the form of a local referendum, general meeting of citizens, public hearings, submitting a local initiative for consideration by a local self-government body, and local self-government bodies. The regulatory framework for the use of electronic petitions is analyzed and it is recommended to develop and approve by the decision of the council a local

regulatory legal act (regulation) regarding the preparation, filing, requirement for the number of citizens' signatures in support of an electronic petition to the local government body, or to regulate such legal relations in one of the sections of the Charter of the territorial community. The organizational and functional aspects of the processes of initiating and implementing a local referendum by the community as one of the forms of participation are disclosed, in particular through the possibility of holding a local referendum exclusively at the basic level of the administrative-territorial structure of the state within the territorial community.

The tools (and methods) for involving citizens in public participation are proposed. The paper presents the Concept of Electronic Participation (main components), in which the first level of electronic participation is e-informing; the second level is e-consultations; the third level of electronic participation is e-decision. The paper proposes to apply a methodological approach that consists in developing three components as a prerequisite for participation, namely: the purpose of participation, the result of participation, and the methodology of participation. A number of effective tools that can be used to engage the public in the implementation of effective local government are revealed, including: public meeting, trend analysis, social map, mobility map, transect, time line, Venn diagram (or Chapati diagram), conceptual mapping. The main criteria and sub-measures of e-participation are presented, namely: e-notification, e-inclusion, e-discourse, e-dialogue, e-collaboration and e-empowerment, aimed at reflecting the relationships that can take place in e-participation services. It is a reasonable tendency that the challenges posed by the COVID-19 pandemic have strengthened the instrumental and intrinsic value of e-participation for public administrations in the effective provision of public services and the joint development of approaches to solving issues of common interest.

The paper reveals the assessment of the participatory activity of citizens in local government based on e-participation indicators. The paper analyzes the basic indicator used to analyze the development of participation in local government in the global dimension – the level of e-government development assessed in the

world by the United Nations Department of Economic and Social Affairs UNDESA, starting from 2003, using the EGDI index. The article analyzes the dynamics of the EGDI indicator, which is a weighted average of three key parameters, namely: the volume and quality of online services (Online Service Index, OSI); the state of development of telecommunications infrastructure (Telecommunication Infrastructure Index, TII); and the inherent human capital (Human Capital Index, HCI). A number of other indicators were analyzed, in particular the Waseda-IAC International e-Government Rankings survey (2019/2020). The role of the UN global project on the interactive e-government knowledge base UNeGovKB, created by the Division for Public Institutions and Digital Government (DPIDG) of the UN Department of Economic and Social Affairs (UNDESA), is revealed to provide governments and all members of civil society with easy access to this valuable information for research, education and planning.

The third chapter *Innovative Approaches to the Implementation of Participation in Local Self-Government in Ukraine* reveals the potential for using the experience of the Republic of Poland to develop participation in Ukraine, and proposes promising forms of participation in local self-government and innovative tools for ensuring participation in local self-government.

The paper reveals the experience of Poland for the purpose of using it to develop participation in Ukraine, in particular, it analyzes the legal framework that forms the basis for participation in Poland, and analyzes the initiatives of the open government of Poland to implement participation. The paper proposes initiatives that are most often implemented in all types of municipalities these are different types of public consultations. These include youth and senior councils, a certain form of distribution of funds (including participatory/citizen budgets, rural funds, or citizen participation in the regular budget cycle), and open government data initiatives. Consultative initiatives that can be found in all types of municipalities are youth and senior councils, which are created as auxiliary consultative units for these demographic groups of the population in accordance with the Law on Local

Self-Government, which provides guidelines for their creation. The experience of Poland allows us to conclude that such effective forms of involving citizens and their organizations as: provision of public services, public-private partnerships, public sector-vouchers, local initiative and joint production of public services are introduced. Effective forms of participation include commissioning (contracting) of public services, which can occur through: a) concluding contracts in accordance with the law; b) assigning or subcontracting the performance of public tasks in accordance with the Law on Public Charity and Volunteering.

Promising forms of participation in local self-government of Ukraine are proposed through the introduction of e-participation and participatory budgeting, in particular, through the use of three components of electronic participation: electronic information, electronic consultation, electronic decision-making; through the development of the Regulation on the participatory budget, the development of procedural issues. In the subsection, the participatory budget is considered as a local budget developed and approved with the participation of the public and a financial plan for joint management carried out by citizens and local authorities. Mechanisms for involving the public in the budget process are proposed, which can be used throughout the budget period, including the stages of preparation, approval, execution, audit and control of the budget. A conclusion is made on the need to provide an appropriate basis for resolving problematic issues, namely the development of the Regulation on the participatory budget, the choice of a platform for work, the definition of procedural issues for submitting applications, discussion, voting, etc.

Innovative tools for ensuring participation in local self-government are studied through the analysis and possibility of applying innovative approaches to participation in local self-government; the dynamics of participation in local self-government; prospects for the introduction of e-participation as a form of citizen participation in local self-government. It is substantiated that electronic participation has several forms, it starts as a mandatory condition with the information level, during which the government provides its citizens with basic

information, leading to the second, two-way form, when citizens are invited to express their opinion to governments, and the «partnership option», during which citizens become subjects and lead the process. The paper proposes public information tools methods that are appropriate to use to provide members of the public with the information necessary for understanding the project and the decision-making process; tools for generating and obtaining input data methods that are appropriate to use for obtaining public input into decision-making; tools for achieving consensus and reaching agreement methods that are appropriate to use to bring together various stakeholder groups to participate in joint learning and decision-making. The paper proposes the use of personal participation tools, participation tools in the field of remote public information, and reveals the organizational features of participation in their application. It is established that the implementation of public participation should include both physical and digital tools. The following tools have been developed and proposed: a questionnaire on organizing personal events or meetings; a methodology for organizing participatory activities in the format of personal meetings with community members; methods of conflict management, conflict prevention and resolution during participation, namely: convening, consensus building, facilitation, mediation, approaches to cooperation, conflict coaching.

Key words: local government, participation, territorial community, decentralization, local development, competence, public administration, sustainable development, responsibility, e-government, administrative reform, public relations.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

А. Публікації, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Ющук Р. В. Роль партисипаторної демократії у розвитку партисипації у місцевому самоврядуванні: зарубіжний досвід. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2023. № 37. С. 235–241. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5240-2023.37.42>.

2. Ющук Р. В. Проблеми здійснення партисипації в місцевому самоврядуванні: організаційно-правові аспекти. *Інвестиції : практика та досвід*. 2024. № 12. С. 247–251. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.12.247>.

3. Ющук Р. Тенденції розвитку організаційних форм партисипації в місцевому самоврядуванні. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2024. № 8. С. 157–164. DOI: <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2024-8-157-164>.

4. Ющук Р. В. Перспективи розвитку електронної участі громадян як форми партисипації у місцевому самоврядуванні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 15. С. 255–258. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.15.255>.

Б. Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

5. Ющук Р. В. Залучення громадян до вирішення питань місцевого значення. *Європейська інтеграція та трансформація публічного врядування в Україні* : матер. наук.-практ. конф. (19 квітня 2024 р., Львів). Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2024. С. 272–282. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2024/pages/27385/iadu-19042024-0905.pdf>.

6. Ющук Р. Проблеми дослідження партисипації як форми приватно-партнерської участі громадян в електронному врядуванні. *Development of science in the conditions of deepening European integration processes* : матеріали XXVIII Міжнар. наук.-практ. конф. 15–17 липня 2024 р., Рим, Італія. URL:

<https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2024/06/DEVELOPMENT-OF-SCIENCE-IN-THE-CONDITIONS-OF-DEEPENING-EUROPEAN-INTEGRATION-PROCESSES.pdf>.

7. Ющук Р. Проблематика публічно-приватного партнерства як партисипації громадськості у публічному управлінні. *Perspectives of contemporary science: theory and practice* : proc. of the 6th Intern. sci. and practical conf. July 22–24, 2024. Lviv, Ukraine. 2024. P. 597–602. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/08/PERSPECTIVES-OF-CONTEMPORARY-SCIENCE-THEORY-AND-PRACTICE-22-24.7.24.pdf>.

8. Ющук Р. Громадське врядування як пряма форма партисипації громади у місцевому самоврядуванні. *Peculiarities of the organization of human activity in the environment* : матеріали XXXIII Міжнар. наук.-практ. конф. Paris, France. P. 165–168. URL: <https://eu-conf.com/events/peculiarities-of-the-organization-of-human-activity-in-the-environment>.

9. Ющук Р. В. The impact of participatory democracy on the development of human resource competencies in public administration: security, protection, risks. *Current means of training young people and developing their abilities* : the I Intern. sci. and practical conf., January 06–08 2025, Munich, Germany. 2025. P. 266–268. URL: <https://eu-conf.com/en/events/current-means-of-training-young-people-and-developing-their-abilities>.

10. Ющук Р. В. Оцінка ООН рівня електронного урядування: глобальний та безпековий вимір. *Technologies for improving old methods, theories and hypotheses* : the 1st Intern. sci. and practical conf. January 07–10 2025, Sofia, Bulgaria. 2025. P. 349–351. URL: <https://isg-konf.com/technologies-for-improving-old-methods-theories-and-hypotheses>.

В. Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

11. Yushchuk R., & Zabolotnya, V. Development of participation in local government of Ukraine: administrative and legal relations. *Public Administration*

and Law Review. 2024. Iss. 2 (18). P. 12–20. DOI: <https://doi.org/10.36690/2674-5216-2024-2-12-20>.

(Особистий внесок автора: аналіз тенденцій розвитку партисипації у місцевому самоврядуванні України; дослідження правової основи поняття «територіальної громади» як суб'єкта партисипації у місцевому самоврядуванні; узагальнення основних принципів співіснування громади та місцевого самоврядування; аналіз основних проблем партисипації та основних форм громадської участі в місцевому самоврядуванні.

Внесок Заболотньої В.: аналіз розвитку партисипації від основ демократії до впровадження в національне законодавство України на сучасному етапі; співвідношення сутності партисипації до поняття «партисипаторної демократії», яке є інноваційним поняттям та є змішаною формою прямої та представницької демократії; розкриття поняття партисипаторної демократії як основи розвитку партисипації у місцевому самоврядуванні України).

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	20
ВСТУП.....	22
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПАРТИСИПАЦІЇ В МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ	31
1.1. Поняття і зміст партисипації як форми народовладдя на місцевому рівні.....	31
1.2. Нормативно-правове забезпечення здійснення партисипації в Україні	45
1.3. Правові основи партисипації в системі публічного управління країн ЄС	59
Висновки до розділу 1	71
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ПАРТИСИПАЦІЇ В МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ УКРАЇНИ.....	75
2.1. Форми участі громадян в місцевому самоврядуванні України.....	75
2.2. Інструменти (та методи) залучення громадян до громадської участі	87
2.3. Оцінювання партисипаторної активності громадян у місцевому самоврядуванні за показниками електронної участі	105
Висновки до розділу 2.....	124
РОЗДІЛ 3. ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ПАРТИСИПАЦІЇ В МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ УКРАЇНИ.....	128
3.1. Потенціал використання досвіду Республіки Польща для розвитку партисипації в Україні	128
3.2. Перспективні форми партисипації у місцевому самоврядуванні України.....	143
3.3. Інноваційні інструменти забезпечення партисипації в місцевому самоврядуванні	160
Висновки до розділу 3	179
ВИСНОВКИ.....	182
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	190
ДОДАТКИ.....	218

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГО – громадська організація

ЄАВТ – Європейська асоціація вільної торгівлі

ЄК – Європейська комісія

ЄС – Європейський Союз

ЗУ – закон України

ІГС – інститут громадянського суспільства

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

МАФ – мала архітектурна форма

НУО – (англ. Non-Governmental Organization, NGO) неурядова організація

ОМС – органи місцевого самоврядування

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПВУ – міжнародна ініціатива «Партнерство “Відкритий Уряд”»

СМР – стратегія місцевого розвитку

ЦСР – цілі сталого розвитку

АТІ – (англ. Access to Information) доступ до інформації

CIVICUS – глобальний альянс, який займається зміцненням громадянської діяльності та громадянського суспільства

DAC – (англ. Development Assistance Committee) Комітет сприяння розвитку

DPIDG – (англ. Division for Public Institutions and Digital Government) відділ державних установ та цифрового уряду Департаменту ООН з економічних та соціальних питань (UNDESA)

EFTA – (англ. European Free Trade Association) Європейська асоціація вільної торгівлі

EGDI – (англ. E-Government Development Index) Індекс розвитку уряду

EIU – (англ. Economist Intelligence Unit) індекс демократії

EPAR – (англ. European Public Assessment Report) Європейський громадський звіт про оцінку

EPI – (англ. Electronic Participation Index) індекс електронної участі ООН

FARA – (англ. Foreign Agents Registration Act) Закон США про реєстрацію іноземних агентів

FUA – (англ. Functional Urban Areas) функціональні міські території

G2B – (англ. government-to-business) – тип електронного врядування «уряд для бізнесу»

G2C – (англ. government-to-citizens) – тип електронного врядування «уряд для громадян»

G2G – (англ. government-to-government) – тип електронного врядування «уряд для уряду»

HCI – (англ. Human Capital Index) невід’ємний людський капітал

IMD – (англ. International Institute for Management Development) Міжнародний інститут розвитку менеджменту

IoE – (англ. Internet of Everything) всеосяжний інтернет

LOSI – (англ. Local Online Services Index) індекс місцевих онлайн-послуг

ОЕСР – (англ. Organisation for Economic Cooperation and Development) Організація економічного співробітництва та розвитку

OSI – (англ. Online Service Index) обсяг та якість онлайн-послуг

ТІІ – (англ. Telecommunications Infrastructure Item) стан розвитку телекомунікаційної інфраструктури

UNDESA – (англ. United Nations Department of Economic and Social Affairs) Департамент ООН з економічних і соціальних питань

UNeGovKB – база знань про електронне урядування

USAID – (англ. United States Agency for International Development) Агентство США з міжнародного розвитку

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах українського державотворення вагоме місце в публічному управлінні займає місцеве самоврядування. На думку дослідників, політиків і практиків, стан відносин між суб'єктами публічного управління – державою, територіальною громадою та громадянським суспільством – свідчить про те, що реформа децентралізації державного управління позитивно вплинула на дотримання основних принципів демократичного управління – паритетності, компетентності, прозорості, повсюдності, субсидіарності. Взаємодія означених суб'єктів управління характеризується синергетичним ефектом в усіх сферах державно-владних відносин. Відбуваються позитивні зрушення в діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, неурядових (громадських) інституцій у формуванні та розвитку нових суспільних відносин. Особливо значущими у цьому процесі, на думку експертів, є результат діяльності органів місцевого самоврядування. Вони вийшли з-під залежності місцевих органів виконавчої влади, отримали можливість повною мірою реалізувати свою родову функцію – організація життєдіяльності на місцевому рівні.

Відчутно зросла роль місцевого самоврядування й у контексті управлінської функції громадянського суспільства. Зокрема, діяльність органів місцевого самоврядування в умовах реформи децентралізації стала більш самостійною щодо реалізації державної політики у сфері розвитку територій. Домінантними у формуванні, прийнятті та реалізації управлінських рішень щодо організації життєдіяльності на місцевому рівні стали потреби та суспільні інтереси громади. Названі позитивні зміни дають підстави сприймати їх сприятливою передумовою подальшого розвитку та ефективного здійснення самоврядування загалом як системного суспільного явища.

Водночас результати досліджень науковців, досвід практиків вказують на те, що попри позитивні зміни, що відбулися в державно-владних відносинах, місцеве самоврядування не стало ще самодостатнім системним явищем в частині організаційно-правового функціонування та соціально-економічного змісту, не відповідає повною мірою очікуванням суспільства. Можна виокремити кілька причин нормативного, організаційного, інституційного штибу, що зменшують поступальний розвиток місцевого самоврядування. У роботі йдеться про партисипацію як форму активної участі громадян в організації життєдіяльності на місцевому рівні.

Питання партисипації у місцевому самоврядуванні під різними кутами й за різними напрямками вивчала і продовжує вивчати низка українських та іноземних науковців, політиків і практиків. Результати цих досліджень свідчать про те, що реформа децентралізації державного управління, яка за низки суб'єктивних та об'єктивних причин залишилась не завершеною, пригальмувала в Україні процес розвитку місцевого самоврядування загалом й у частині впровадження засад партисипації зокрема. На сьогодні у галузі знань та практиці публічного управління, зокрема у сфері місцевого самоврядування, актуальними є такі питання, як: співвідношення представницької та партисипаторної демократії у місцевому самоврядуванні; компетенційний баланс у реформах децентралізації влад; реалізація принципів відкритості та прозорості у діяльності органів публічної влади тощо. Дослідження розвитку організаційних форм участі у місцевому самоврядуванні потребує ґрунтового аналізу інструментів участі, їх нормативно-правового та фінансового забезпечення, вивчення зарубіжного досвіду та можливостей їх впровадження у вітчизняну практику місцевого самоврядування тощо.

З позиції теорії та практики публічного управління дослідження зумовлено відсутністю наукових робіт, що стосуються обґрунтування організаційно-правових засад партисипації у місцевому самоврядуванні. Поняття «партисипація», «партисипаторна демократія», «представницька

демократія», «громадянська участь», «залучення громади» щораз частіше вивчаються та впроваджуються у теорії та практиці публічного управління. Доцільно зазначити, що більшість з них використовуються на сьогодні у місцевому самоврядуванні.

Проблематику питань організаційно-правових засад партисипації у місцевому самоврядуванні досліджують різні галузі наук, зокрема: проблеми управлінського характеру, організаційно-правових основ, функціонально-управлінських структур, взаємозв'язків є у площині публічного управління та адміністрування; інтеграційні процеси, глобалізація управління, суспільства – у площині міжнародного права, політології; партисипаторне бюджетування, плани регіонального та місцевого розвитку – у площині економіки.

Проблематику партисипації в місцевому самоврядуванні досліджувало чимало українських та іноземних науковців. зокрема, Ця тема прослідковується у працях вітчизняних вчених, як-от І. Абрам'юк, Г. Боднар, А. Васіна, Ю. Дзюбенко, І. Дробот, І. Забокрицький, М. Коваленко, В. Ковальчук, К. Мануїлова, Є. Матвійшин, В. Нестерович, А. Пехник, М. Ставнійчук, О. Сушинський, М. Требіна та інші. Теоретичні та організаційні проблеми партисипації у місцевому управлінні досліджували В. Ковальчук, І. Забокрицький, В. Нестерович, О. Левченко, Н. Величко, Л. Ковшун та інші з метою виявлення методологічних та проблем реалізації партисипації громади у сфері публічного управління. Окремі організаційні аспекти розвитку партисипації в місцевому самоврядуванні вивчали у своїх працях дослідники Д. Заяць, Т. Кіцак, І. Лопушинський, Н. Нижник, А. Рачинський, В. Філіпова та інші. Інтерес до загальнотеоретичної характеристики інструментів громадської участі, їх поняття та видів проявляли А. Айвазян, Д. Гончаров, А. Сунгуров, М. Холмська та інші. Низку досліджень присвячено окремим інструментам громадської участі, зокрема таких авторів як М. Лациба, Г. Котляревська, В. Купрій,

В. Цимбалюк, О. Хмара, у тому числі використанню елементів електронної демократії – А. Ємельянов, В. Дрешпак, А. Семенченко та інші.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження проведено в межах науково-дослідної роботи кафедри публічного врядування Національного університету «Львівська політехніка» на тему: «Наукові засади забезпечення сталого розвитку територіальних громад і територій в умовах національних викликів та повоєнного відновлення України» (державний реєстраційний номер 0124U000016). Автором запропоновано в контексті розвитку територіальних громад взяти до уваги досвід організаційно-правових основ партисипації в системах публічного управління країн ЄС, зокрема щодо: таких рівнів участі громадян як інформація, консультація, діалог та партнерство; таких форм участі як імперативні та консультативні; передумов та особливостей правового поля, за якими у країнах ЄС сформована розгалужена система міжнародних та європейських стандартів громадської участі у процесах прийняття рішень (акт про використання результатів дисертаційної роботи від 24.04.2025).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в обґрунтуванні організаційно-правових засад партисипації у місцевому самоврядуванні, розробленні інноваційних підходів їх впровадження, окресленні перспектив розвитку явища партисипації.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішити такі завдання:

- розробити методику дослідження та впровадження партисипації у місцеве самоврядування України
- узагальнити правові основи партисипації в системах публічного управління країн ЄС та розкрити досвід партисипації Республіки Польща з метою використання його потенціалу для розвитку партисипації в Україні;
- виявити проблемні питання впровадження партисипації на рівні громади та запропонувати удосконалені форми участі громадян у місцевому самоврядуванні України;

- оцінити партисипаторну активність громадян у місцевому самоврядуванні за показниками електронної участі як перспективний методологічний підхід до розвитку партисипації;

- розробити практичні рекомендації щодо впровадження партисипації в місцевому самоврядуванні України, зокрема через застосування інноваційних інструментів партисипації;

- запропонувати перспективні форми партисипації у місцевому самоврядуванні України через впровадження е-партисипації та партисипаторного бюджетування.

Об’єктом дослідження є процес здійснення місцевого самоврядування в Україні.

Предметом дослідження є сукупність зв’язків та відношень, що формують організаційно-правові засади партисипації у місцевому самоврядуванні України.

Методи дослідження. У дисертаційній роботі використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, що дозволило забезпечити вивчення проблеми та отримання достовірних висновків і результатів. Науково-теоретичну і методологічну основу дослідження становлять принципи, прийоми та сукупність загальнонаукових та спеціальних методів, які зумовлюють досягнення визначеної мети та поставлених завдань дисертації. Зокрема, використано такі методи: *історичний* – для аналізу історичних передумов, тенденцій формування нормативно-правових та організаційно-функціональних засад здійснення партисипації у місцевому самоврядуванні; *аналітичний і теоретико-концептуальний методи* – для аналізу теоретико-методологічних, організаційно-правових та функціональних засад партисипації у місцевому самоврядуванні; *порівняльний* – для виявлення, узагальнення підходів та перспектив впровадження партисипації у місцевому самоврядуванні України; *системний* – для систематизації елементів партисипації у місцевому самоврядуванні; *структурно-функціональний* – для аналізу організаційного

та процесуального забезпечення процесів виконання функцій самоврядування у публічному управлінні; *метод аналогії* – для розроблення категорійного апарату дослідження на основі міждисциплінарності категорійних ознак предмету дослідження; *абстрактно-логічний метод* – для здійснення теоретичних узагальнень і формування висновків досліджень; *прогностичний метод* – для визначення перспектив застосування партисипації у місцевому самоврядуванні; *процесний аналіз* – для дослідження процесів, пов'язаних з партисипацією у місцевому самоврядуванні.

Інформаційною базою дисертаційного дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти України та міжнародної спільноти, наукові праці вітчизняних та закордонних авторів, офіційні інтернет-ресурси, результати власних емпіричних досліджень.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у вирішенні актуального наукового завдання щодо обґрунтування організаційно-правових засад партисипації та впровадження їх у місцеве самоврядування України. Зокрема, в дисертаційному дослідженні:

вперше:

– розроблено інноваційні підходи впровадження організаційно-правових засад партисипації у місцеве самоврядування України, які полягають у сукупності форм народовладдя та громадської участі в управлінні на місцевому рівні шляхом реалізації Концепції електронної участі та організаційних форм партисипації, а саме місцевого референдуму, загальних зборів громадян, громадських слухань, внесення місцевої ініціативи на розгляд органу місцевого самоврядування, ініціювання створення органів самоорганізації населення та інших форм за допомогою інноваційних інструментів партисипації;

удосконалено:

– методологічну основу розвитку партисипації через використання оцінювання партисипаторної активності громадян у місцевому

самоврядуванні за показниками електронної участі, зокрема за індексами EGDI, EPI, LOSI;

– організаційно-функціональні форми партисипації в місцевому самоврядуванні в Україні у контексті ініціювання, організації, здійснення місцевого референдуму громадою на базовому рівні адміністративно-територіального устрою країни – в межах територіальної громади та врегулювання основ застосування електронних петицій;

отримали подальший розвиток:

– перспективні форми партисипації в місцевому самоврядуванні України через впровадження е-партисипації та партисипаторного бюджетування, зокрема через застосування трьох компонентів електронної участі: електронної інформації, електронної консультації, електронного прийняття рішень; через розроблення Положення про партисипаторний бюджет та процедурних питань;

– практичні рекомендації щодо впровадження партисипації в місцевому самоврядуванні України, зокрема щодо застосування: інноваційних інструментів партисипації, основних критеріїв та підвимірів електронної участі, способів взаємодії між громадянами та урядом, використання цифрових технологій, застосування методологічного підходу щодо розробки передумов партисипації, а саме: мети партисипації, результату партисипації, методології партисипації;

– узагальнення правових основ партисипації в системах публічного управління країн ЄС, а саме: щодо рівнів участі громадян, як-от інформація, консультація, діалог та партнерство, та форм участі, як-от імперативні та консультативні, передумов та особливостей правового поля, за якими у країнах ЄС сформована розгалужена система міжнародних та європейських стандартів громадської участі у процесах прийняття рішень. Зокрема, узагальнено організаційно-структурні основи партисипації у Республіці Польща, її законодавчу базу, яка формує принципи та ініціативи партисипації, принципи відкритого врядування польських муніципалітетів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що окремі положення, висновки, результати дисертаційного дослідження можуть бути спрямовані на підвищення рівня залученості громадян до процесів місцевого самоврядування.

Наукові положення дисертації можуть бути використані у розробленні практичних рекомендацій щодо механізмів здійснення місцевого самоврядування, громадської участі, партисипаторного бюджетування та загалом розвитку партисипаторної демократії.

Крім того, наукові положення дисертації можуть бути використані у науково-дослідницьких роботах, що виконуються у сфері місцевого самоврядування та загалом публічного управління.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено у роботі Волинської обласної ради (довідка № 2040/51/2-24 від 24.12.2024), Ковельської районної військової адміністрації (довідка № 3542/22/2-24 від 27.12.2024), Рівненської сільської ради (довідка № 1011/06.32/2-24), Ковельської районної ради Волинської області (довідка № 06/03.09/2-25 від 11.01.2025).

Основні положення і результати дисертації використовуються в освітньому процесі Національного університету «Львівська політехніка» під час викладання дисциплін: «Публічна служба та антикорупційна політика» та «Політика європейської інтеграції» (для студентів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування») (довідка № 62-01-463 від 09.04.2025).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, в якій наведено теоретичні та методологічні положення і висновки, власні ідеї та розробки автора, що дають змогу вирішити поставлені завдання. Усі теоретичні напрацювання, практичні рекомендації, висновки та пропозиції, які одержані в ході дисертаційного дослідження, розроблені здобувачем самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні ідеї, положення та результати дисертаційного дослідження автор доповідав та брав участь в обговоренні на конференціях, семінарах та інших науково-комунікативних заходах: Європейська інтеграція та трансформація публічного врядування в Україні (19 квітня 2024 р., м. Львів), Development of science in the conditions of deepening European integration processes (15-17 липня 2024 р., Рим, Італія), Perspectives of contemporary science: theory and practice (July 22-24, 2024, Lviv, Ukraine), Peculiarities of the organization of human activity in the environment (August 19-21, 2024, Paris, France), Current means of training young people and developing their abilities (January 06-08, 2025, Munich, Germany), Technologies for improving old methods, theories and hypotheses (January 07-10, 2025, Sofia, Bulgaria).

Публікації. Основні наукові результати дисертаційної роботи опубліковані у 11 наукових працях: 4 наукові статті у фахових наукових виданнях, 1 стаття в іноземному періодичному науковому виданні та 6 тез доповідей на наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, об'єднаних у дев'ять підрозділів, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації налічує 245 сторінок, з них основного тексту 189 сторінок. Список використаних джерел містить 208 найменувань. Дисертація містить 14 додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПАРТИСИПАЦІЇ В МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ

1.1. Поняття і зміст партисипації як форми народовладдя на місцевому рівні

Поняття «партисипація», «партисипаторна демократія», «громадська участь», «партисипаторний бюджет», «залучення громади», «громадське врядування», «учасницьке суспільство», «учасницька партія», «партисипаторне суспільство» та багато інших дедалі частіше застосовуються та впроваджуються у теорії та практиці публічного управління. Прослідковується тенденція застосування їх з урахуванням розвитку децентралізації, здебільшого у місцевому самоврядуванні, хоча публічне управління щораз частіше розглядає громадську участь як вагому перспективу управління. На сьогодні потребують вивчення такі питання як: співвідношення представницької та партисипаторної демократії у місцевому самоврядуванні; компетенційний баланс у реформах децентралізації влад; реалізація принципів відкритості та прозорості у діяльності органів публічної влади, основи громадського врядування тощо [24, 58].

Партисипація на сьогодні є перспективним та малореалізованим механізмом. Концепт партисипації має коріння в англomовному терміні *to participate* – *бути частиною чогось, брати участь* [177], яке також походить і від латинського слова *participatio* з тотожним змістом. Оскільки українська мова не має однослівного відповідника, то відбулося запозичення-калькування з англійської мови, яке звучить як партисипація, або ж за польською фонетикою – *партиципація*. Змістовно це відповідає українському словосполученню громадянська чи громадська (поняття теж не є сталим у науці) участь [38]. У роботі вважаємо доцільним також використання поняття громадської участі як синонім до партисипації, оскільки воно походить від іменника «громада», та за суттю і змістом висвітлює громадські позиції,

настрої, дії тощо (до прикладу: ГО, громадська думка, громадські інтереси тощо). Поняття «громадянський» тяжіє за своєю суттю до громадянства (у тому числі окремого громадянина), що розкриває більш узагальнені поняття, як-от громадянська війна, громадянські права тощо.

Щоб зрозуміти, чому питання участі громадян є важливим для місцевого розвитку та проблеми, які спричиняють нові підходи до розуміння участі громадян, як з боку громадськості, так і з боку влади, варто розглянути ці виклики в контексті таких моментів:

- проблема так званого дефіциту демократії, громадянської апатії та падіння легітимності;
- дефіцит ресурсів, дефіцит державних фінансів – необхідність встановлення пріоритетів;
- сильні навички «соціального вето» - потреба проникнення - соціальні правила
- планування інвестиційних проєктів, розвиток парків, скверів, дитячих майданчиків, МАФів, ринків, торгових центрів [38].

Демократизм вважається одним з основних принципів організації всіх сфер суспільного життя і суспільних відносин, який повинен поширюватися не тільки на політичне життя суспільства і процедури формування публічної влади, а й на відносини в економіці, системі освіти, сім'ї та ін. У системі державного управління немає ізольованих від політики сфер, тому під впливом класичного розуміння демократії всі вони лежать у сфері демократичного політичного процесу.

Розуміння сутності партисипації неможливе без поняття сутності «партисипаторної демократії», яке є ширшим поняттям та є змішаною формою прямої та представницької демократії. Синтезувавши ці форми демократії, доходимо висновку, що партисипаторна демократія є організованою як ієрархічна система із прямою демократією в основі і низкою делегованих представників на кожному рівні (рис. 1.1).

	<i>Форми демократії:</i>	<i>Залучені члени:</i>	
<i>Рівні</i>	<i>ПРЕДСТАВНИЦЬКА ДЕМОКРАТІЯ</i> - <i>Національного рівня</i> - <i>Регіонального рівня</i> - <i>Місцевого рівня</i> - <i>Локального рівня</i>	<i>Представники делеговані</i>	<i>ПАРТИСИПАТОРНА ДЕМОКРАТІЯ</i>
<i>Основа</i>	<i>ПРЯМА ДЕМОКРАТІЯ</i>	<i>Усі члени</i>	

Рис. 1.1. Форми партисипаторної демократії

Примітка: сформовано автором

Активно використовуються на сьогодні в науці та практиці поняття «дорадча демократія», «деліберативна демократія», «репрезентативний дорадчий процес». Деліберативна демократія – це ширша політична теорія, яка припускає, що політичні рішення мають бути результатом чесного та розумного обговорення громадян. Що таке репрезентативний процес обговорення? Дорадча демократія найчастіше реалізується через ініціювання представницьких дорадчих процесів. Це процеси, під час яких широка представницька група людей аналізує докази, обговорює, знаходить спільну мову та розробляє детальні політичні рекомендації для державних установ. Прикладами таких процедур є журі присяжних і збори громадян [173].

Основу та розвиток партисипаторної демократії досліджували Г. Алмонд, Б. Барбер, Н. Боббіо, С. Верба, Р. Даль, К. Пейтмен та інші. Особливості політичної участі та її сучасних форм аналізували С. Верб, Б. Барбер, Н. Нагельса, Р. Даренфорф, Л. Саністебана, А. Сунгуров та інші. Електронну участь та її перспективи розглядали Р. Коулман, П. Лібер, Л. Даймонд, П. Данліві, Б. Вірц, П. Дайзер та інші. Серед вітчизняних авторів до ключових проблем партисипації звертались І. Дробот, О. Даниляк, Г. Макаров, І. Павленко, І. Попова, А. Руденко, окремі аспекти проблематики аналізували Х. Кохалик, М. Лациба, О. Хмара, О. Орловський та інші.

Зокрема, І. Дробот у своїх роботах досліджував проблематику формування ініціативи населення у контексті здійснення місцевого самоврядування, розвиток самоорганізуючих основ місцевого самоврядування, суспільної самодіяльності населення у контексті гарантування місцевого самоврядування. Активного розвитку дістав громадівський аспект гарантування сучасного вітчизняного місцевого самоврядування [15].

Окремі аспекти партисипації в місцевому самоврядуванні вивчало у своїх працях чимало вітчизняних науковців, зокрема І. Абрам'юк, Г. Боднар, А. Васіна, Ю. Дзюбенко, І. Забокрицький, М. Коваленко, В. Ковальчук, К. Мануїлова, В. Нестерович, А. Пехник, М. Ставнійчук, М. Требіна.

Концепція влади народу пропонує радикальну можливість відновити контроль над суспільним життям через колективну владу. Замість того, щоб залежати від зовнішніх факторів (таких як виконання політиками своєї роботи), це дозволяє громадськості визначати, планувати та втілювати майбутнє, діючи колективно в інтересах суспільства. Демократія – це потенціал, який існує в неорганізованих групах індивідів. Люди, яким зараз бракує влади, можуть отримати владу шляхом стратегічних колективних дій. Протягом історії люди використовували свою колективну владу, щоб повалити репресивні уряди, досягти рівних прав для всіх громадян незалежно від релігійних, культурних, соціальних, расових та інших відмінностей, а також здійснити інші значні соціальні зміни.

Але переважно позитивна місія демократії в процесі реалізації набуває й інших форм розвитку. Зокрема, існує концепція астротурфінгу як імітації масової громадської ініціативи для створення ілюзії соціального запиту. Це діяльність, спрямована на створення ілюзії широкої підтримки ідеї, політичного курсу тощо, тоді як насправді вона здійснюється певною групою людей. Англійською «astroturfing» – це форма пропаганди на підтримку політичних, організаційних або корпоративних цілей, спрямована на створення видимості масового руху. Метою таких кампаній є, зокрема, маскування зусиль політичної чи комерційної організації під незалежну

громадську реакцію на окремі політичні об'єднання, продукти, послуги чи події тощо.

Астротурфери маніпулюють громадською думкою відкритими та прихованими методами (дезінформація). Мета полягає в тому, щоб створити враження широкої громадської підтримки якоїсь справи, навіть якщо вона майже не існує. Такий метод використовують для просування власних наративів. Це може спричинити збентеження та недовіру серед справжніх активістів та громадськості.

Основна проблема полягає в тому, що астротурфінгу практично неможливо навчитися. З одного боку, це пов'язано зі складністю та різноманітністю структурних елементів, а з іншого – важко відрізнити фейкові новини чи пропаганду від політичної реальності. Хоча уряди багатьох країн намагаються зупинити маніпулятивний вплив груп інтересів, їх зусиль недостатньо. Це означає, що спроби припинити негативний вплив астротурфінгу на формування політичних думок і переконань залишаються безуспішними. Було показано, що заходи безпеки, які намагаються вжити державні органи, є досить м'якими, щоб усунути негативні наслідки астротурфінгу, але більш суворі заходи значно скомпрометують конфіденційність. Доведено, що найефективнішими засобами запобігання та стримування астротурфінгу є посилення інформаційної гігієни та політичної свідомості користувачів Інтернету, виявлення фейків, розуміння основних механізмів інформаційного впливу тощо [192].

Отже, модель партисипаторної демократії передбачає активну участь громадян в обговоренні та прийнятті рішень з основних питань життя. Вона включає інструменти, які використовуються місцевою владою для залучення громадян у процес колективного вироблення рішень. Виокремлюють три форми участі (рис.1.2):

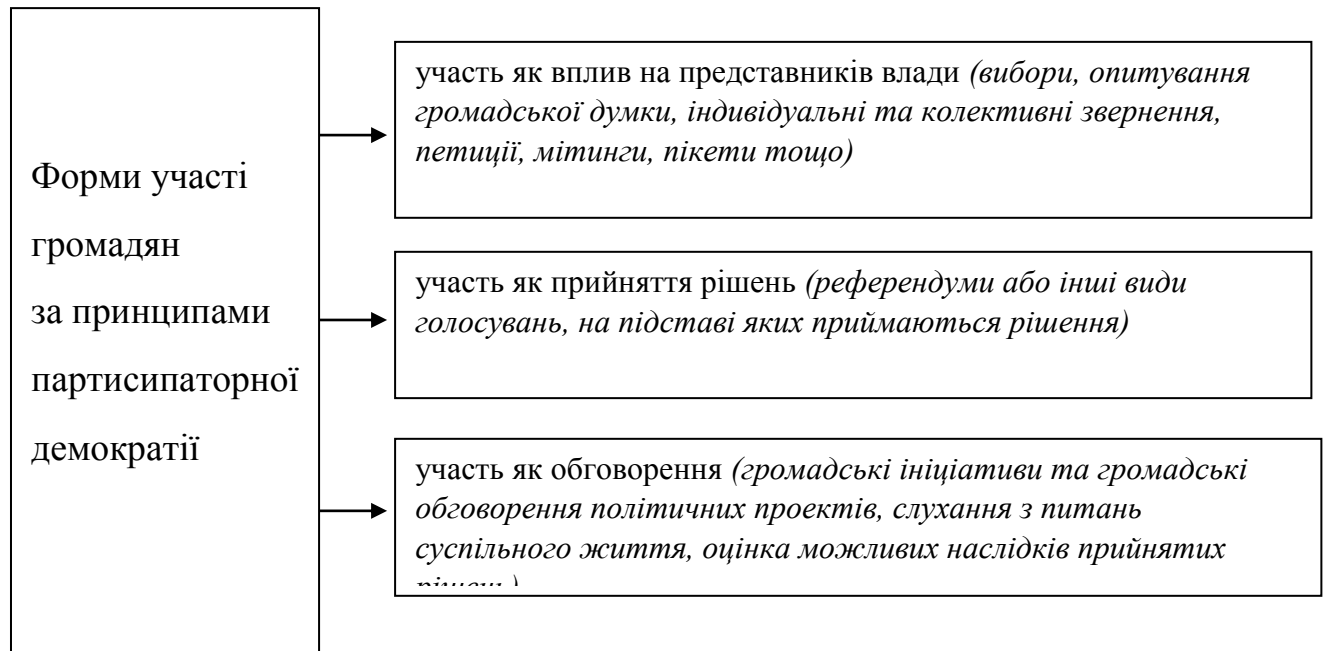

Рис. 1.2. Форми участі громадян за принципами партисипаторної демократії

Примітка: сформовано автором

Практика публічного управління показує тенденцію: хоча нові потенційні країни-члени продовжують прагнути до членства в ЄС, привабливість ЄС зменшується для громадян держав-членів. Хоча досягнення об'єднаної Європи сприймаються європейськими громадянами як належне – відкриті кордони, спільна валюта, мир і свобода – ЄС є стабільною довговічною демократією, але багато громадян ЄС все ще сумнівається щодо її стійкості та боїться невизначеності, особливо щодо таких питань, як: яке майбутнє чекає на Європу? Чи захистить ЄС своїх громадян? Чи сприятиме ЄС подальшій глобалізації, яку багато європейських громадян уже сприймають як загрозу? І наскільки ЄС зрештою буде демократичним і залученим до участі?

Завдяки участі громадяни та зацікавлені сторони мають можливість впливати на діяльність та рішення органів державної влади на різних етапах політичного циклу. Рекомендації ОЕСР щодо відкритого уряду розрізняють три рівні участі громадян і зацікавлених сторін, які відрізняються залежно від рівня участі, а саме: інформувати; поради; участь. Участь є демократичною,

коли кожна особа, на яку потенційно впливає рішення, має рівні шанси вплинути на рішення. Традиційні форми участі громадян, як-от консультації, мають тенденцію бути більш популярними, так само як інноваційні практики. Активною формою є також участь у демократичних процесах, розробленні політики та наданні державних послуг. Це необхідно для того, щоб державні рішення та послуги відповідали потребам, бажанням та інтересам суспільства.

Спалах COVID-19 призвів до посилення тиску на громадські простори та загострення занепокоєння щодо расової дискримінації та відчуження. Відповідь на COVID-19 створила додаткові проблеми через використання спеціальних інструментів для реагування на пандемію, включаючи використання надзвичайних повноважень, які можуть суперечити демократичному правлінню через (тимчасове) обмеження громадянських свобод і повноважень. Крім того, виявлено відсутність належних демократичних гарантій та контролю за діяльністю місцевої влади.

Наприклад, 46% країн ОЕСР мають державні установи, які спеціалізуються на боротьбі з дискримінацією та просуванні принципу рівності [152]. Багато урядів активно захищали та просували громадянський простір і надавали йому додаткову підтримку, зокрема безпосередньо ОГС під час пандемії. Були введені спеціальні державні дотації в Австрії, Канаді, Німеччині, Ірландії, Італії, Литві та Швеції. Канада підтримала зусилля десяти ОГС, які сприяють громадянам мислити критично щодо інформації про здоров'я, яку вони знайшли в Інтернеті, щоб виявити неправильну інформацію чи дезінформацію та/або оманливі публікації в соціальних мережах, пов'язані з пандемією COVID-19. Ірландія сформувала Фонд стабільності проти COVID-19 для допомоги громадським і волонтерським організаціям, які надають критичні послуги, особливо первинні послуги для незахищених груп населення. У липні 2021 року Комітет допомоги ОЕСР (DAC) зобов'язався вжити різних заходів для кращого забезпечення поваги, захисту та просування громадянського простору у своїй роботі шляхом

дотримання Рекомендації DAC щодо сприяння громадянському суспільству у сфері співробітництва в галузі розвитку та гуманітарної допомоги [152, 83].

Прозорість має вирішальне значення для демократії та зміцнення громадянської свободи дій. Завдяки комплексній комунікації та інформації, а також урядовим ініціативам щодо підвищення обізнаності громадян громадянський простір можна розширити та захистити. Різноманітні кризи (від фінансових до медичних), корупційні скандали та зростання дезінформації збільшили попит на більш своєчасну та точну інформацію та дані від урядів, а також на більш відкриті та прозорі процеси прийняття рішень. Наприклад, реакція на кризу COVID-19 показала, що багато осіб, які приймають рішення, ще не повністю усвідомили, що принципи прозорості та доступу до інформації навіть важливіші під час кризи. Доступ до інформації та ефективна комунікація з громадськістю також зміцнюють суспільний імідж і дозволяють усім зацікавленим сторонам брати участь в інформованому діалозі з державними установами щодо рішень, які впливають на їх життя. У майбутньому органи влади на всіх рівнях повинні забезпечити надійний, ефективний, безпечний моніторинг доступу до публічної інформації. Крім того, доцільно працювати над більш прозорою, інклюзивною та партиципаторною формою самоврядування, яка необхідна громадянам для змістовного діалогу з владою.

Демографічні зміни, напруга, пов'язана з імміграцією, поляризація, соціальна ізоляція та дискримінація – все це створює проблеми для інклюзивної участі громадян. Аналіз простору громадянського суспільства, проведений ОЕСР, показав, що навіть у таких країнах, як Фінляндія, які мають розвинену демократію, громадянське суспільство та участь громадян і мають міжнародну репутацію свободи преси, верховенства права та поваги до громадянських прав, потрібні подальші зусилля для підтримки високих стандартів. Як і в багатьох інших країнах, злочини на ґрунті ненависті перешкоджають відкритій дискусії та свободі слова. Щоб протистояти цій тенденції, у лютому 2021 року ОЕСР організувала громадську адвокаційну

групу для захисту інтересів публічних діячів і запобігання переслідуванням цих осіб у Фінляндії.

Сьогодні активно розвиваються ініціативи щодо вирішення деяких проблем на регіональному та наднаціональному рівнях, спричинених відсутністю стандартизованої та єдиної політичної бази. Їхня мета – пом'якшити шкідливі наслідки неналежної реалізації політики в сільській місцевості шляхом аналізу та вирішення проблем сільської місцевості. Ця ініціатива сприяє громадським дебатам на місцевому та європейському рівнях, щоб висвітлити проблеми, з якими стикаються мешканці громади, а також обговорити та запропонувати рішення для ефективної реалізації політики ЄС.

Відсутність повноцінної «європейської ідентичності» спричинила безліч проблем у ЄС щодо реалізації політики; зокрема відсутня політика, яка в іншому випадку подолати б розрив між дилемами регіонального та європейського рівнів [142]. Зосереджуючись виключно на регіональній ідентичності, окремі держави-члени ЄС практикують неоднорідний погляд на імплементацію, а це означає, що проблеми, які стосуються локального рівня в ЄС, не виокремлюються. Таким чином, відсутність європейської ідентичності щодо локальної політики означає, що політикам бракує знань щодо загальних проблем, з якими, до прикладу, сільські жителі стикаються щодня [145].

Європейські ініціативи намагаються виправити цю прогалину шляхом визначення проблем, які є найбільш важливими в житті сільських жителів ЄС. Ініціативи мають на меті проілюструвати, як конкретний загальноєвропейський набір законодавчих цілей для сільських регіонів може бути встановлений через дорадчі демократичні процеси в контексті публічних дебатів. У зв'язку з відсутністю європейської сільської ідентичності та спільної основи сільської політики ЄС виникли проблеми, які є предметом публічних дискусій. Серед питань: необхідність покращення можливостей для молоді в сільській місцевості, надання сільському

населенню рівного доступу до освіти, відсутність доступного житла та транспорту, а також потреба підтримувати виразну сільську ідентичність. Обговорюючи та вирішуючи ці проблеми, політики та зацікавлені сторони на європейському рівні можуть сприяти змінам, яких вимагає сільське населення. Таким чином, це громадське обговорення є процесом, який сприяє вирішенню проблем села. Маючи необхідне середовище та відповідні навички участі, громадяни повинні бути краще підготовлені до безпосередньої участі в демократії.

Громадська участь – це визначення із соціальних наук, яке стосується різноманітних механізмів вираження громадської думки та впливу громади на суспільні рішення. Партиципаторне прийняття рішень може бути застосоване в усіх сферах соціальної діяльності, включаючи економіку, політику, управління, культуру та сім'ю. Тут слід розмежувати такі поняття як «участь громади» та «участь громадян», оскільки поняття «громада» зосереджується на групі, хоча «участь громадян» також використовується для позначення підмножини «участі громади». Розроблена у 1969 році американською дослідницею, громадським діячем, державним службовцем Шеррі Арнштайн динаміка росту залучення громадськості до сьогодні залишається актуальною для партисипації у системах публічного управління (рис. 1.3).

Маніпулювання	Неучасть
Терапія	
Інформування	Символічна участь
Консультування	
Примирення	
Партнерство	Справжня участь
Делегування повноважень	
Громадський контроль	

Рис. 1.3. Рівні партисипації, розроблені Ш. Арнштайн

Примітка: за матеріалами [99]

Упродовж становлення участі громадськості в публічному управлінні, зокрема під час конституювання інституту місцевого самоврядування, законодавець оперував різними термінами: «територіальна самоорганізація громади», «громадяни, які проживають на території», «територіальний колектив громадян» тощо. Також очевидно, що до недавнього часу поняття громадської участі не використовувалося в жодній із соціальних наук. Хоча визначення територіальної громади як суб'єкта місцевого самоврядування є беззаперечним, законодавство багатьох країн світу дивним чином ігнорує це поняття. Крім того, у розвинутих демократичних країнах взагалі відсутнє його визначення як суб'єкта місцевого самоврядування. У законодавстві України воно також відсутнє, хоча основна концепція інституціоналізації громади як суб'єкта участі виражена в понятті територіальної громади (Додаток В).

Враховуючи здебільшого соціально-політологічну парадигму розвитку і функціонування місцевого самоврядування в Україні, доцільно виокремити результати досліджень ролі та сутності територіальної громади. Так, на думку М.Орзіха, територіальна громада – це первинний суб'єкт місцевого самоврядування, який має власні інтереси, до складу якого входять громадяни України, іноземці, особи без громадянства, що постійно мешкають, або працюють на даній території, або володіють нерухомим майном або сплачують місцеві податки та збори [60].

Інший дослідник цієї проблематики М. Баймуратов пропонує розглядати територіальну громаду (місцеву спільноту) як сукупність фізичних осіб, що постійно мешкають на відповідній території та пов'язані між собою територіально-особистими зв'язками системного характеру. Слушною видається думка О. Сушинського, який цілком справедливо наголошує, що найважливішим у розумінні сутності місцевого самоврядування є не сама наявність у територіальної громади права на самоврядування, а функціональне начало, реалізація цього права [104].

Функціонування територіальної громади як суб'єкта здійснення самоврядування тісно пов'язано з врядуванням. Тому окремо розглядати в чистому вигляді ці поняття недоцільно. За основу розвитку громади як суб'єкта партисипації у системі публічного управління слід брати такі принципи як:

- прозорість уряду означає доступ зацікавлених сторін до публічних даних та інформації – як проактивного, так і реактивного розкриття – про політичні дії, вжиті державними посадовими особами та пов'язані з ними результати, а також відкритість у процесі прийняття державних рішень;

- підзвітність означає відносини, що стосуються відповідальності та обов'язку уряду, державних органів, державних посадових осіб та осіб, які приймають рішення, надавати прозору інформацію про свої дії, діяльність та результати діяльності, нести відповідальність за них. Вона також включає право та відповідальність громадян та зацікавлених сторін мати доступ до цієї інформації, а також можливість ставити під сумнів уряд та винагороджувати/санкціонувати його роботу через виборчі, інституційні, адміністративні та соціальні канали;

- доброчесність означає послідовне узгодження та дотримання спільних етичних цінностей, принципів і норм для підтримки та надання пріоритету суспільним інтересам над приватними в державному секторі;

- участь заінтересованих сторін: участь заінтересованих сторін – це всі способи, за допомогою яких заінтересовані сторони (будь-яка заінтересована сторона та/або сторона, якої це стосується, наприклад, окремі особи – незалежно від їхнього віку, статі, сексуальної орієнтації, релігійної та політичної приналежності, ОГС, журналісти, профспілки, науковці) можуть бути залучені до політичного циклу, а також до розробки та надання послуг від обміну інформацією до планування консультацій та підвищення залученості та співпраці на всіх етапах процесу прийняття рішень.

- на сьогодні актуалізоване відкрите врядування як каталізатор належного врядування. Країни все частіше визнають роль відкритого уряду

як каталізатора належного врядування, демократії, довіри та інклюзивного зростання. Впровадження принципів відкритого врядування – прозорості, доброчесності, підзвітності та участі зацікавлених сторін – є зміною парадигми відносин між урядами та громадянами, роблячи їх більш динамічними, взаємовигідними та заснованими на взаємній довірі. Це має глибокі наслідки для поглиблення та зміцнення демократичного врядування.

- країни досягли прогресу в поширенні принципів відкритого врядування за межі виконавчої влади. Вони рухаються до цілісного підходу для розвитку нової культури врядування в законодавчій владі, судовій системі та незалежних установах, а також на субнаціональних рівнях влади, просуваючись до того, що визначають як «відкриту державу».

Рекомендація щодо відкритого врядування була прийнята Радою ОЕСР 14 грудня 2017 року за пропозицією Комітету з питань публічного врядування. Рекомендація має на меті допомогти прихильникам розробляти та впроваджувати успішні стратегії та ініціативи відкритого уряду. Це включає визначення чіткого, дієвого, заснованого на фактах і міжнародно визнаного розуміння того, що передбачає відкрите врядування, і, зокрема, якими мають бути характеристики такого врядування, щоб максимізувати вплив.

Рекомендація визначає відкритий уряд як «культуру врядування, яка просуває принципи прозорості, доброчесності, підзвітності та участі зацікавлених сторін у підтримці демократії та інклюзивного зростання». Політичні та управлінські зобов'язання щодо підвищення рівня доброчесності громадськості та зменшення корупції гарантують, що система публічної доброчесності буде вбудована в ширшу систему публічного управління. Зокрема, це дозволяє установам, які несуть відповідальність за впровадження елементів системи доброчесності, бути належним чином укомплектованими та оснащеними, щоб порядок денний доброчесності був стійким. Крім того, відданість як вищих політичних, так і управлінських лідерів підвищує узгодженість і всеосяжність систем громадської

добročесності. Ефективність доброчесності проявляється тоді, коли реформи інтегровані в порядок денний вищого політичного та управлінського врядування і ґрунтуються на глибокому аналізі, який визнає складність проблем доброчесності.

Система публічної доброчесності у широкому розумінні складається із законодавства та інституцій, які діють для визначення, підтримки, контролю та забезпечення громадської доброчесності. Створення ефективної системи доброчесності починається з чіткого її визначення, чіткого розуміння ризиків доброчесності в межах державного управління та врядування на найвищому політичному та управлінському рівнях.

Відносини державного управління з громадянами – від петиціонера до іншої сторони – за останнє десятиліття, враховуючи розвиток публічного управління, змінює сутнісну роль громадян та взаємодії між ними та посадовими особами. Традиційне веберівське державне управління не набуло високого пріоритету щодо підтримки потреб громадян і не орієнтувалося на взаємодію з ними. Потреби визначалися політиками і чиновниками та враховувалися до того часу, поки вони були відображені у законодавчих нормах. У цій моделі адміністрація авторитетно вирішувала питання про права та обов'язки своїх позивачів. З часом модель почали критикувати, тому на протигагу традиційній моделі державного управління почала народжуватися концепція нового державного управління. Нові методи та інструменти громадянської участі були запроваджені урядами, щоб надати можливість громадянам мати реальний вплив на публічні справи або ставитися до них як до експертів у процесі прийняття рішень. Таким чином, публічне управління відкрило шлях до громадської участі в державному управлінні. Водночас це гарантувало право доступу до публічної інформації, що є особливо популярним для участі в державному управлінні. Тобто, прямою формою партисипації громади у місцевому самоврядуванні можна вважати «громадське врядування», за яким територіальна громада самостійно та незалежно вирішує питання місцевого значення. Вона має право

вирішувати питання, віднесені до її компетенції, через громадські слухання, місцеві референдуми, загальні збори, місцеві ініціативи тощо.

Огляд чинних ініціатив на національному та міжнародному рівнях виявив велике розмаїття визначень, цілей та методологій реалізації партисипації, які характеризують стратегії та ініціативи сучасного місцевого самоврядування. Це спричинило потребу у визначенні чіткого, дієвого, заснованого на фактах та міжнародно визнаного розуміння того, що передбачають сучасні підходи до впровадження партисипації. Зокрема, необхідності визначення їх характеристик, особливостей організаційно-функціональних форм партисипації, здійснення аналізу інструментів партисипації та загалом розкриття перспектив розвитку публічного управління відповідно до можливостей застосування партисипації в місцевому самоврядуванні.

1.2. Нормативно-правове забезпечення здійснення партисипації в Україні

Громадяни України реалізують своє конституційне право брати участь в управлінні державними справами (стаття 38 Конституції України) [29] як безпосередньо, так і через обраних до органів державної влади представників. Таке право радше належить до прямої демократії та є більш близьке до сьогодення, оскільки чітко прописане у нормативно-правовому полі. Вплив громадськості за таким підходом є досить точковим, непостійним, з невисоким рівнем участі, можливостей до прийняття рішень. Відповідно до статті 21 Загальної декларації прав людини від 10.12.1948 (ООН) [19] кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників. Це положення також знайшло своє закріплення в статтях 5 та 140 Конституції України. Розвиток прямої місцевої демократії розглядається як ключова

передумова подальшого розвитку місцевого самоврядування. Так, у статті 5 Конституції України визначено: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо й через органи державної влади й органи місцевого самоврядування».

У Загальній декларації прав людини закріплені основні права партисипаторної участі в управлінні. Зокрема, у статті 21 зазначається, що:

1. Кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників.

2. Кожна людина має право рівного доступу до державної служби в своїй країні.

3. Воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні провадитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування [19].

Розвинуте громадянське суспільство є передумовою демократичного врядування, оскільки його існування сприяє захисту індивідуальних і громадських інтересів громадян, обмежує узурпацію влади та забезпечує підзвітність уряду суспільству. Громадянське суспільство активно сприяє процесам політичної демократизації, сприяє набуттю державою законних прав, відстоює матеріальну та духовну незалежність людей від держави, прагне до правових гарантій цієї незалежності та захищає приватні та суспільні інтереси людей. Загальновизнано, що основою розвиненого громадянського суспільства є активна діяльність громадських інститутів. Водночас донедавна поняття інститутів громадянського суспільства було скоріше категорією філософії чи політології.

Ще у листопаді 2007 р. розпорядженням Уряду № 1035-р 1035-2007-р схвалено Концепцію сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства [88], а постановою Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 976-2008-п затверджено Порядок сприяння

проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади [80].

Нині в національному правовому просторі визначено кілька форм участі в місцевому самоврядуванні. Так, Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [82] гарантується право членів територіальної громади впливати на процес прийняття рішень на місцевому рівні у формі місцевого референдуму, загальних зборів громадян, громадських слухань, внесення місцевої ініціативи на розгляд органів місцевого самоврядування та ініціювання створення органів самоорганізації населення (рис. 1.4).

Однією із зазначених організаційних форм є *місцевий референдум*, який є формою вирішення територіальною громадою питань місцевого значення шляхом прямого волевиявлення. Порядок призначення та проведення місцевого референдуму, а також перелік питань, що вирішуються виключно референдумом, визначаються законом про референдуми.

Рис. 1.4. Форми партисипації у місцевому самоврядуванні (за ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні»)

Примітка: сформовано автором на основі [82]

Та річ у тім, що проєкт Закону про місцевий референдум від 19.05.2021 року [73] на сьогодні опрацьовується у профільному комітеті. У проєкті

визначено, що місцевий референдум є формою самостійного вирішення територіальною громадою питань місцевого значення шляхом прямого голосування. Пропонується, що суб'єктами ініціювання місцевого референдуму можуть бути: 1) щонайменше 10 відсотків виборців, виборчі адреси яких відносяться до території відповідної територіальної громади станом на останній день місяця, що передував місяцю, в якому розпочинається збір підписів на підтримку ініціативи; 2) сільська, селищна, міська рада; 3) сільський, селищний, міський голова.

Іншою організаційною формою здійснення партисипації є *загальні збори громадян* за місцем проживання, що забезпечують їх безпосередню участь у вирішенні питань місцевого значення. Рішення зборів громадян враховуються органами місцевого самоврядування у своїй діяльності. Порядок проведення зборів громадян за місцем проживання визначається законом і статутом територіального органу.

Місцеві ініціативи є активною формою участі, оскільки депутати місцевого самоврядування мають право ініціювати розгляд у раді (як місцевої ініціативи) будь-якого питання, що належить до компетенції місцевого самоврядування. Порядок внесення місцевої ініціативи на розгляд ради встановлюється представницьким органом місцевого самоврядування або статутом територіального органу з урахуванням вимог Закону України [75].

Місцева ініціатива вноситься в установленому порядку на розгляд ради, підлягає обов'язковому розгляду на відкритому засіданні ради за участю членів ініціативної групи з питань місцевої ініціативи. Рішення ради з питання, внесеного на її розгляд місцевою ініціативою, оприлюднюється в порядку, встановленому представницьким органом місцевого самоврядування або статутом територіального органу.

Територіальна громада має право проводити *громадські слухання*, зустрічатися з представниками відповідної ради та представниками місцевого самоврядування, на яких депутати можуть їх вислухати, поставити запитання

та внести пропозиції з питань місцевого значення, що належать до компетенції місцевого самоврядування.

Позитивним є те, що пропозиції, внесені за результатами громадських слухань, підлягають обов'язковому розгляду органами місцевого самоврядування. Порядок організації громадських слухань визначається статутом територіального органу.

Іншою формою участі в місцевому самоврядуванні є самоорганізація населення з можливістю більшої участі. Сільські, міські, районні у місті (у разі їх утворення) ради за ініціативою жителів можуть дозволяти створення будинкових, вуличних, квартальних та інших органів самоорганізації населення і передавати їм частину своїх повноважень, фінансів і майна. Правовий статус, порядок організації та діяльності органів самоорганізації населення за місцем проживання визначаються законом.

Отже, у законі відсутні змістові, процедурні, організаційні основи здійснення самоврядування задекларованими у статті 5 суб'єктами, а саме безпосередньо територіальною громадою та органами самоорганізації населення. Хоча за нормою чинного законодавства первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень вважається саме територіальна громада села, селища, міста.

На сьогодні в Україні діє відповідна нормативно-правова база, яка визначає правові засади створення та реалізації засад партисипації у місцевому самоврядуванні. Зокрема, це ЗУ «Про об'єднання громадян» (1992 р.), «Про громадські об'єднання» (2012 р.), «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (2001 р.), «Про асоціації органів місцевого самоврядування» та інші акти законодавства (Додаток Б).

В Україні громадяни створили велику кількість організацій громадянського суспільства (громадські організації, благодійні організації, профспілки та об'єднання роботодавців, друковані ЗМІ тощо). Фіксуючи зростання чи зменшення кількості створених та легалізованих громадських об'єднань та інших громадських формувань, можна оцінити рівень

сформованості громадянського суспільства в Україні. У 2010 році судові органи в Україні легалізували/зареєстрували близько 50 000 громадських організацій. Із загальної кількості легалізованих/зареєстрованих громадських організацій в Україні 66% становлять місцеві, всеукраїнські та міжнародні громадські організації, 0,3% – політичні партії, 31% – місцеві, всеукраїнські та міжнародні благодійні організації [107]. Очевидно, що громадські організації становлять найбільшу частку від загальної кількості легалізованих/зареєстрованих громадських об'єднань. З року в рік їх кількість збільшувалася. З грудня 2024 року, навіть під час війни, в Україні спостерігається тенденція до збільшення кількості громадських організацій; на сьогодні понад 104 400 [7].

Об'єднання громадян створюються для задоволення і захисту законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів їх членів. З розширенням демократії та зростанням рівня політичної культури посилюється тенденція до диверсифікації громадських об'єднань у суспільно-політичному житті та їх впливу в певних історичних ситуаціях.

Громадські формування мають різні цілі, завдання, рівень повноважень і сфери діяльності, але їх суспільно-політичне призначення полягає насамперед у тому, що вони допомагають людям вирішувати проблеми повсякденного життя, відкривають широкі можливості для розвитку суспільно-політичної ініціативи та здійснення функцій самоврядування.

Громадські об'єднання можна поділити на різні види (Додаток Г). Кожне з громадських об'єднань своєю діяльністю охоплює певні сфери суспільного життя, які, на відміну від політичних партій чи профспілок, не зводяться до політичної діяльності чи захисту соціально-економічних прав працівників. Його діяльність також поширюється на гуманітарну, інформаційну, екологічну, безпекову та інші сфери суспільного і державного життя України.

Діяльність цих та інших активних громадських організацій відіграє важливу роль у суспільних процесах. Якщо розглядати громадянське суспільство як органічну систему, то ГО можна визначити як первинні та універсальні елементи, як особливі «осередки» цієї системи.

Законодавство України визначає правосуб'єктність громадських організацій досить повно, що надає широкі можливості для залучення громадських організацій до державного управління. Проте самі інститути громадянського суспільства майже не використовують ці механізми. Їм бракує солідарності, рішучості, ініціативи та усвідомлення власної важливості в досягненні цілей громадянського суспільства. Наприклад, статистична кількість легалізованих судовими органами громадських організацій не відповідає кількості чинних організацій.

Як свідчать результати перевірок судових органів на підставі Закону України «Про громадські об'єднання» [71], під час перевірок громадських організацій близько 20% всеукраїнських, міжнародних та місцевих громадських організацій не виявлено за юридичними адресами. Порухення законів і статутів України виявляють у своїй діяльності 20% громадських організацій. Понад 20% перевірених організацій щорічно отримують попередження від судових органів.

Новації законотворців вказують на впровадження деяких норм у систему публічного управління. Так, 17 жовтня 2024 року Президент України підписав ЗУ «Про публічні консультації» № 3841-IX [85]. Прийнятим законом визначаються основні засади (стандарти) проведення публічних консультацій під час формування та реалізації державної політики, вирішення питань місцевого значення.

Закон забезпечує право на участь в управлінні публічними справами, визначає правила проведення публічних консультацій, їхні терміни, форми та принципи. Закон приймається з метою упорядкування залучення заінтересованих сторін до участі у прийнятті рішень шляхом проведення публічних консультацій на всіх етапах постановки проблеми, розроблення,

формування та реалізації державної політики, вирішення питань місцевого значення. Цей закон набирає чинності через 12 місяців з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні.

Міністерства та інші держоргани будуть проводити публічне обговорення, якщо обговорюваний проєкт акта:

- 1) стосується конституційних прав, свобод та обов'язків громадян;
- 2) стосується інтересів територіальних громад, здійснення повноважень ОМС;
- 3) запроваджує нове регулювання у певній сфері суспільних відносин, у зв'язку з чим у заінтересованих сторін виникають нові права або обов'язки, надаються пільги або встановлюються обмеження для цих сторін тощо.

Як зазначено у законі, розгляд та прийняття проєктів актів (за деякими винятками), щодо яких не проведено публічних консультацій, відкладаються до завершення проведення таких консультацій.

Також прийнято у першому читанні Проект Закону про внесення змін до ЗУ «Про органи самоорганізації населення» [72] щодо удосконалення порядку організації, діяльності та припинення органу самоорганізації населення. Метою пропонованого проєкту є удосконалення порядку організації, діяльності та припинення органу самоорганізації населення, що сприятиме розвитку і поширенню практики створення органів самоорганізації населення як форми участі жителів у вирішенні окремих питань місцевого значення. У цьому проєкті пропонується встановити оновлений порядок створення органів самоорганізації населення.

Питання ефективного залучення громадян до процесу прийняття рішень є на сьогодні особливо актуальним у місцевому розвитку та пов'язаним із такими аспектами: політичним, нормативно-правовим, ресурсним (табл.1.1).

Історія виникнення та розвитку громадянського суспільства в Україні та досвід його розвитку в інших країнах, безперечно, мають велике значення для держави. Кожен українець має усвідомлювати власну відповідальність за розвиток країни та наше спільне майбутнє. Об'єднуючись у ІГС, громадяни

разом із державними органами несуть відповідальність за формування правової сфери (через громадську експертизу та участь в обговоренні регуляторних ініціатив), виконання Конституції та законів України, дій Президента України та Уряду (через участь у ліцензуванні, сертифікації, наданні інших державних послуг, громадському контролю), охорону громадського порядку та державного кордону (через участь у правоохоронній діяльності державних органів, громадський осуд та нетерпимість до порушень громадського порядку). Результатом цієї спільної роботи має стати реальне впровадження принципів демократії та верховенства права в повсякденну діяльність демократичних інститутів влади.

Таблиця 1.1

Проблеми партисипації в публічному управлінні: політичний,
нормативно-правовий, ресурсний аспекти

<i>Політичний аспект</i>	<i>Нормативно-правовий аспект</i>	<i>Ресурсний аспект</i>
Проблеми демократичних основ участі, байдужість, політична апатія	Забезпечення участі та механізму його реалізації	Проблема забезпечення кваліфікаційного рівня участі
Проблеми визначення пріоритетів публічного управління	Проблеми організаційно-управлінського характеру, неефективність механізмів локальної демократії на місцевому рівні у частині їх ініціювання, порядку реалізації та розгляду	Обмеження засобів, ресурсів, публічних фінансів
Суспільна реальність стає менш ієрархічною, набирає більш мережевого, низового характеру	Відсутність пропорційних норм щодо типу громади, її складу	Проблема забезпечення рівномірної пропорції у зростаючій ролі медіа, нових технологій, появи нових інституцій (ГО, громадських ініціатив)

Примітка: сформовано автором

Україна 25 червня 1998 року підписала Орхуську конвенцію – Конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція) [26], а Верховна Рада України ратифікувала її 6 липня

1999 року (ЗУ від 06.07.1999 № 832). Кожна зі Сторін передбачає відповідні практичні та (або) інші положення стосовно участі громадськості на принципах прозорості та справедливості в процесі підготовки планів і програм, пов'язаних з навколишнім середовищем, надаючи громадськості необхідну інформацію.

Світовий досвід показує, що адекватна державна підтримка громадських (некомерційних) організацій має позитивний політичний, соціальний та економічний вплив. На політичному рівні організації громадянського суспільства створюють громадську активність і тиск, щоб змусити державні інституції бути більш підзвітними. У соціально-економічній сфері організації громадянського суспільства забезпечують суспільне розуміння та підтримку ринкових реформ у державі. Крім того, вони представляють сильну економічну силу у світі, оскільки виступають ефективними роботодавцями в розвинених країнах.

Стаття 2 Додаткового протоколу до Європейської хартії місцевого самоврядування [20] про право участі у справах ОМС у тому числі визначає, що Сторони повинні вживати таких заходів, які є необхідними для здійснення права участі у справах місцевого самоврядування. На сьогодні здебільшого в громадах впроваджені абсолютно всі процедури демократії участі, передбачені законодавством України. Але в різних громадах ці інструменти мають різний ступінь поширення. Заходи щодо реалізації права на участь включають, серед іншого, забезпечення створення:

- процедури участі населення, які можуть включати процеси консультацій, місцеві референдуми та звернення, а у разі, коли територія місцевого самоврядування має велику кількість населення та/або місцева влада охоплює велику географічну територію, заходи щодо участі громади на найближчому до нього рівні;

- процедури доступу до офіційних документів органів місцевого самоврядування відповідно до конституційного ладу та міжнародно-правових зобов'язань Сторін;

- заходи щодо задоволення потреб груп людей, які стикаються з особливими перешкодами для участі;
- механізми та порядок розгляду та реагування на скарги та пропозиції щодо діяльності органів місцевого самоврядування та місцевих комунальних служб.

Електронні петиції та оприлюднення результатів поіменного голосування депутатів, передбачені змінами до законів, є більш перспективними, ніж загальні збори та місцеві ініціативи, передбачені галузевим законом про місцеве самоврядування, прийнятим ще в 1997 р. Це означає, що громадська активність та потужна інформаційна підтримка з боку міжнародних організацій відчутно впливає на функціонування ОМС України.

У статті 40 Конституції України передбачено, що усі громадяни мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, ОМС та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення, надавши обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Аналіз використання електронних петицій в Україні дозволяє виокремити низку проблем, що перешкоджають дієвості та ефективності даної системи взаємодії громадян та влади (рис. 1.5).

Перелік основних проблем роботи з петиціями у місцевому самоврядуванні України
Проблематика нефаховості змісту петицій
Погана обізнаність громадян у роботі органів публічної влади
Процедурні прогалини щодо організації роботи з петиціями
Проблема авторизації громадян на веб-сайтах
Проблеми роботи веб-сайтів органів місцевого самоврядування
Недосконалість чинного законодавства
Відсутність культури ініціювання електронних петицій

Рис. 1.5. Основні проблеми роботи з петиціями у місцевому самоврядуванні України

Примітка: сформовано автором

Також однією з проблем є відсутність прямої залежності інтенсивності впровадження інструментів партисипаторної демократії від типу територіальної громади (міська, сільська чи селищна) чи від чисельності населення громади.

Існує певна тенденція, що в міських громадах партисипація є більш поширена ніж в сільських, а в громадах із великою кількістю населення – більше, ніж в громадах з нечисельним населенням. На нашу думку, поширення процедур партисипаторної демократії більшою мірою залежить не від громад, а від доброї волі місцевих політиків. Інструменти партисипації, з якими часто трапляються проблеми у сфері місцевого розвитку або вони потребують доопрацювань, такі:

1. На офіційному вебсайті міської/сільської/селищної ради розміщуються і зберігаються результати поіменних голосувань депутатів, як того вимагає частина третя 3 статті 59 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні».

2. На офіційному вебсайті міської/сільської/селищної ради розміщено форму запиту на публічну інформацію, як того вимагає частина шоста статті 19 ЗУ «Про доступ до публічної інформації».

3. Статут територіальної громади визначає порядок організації громадських слухань, як того вимагає частина четверта статті 13 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні».

4. Статут територіальної громади визначає порядок проведення загальних зборів громадян за місцем проживання, як це передбачено частиною третьою статті 8 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні».

5. Через офіційний вебсайт до міської/сільської/селищної ради можна звернутися з електронними петиціями, як того вимагає стаття 23-1 ЗУ «Про звернення громадян».

6. Статут територіальної громади або окреме положення, затверджене місцевою радою, визначає порядок внесення на розгляд ради місцевої

ініціативи, як це передбачено частиною другою статті 9 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні».

Тобто, здебільшого проблеми носять технічний характер, є відсутність публічного представлення, недоопрацювання в організаційному та технічному плані щодо зазначених питань.

Виборчі комісії є суб'єктом виборчого процесу, його невід'ємною частиною. Вони уповноважені вирішувати важливі державні питання щодо організації та проведення виборів. Тому є підстави вважати, що участь у роботі таких виборчих комісій є можливістю реалізації права громадян на участь в управлінні справами держави.

Проблемами конституційного характеру практики партисипації науковці вбачають у забезпеченні гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина, які не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (частина перша статті 64 Основного Закону України). Конституційний Суд України наголошує, що встановлення обмежень прав і свобод людини і громадянина є допустимим виключно за умови, що таке обмеження є домірним (пропорційним) та суспільно необхідним. Позбавлення громадянина України права брати участь в управлінні державними справами шляхом участі у роботі окружної або дільничної виборчої комісії у зв'язку з його проживанням за межами відповідного округу або міста в умовах відсутності воєнного або надзвичайного стану є порушенням частини четвертої статті 15, частини першої статті 38 Конституції України.

Окреме питання про характер участі стосується сфери набуття та реалізації права громадян на участь в управлінні державними справами у відносинах між державою та муніципалітетом, між цілим і частиною. Це стосується, наприклад, питання державних фінансів, які формуються, зокрема, за рахунок коштів громадян – платників податків, розмір і порядок сплати яких має визначатися виключно законом (частина перша статті 67 Конституції України). Тому наявність парламентського контролю у

фінансово-економічній сфері – це не лише питання права громадян брати участь в його здійсненні, але й певна гарантія охорони їх законних інтересів як платників податків та зборів. Покладення функцій «вищого парламентського контролю» на Рахункову палату – непередставницький орган, означало б звуження змісту та обсягу закріпленого в статті 38 Конституції України права громадян брати участь в управлінні державними справами, обмеження здійснення цього права, чого Конституція України не допускає (частина перша статті 157 Конституції України).

Відповідно до частини четвертої статті 15 Конституції України держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією та законами України. Це означає, що на конституційному та законодавчому рівнях можуть бути встановлені певні обмеження та умови реалізації права громадян на вільну політичну діяльність. Така діяльність громадян здійснюється через їх участь у політичному житті суспільства, зокрема через право громадян брати участь в управлінні державними справами, брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах, проводити вільні вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування та бути обраним. Так, у Законі України «Про місцеве самоврядування» у статті 5 визначено складові системи місцевого самоврядування, серед яких:

- територіальну громаду;
- сільську, селищну, міську раду;
- сільського, селищного, міського голову;
- виконавчі органи сільської, селищної, міської ради;
- районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст;
- органи самоорганізації населення [82].

Участь зацікавлених сторін є одним із традиційних способів, у який уряди залучають окремих громадян, асоціації та бізнес у процесі формування політики поза виборчим циклом. Це все більше сприймається як фундамент для розуміння потреб зацікавлених сторін, зокрема й для підвищення довіри

до уряду. Аналіз дослідження довіри ОЕСР показує, що сприйняття значущої участі можливості та здатність висловлюватись у політичних питаннях тісно пов'язані з рівнем довіри в місцевих і національних органах влади. Визнається, що прийняття рішень без залучення заінтересованих сторін може призвести до конфронтації, суперечок, зривів, бойкоту, недовіри та громадського невдоволення. Офіційні, письмові, публічні консультації є найпоширенішою формою консультацій у процесі формування політики. Консультація забезпечує попередній аналіз, що є доступний для парламентського та громадського контролю, та дозволяє отримати додаткову інформацію від заінтересованих сторін для розроблення політики або її реалізації.

Участь заінтересованих сторін у різних державних установах може приймати різні форми. Наприклад, законодавчі органи традиційно проводять слухання або розслідування, де вони можуть отримати інформацію від заінтересованих сторін, а окремі законодавці взаємодіють з громадянами через відповідні служби.

1.3. Правові основи партисипації в системі публічного управління країн ЄС

Партисипаторні практики набувають більшого поширення на тлі розвитку громадянського суспільства та децентралізації. Правову основу для їх реалізації становлять різноманітні міжнародні норми, які, однак, часто є неврегульованими, не співвідносяться між собою і потребують стандартизації термінів і понять та імплементації в правові норми різних країн.

CIVICUS [132], глобальний альянс, який займається зміцненням громадянської діяльності та громадянського суспільства в усьому світі, повідомив про низку порушень основних прав та громадянських свобод. Рекомендація ОЕСР щодо відкритого врядування визнає важливість надання

«всім зацікавленим сторонам рівних і справедливих можливостей бути поінформованими, консультуватися та брати активну участь» у прийнятті державних рішень для більш обґрунтованої та ефективної політики, оскільки виключення певних груп із суспільного життя неминуче призведе до неоптимальних результатів врядування. Фактично конкретні зусилля «мають бути спрямовані на охоплення найбільш релевантних, вразливих, недостатньо представлених та маргіналізованих груп у суспільстві» для забезпечення врахування широкого спектру перспектив та досвіду, що в кінцевому підсумку призведе до більш послідовного та ефективного формування політики, розроблення та надання послуг.

Що стосується прозорості уряду, забезпечення доступу до публічної інформації, то (АТІ) є основоположним інструментом, який дозволяє громадянам вимагати від урядів підзвітності, а також забезпечує більш поінформовану участь у процесі вироблення політики.

Керівні принципи участі громадськості в процесах прийняття політичних рішень [22] трактують поняття «участь громадськості» як залучення окремих громадян, неурядових організацій та громадянського суспільства загалом до процесу прийняття рішень органами державної влади. Участь громадськості в процесах прийняття політичних рішень відрізняється від політичної діяльності в сенсі співпраці з політичними партіями та від лобіювання у зв'язку з економічними інтересами. У цьому контексті необхідно визначити тему участі та визначити її статус, обов'язки та варіанти реалізації.

Участь громадськості має бути забезпечена за допомогою відповідних, структурованих і прозорих засобів, охоплюючи, де це доцільно, правові чи регулятивні заходи, які можуть включати обробку компенсації або правових засобів захисту у разі невиконання. Будь-які обмеження щодо участі мають бути чітко визначені в цих правилах і узгоджуватися з Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод [27] і відповідною прецедентною практикою Європейського суду з прав людини.

У європейській сучасній практиці публічного управління громадська участь у процесі прийняття рішень може мати різні рівні залучення громадськості за визначенням Ради Європи (рис. 1.6).

Етапи здійснення управління відповідно до рівнів партисипації також різняться за формою таких оргзаходів як: встановлення порядку денного, складання проєкту, прийняття рішення, реалізація/здійснення, моніторинг, повторне формулювання.

Рівні партисипації (за визначенням Ради Європи, 2009 р.)

«Кодекс рекомендованих норм участі громадськості у процесі прийняття рішень» виділяє 4 рівні партисипації

- **Партнерство:** передбачає спільну відповідальність на кожному етапі прийняття управлінських рішень
- **Діалог:** спілкування для регулярного обміну думками або вироблення спільного рішення (рекомендації, стратегії або закопроєкту)
- **Консультація:** органи влади просять громадян та/або неурядові організації висловити їхню думку стосовно конкретного питання чи процесу
- **Інформація:** отримання інформації від органів влади

Рис. 1.6. Рівні партисипації (за визначенням Ради Європи, 2009 р.)

Примітка: сформовано автором на основі [99, 25]

Як визначено в Кодексі практики участі громадськості в прийнятті рішень, існує чотири рівні участі (табл. 1.2) – від найнижчого до найвищого рівня участі. До них належать: інформація, консультації, діалог і партнерство. Їх можна застосовувати на будь-якій стадії процесу прийняття рішень.

Залежно від впливу волевиявлення населення на рішення, що приймають органи місцевого самоврядування, виділяють дві групи форм участі: примусові та дорадчі. В Європі склалася комплексна система міжнародних та європейських стандартів участі громадськості в процесах прийняття рішень. Участь громадян тут служить для надання громадянам

впливу на політику, яка їх стосується. Практика в регіоні враховує кілька рівнів участі: доступ до інформації; поради; активна участь (партнерство); діалог. Формами інформаційного забезпечення на місцевому рівні є: звернення громадян, регулярні зустрічі з міським головою, публічні засідання місцевих рад та відкриті збори громадян.

Таблиця 1.2

**Матриця участі громадськості у європейській сучасній практиці
публічного управління**

Партнерство	Робоча група або комітет	Спільне складання проекту	Спільне прийняття рішення	Стратегічне партнерство	Робоча група або комітет	Робоча група або комітет
Діалог	Слухання та публічні форуми	Слухання та групи питань і відповідей Семінари експертів Багатосторонні комітети та консультативні органи	Відкрите пленарне засідання чи засідання комітетів	Семінари з управління потенціалом Тренінгові семінари	Робоча група або комітет	Семінари та дискусійні форуми
Консультація	Петиції Консультації в режимі он-лайн та за допомогою інших технічних засобів	Слухання та групи питань та відповідей Семінари експертів Багатосторонні комітети та консультативні органи	Відкрите пленарне засідання чи засідання комітетів	Заходи, конференції, форуми та семінари	Механізми зворотнього зв'язку	Конференції або наради Он-лайн консультації
Інформація	Простий та відкритий доступ до інформації Дослідження Проведення кампаній та лобіювання Веб-сайт ключових документів	Відкритий та безкоштовний доступ до політичної документації Проведення кампаній та лобіювання Веб-сайт ключових документів Веб-мовлення Внесок досліджень	Проведення кампаній та лобіювання	Відкритий доступ до інформації Веб-сайт для доступу до інформації Розсилка на електронну пошту «Питання-відповіді» Публічно оголошені тендерні процедури	Відкритий доступ до інформації Збір фактів Оцінка Наукові дослідження	Відкритий доступ до інформації
Етапи процесу прийняття політичних рішень	Встановлення порядку денного	Складання проекту	Прийняття рішення	Здійснення	Моніторинг	Повторне формування

Примітка: сформовано автором на основі [25]

У Нідерландах, Данії та Словенії відкриті збори громадян відбуваються за ініціативою місцевої ради або мера. Такі збори можуть відбуватися за ініціативою певного відсотка місцевих жителів.

Рівень консультацій включає такі інструменти: онлайн-консультації або особисті зустрічі, відкриті пленарні засідання та засідання комітетів для забезпечення дискусій під час прийняття рішень тощо. Найпопулярнішими формами участі тут є опитування, громадські слухання та прямі консультації.

Рівень активної участі (партнерства) включає формування спільних груп, спільне розроблення проєктів і прийняття рішень, стратегічне партнерство між державними установами та громадськими організаціями. Форми участі включають консультативні ради та комісії, координаційні комітети, громадські журі та партиципаторне бюджетування. У Бельгії, наприклад, деякі консультативні органи створюються відповідно до законодавчих вимог (наприклад, для екологічного планування чи управління публічними бібліотеками), тоді як інші створюються за ініціативою самої місцевої ради (наприклад, для безпеки дорожнього руху чи міжнародного співробітництва). Громадські журі формуються у Великобританії для розгляду питань, щодо яких місцева влада не має готового плану або має сумніви щодо дій, які необхідно вжити. У Європі популярним є бюджет участі, коли населення може подавати свої пропозиції щодо фінансування конкретних проєктів з муніципального бюджету через різні інститути громадянського суспільства.

Електронні петиції, електронні консультації та комплексні онлайн-сервіси для залучення громадян до політичного процесу сьогодні стають невід'ємною частиною інституту громадянської участі. Прикладом останнього є дві цифрові платформи в Ісландії: Better Reykjavik (краудсорсинговий ресурс для міста) і Better Neighborhoods (для спільного бюджетування). У Данії використовуються електронні панелі громадян і обрана рада громадян похилого віку. Важливими аспектами для ефективності участі громадян є інституційне середовище, ступінь самоорганізації на

низовому рівні та професіоналізм представників влади, а також рівень довіри до них. Спектр електронних каналів участі громадян широкий: від подання скарг керівникам адміністративно-територіальних органів та представникам законодавчих органів («електронні приймальні») до розподілу частини бюджету та визначення його статей через онлайн-обговорення. Такі канали часто є технологічно модифікованими версіями традиційних форм участі громадян [105].

У цих нових відносинах громадяни більше не є пасивними рецепторами урядової інформації та спостерігачами за процесом вироблення політики; навпаки, уряди та громадяни беруть участь у спільному створенні цінності на користь усіх сторін. Усі суб'єкти суспільства, від громадян та ІГС до приватного сектору, мають унікальні погляди та бачення політичних питань, які впливають на їхнє життя. Активне залучення їх до прийняття рішень сприяє більш цілеспрямованому використанню обмежених державних ресурсів, а також більшій підтримці зацікавлених сторін із запропонованими політиками та реформами. Важливо, що це також сигналізує про громадянську повагу з боку уряду та дає можливість громадянам діяти у своїх громадах.

Національні та регіональні уряди в усьому світі вже давно впроваджують вищезгадані практики та ініціативи для сприяння принципам відкритого врядування в галузевих сферах, наприклад, у міському плануванні чи навколишньому середовищі, не обов'язково усвідомлюючи, що вони пов'язані з концепцією відкритого врядування. Однак практика публічного управління дедалі частіше надає перевагу просування цих принципів за допомогою комплексного та послідовного підходу. Ці переваги включають, але не обмежуються такими принципами:

- індивідуальна та більш оперативна політика: зацікавлені сторони надають свій досвід та бачення сфер, у яких уряди мають менше знань та розуміння, що підвищує ймовірність досягнення цілей;

- покращений дизайн та надання послуг: громадяни – це ті, хто користується державними послугами, і тому вони мають найкращі можливості для визнання недоліків та потенційних сфер для вдосконалення. Залучення ширшого кола голосів, особливо маргіналізованих демографічних груп, дасть урядам краще розуміння прогалин у послугах та необхідних реформ;

- підвищення легітимності уряду: якщо прийняття урядових рішень є прозорим, підзвітним та партисипативним, а пропозиції будуть більше задовільняти зацікавлені сторони, то з'явиться більше довіри до рівня компетентності та здатності державних службовців виконувати свої обіцянки;

- відновлення довіри: відсутність довіри ставить під загрозу бажання громадян брати участь у демократії та робити внесок у власну громаду. Довіра до інституцій важлива для успіху багатьох державних політик, програм та нормативних актів, які залежать від співпраці уряду та громадян;

- інклюзивне зростання: відкритість має вирішальне значення для стимулювання та прискорення прогресу та інновацій в уряді, а також для розширення можливостей громадян будь-якого соціального походження знати свої громадянські права, а також можливості взаємодіяти зі своїми урядами, вносити пропозиції на основі своїх точок зору, а також відстежувати та оцінювати результати формування державної політики для сталого економічного та соціального розвитку.

Отже, реформи відкритого уряду використовуються урядами як каталізатор для досягнення більш широких політичних цілей, як-от поліпшення демократії, сприяння інклюзивному зростанню та підвищення довіри. Для досягнення цих цілей уряди повинні впроваджувати відповідні стратегії та ініціативи.

У 2011 році була заснована Міжнародна ініціатива «Партнерство “Відкритий Уряд”». Станом на 2020 рік до ініціативи долучились 78 країн,

серед них і Україна [62]. Декларація Партнерства визначає чотири ключові зобов'язання країн-учасниць:

1. Підвищення доступності інформації про діяльність державних органів;
2. Підтримка залучення громадянського суспільства;
3. Впровадження високих стандартів професійної чесності у державному управлінні;
4. Підвищення рівня доступу до нових технологій задля забезпечення відкритості та підзвітності.

Партнерство «Відкритий Уряд» відіграло ключову роль у процесі розвитку політики відкритих даних в Україні. Зокрема, внесення змін до ЗУ «Про доступ до публічної інформації» та прийняття постанови КМУ №835 [79] від 21 жовтня 2015 року було передбачене планом дій в рамках партнерства. Згодом стали відкритими декларації держслужбовців, бюджетні трансакції, дані про власників компаній. Спираючись на колективний досвід своїх членів та партнерів, Рада ОЕСР, до складу якої увійшли всі країни-члени ОЕСР, у 2017 році схвалила Рекомендацію щодо відкритого урядування [93] для підтримки урядів (далі – Рекомендація). Рекомендація надає Прихильникам всебічний огляд основних принципів управління стратегіями та ініціативами відкритого уряду, спрямованими на покращення їх реалізації та впливу на життя громадян. Беручи до уваги критично важливу роль відкритого урядування у забезпеченні ефективних результатів політики в різних сферах, Рекомендація також допомагає прихильникам покращити зусилля, пов'язані, наприклад, з доброчесністю та боротьбою з корупцією в державному секторі, модернізацією державного сектору, громадянською свободою, цифровим урядуванням, закупівлями, інноваціями в державному секторі, управлінням державними фінансами та управлінням людськими ресурсами. Рекомендація також сприяє реалізації ЦСР і, зокрема, ЦСР 16. Отже, впровадження відкритого урядування може допомогти прихильникам зміцнити державне управління, демократичні практики та інклюзивне

зростання, а також підвищити довіру громадян до уряду. Рекомендація містить десять положень, що відповідають таким сферам: положення 1, 2, 3, 7 та 8 зосереджені на сприятливому середовищі, включаючи політику та правову базу; положення 4, 5, 6 і 9 зосереджені на структурі імплементації, тоді як положення 10 зосереджується на подальших діях [93].

Рекомендація також містить положення, яке зобов'язує Комітет публічного управління здійснювати контроль за його виконанням і звітувати про це Раді ОЕСР не пізніше, ніж через три роки після його прийняття, а також регулярно після цього. З цією метою ОЕСР розробила набір індикаторів, зокрема Інформаційну панель «Відкритий уряд» (опублікований у 2021 році), і наразі вона перебуває в процесі розробки Індексу участі громадян ОЕСР. Ці індикатори ґрунтуються на інформації та даних, зібраних за допомогою опитувань ОЕСР щодо відкритого уряду, а також від Комітету, який агрегує результати з усіх напрямків роботи ОЕСР, що мають відношення до відкритого врядування, включаючи відкриті показники (OUR Data Index) про відкриті дані та Обсерваторію інновацій у державному секторі (OPSI). Крім того, для підтримки імплементації та поширення Рекомендації ОЕСР запровадила різноманітні ініціативи на всіх рівнях, у тому числі шляхом розробки Навігатора інструментів для відкритого врядування та Керівних принципів процесів участі громадян. Наводимо стислий виклад положень Рекомендації ОЕСР з відкритого врядування:

1. Розробляти та впроваджувати стратегії та ініціативи відкритого уряду у співпраці із зацікавленими сторонами та заохочувати прихильність політиків, членів парламенту, вищих державних менеджерів та державних службовців.

2. Забезпечити існування та імплементацію необхідної нормативно-правової бази відкритого уряду, одночасно встановлюючи адекватні механізми нагляду для забезпечення їх дотримання.

3. Забезпечити успішне впровадження стратегій та ініціатив відкритого уряду.

4. Координувати за допомогою необхідних інституційних механізмів відкриті урядові стратегії та ініціативи – по горизонталі та вертикалі – на всіх рівнях влади, щоб гарантувати, що вони узгоджуються з усіма відповідними соціально-економічними цілями та сприяють їм.

5. Розробити та впровадити механізми моніторингу, оцінювання та навчання для стратегій та ініціатив відкритого уряду.

6. Активно інформувати про стратегії та ініціативи відкритого уряду, а також про їхні результати та наслідки.

7. Завчасно надавати чіткі, повні, своєчасні, надійні та релевантні дані та інформацію щодо державного сектору, які: є безкоштовні; доступні у відкритому та непатентованому форматі; легко знайти, зрозуміти, використовувати; розповсюджуються за допомогою багатоканального підходу, що має бути пріоритетним у консультаціях із зацікавленими сторонами.

8. Надати всім зацікавленим сторонам рівні та справедливі можливості для отримання інформації та консультацій, а також активно залучати їх на всіх етапах політичного циклу, розробки та надання послуг. Це слід робити з достатнім часом і з мінімальними витратами, уникаючи дублювання, щоб мінімізувати втому від консультацій.

9. Дослідити інноваційні способи ефективної взаємодії із зацікавленими сторонами для пошуку ідей та спільного створення рішень, а також використання можливостей, які надають цифрові урядові інструменти.

10. Дослідити потенціал переходу від концепції відкритого врядування до концепції відкритої держави, визнаючи при цьому ролі, прерогативи та загальну незалежність усіх зацікавлених сторін та відповідно їх правових та інституційних рамок [66].

Отже, інноваційна участь громадян на місцевому рівні – це способи, за допомогою яких уряди надають можливості для участі на кожному етапі циклу вироблення політики. Ці партисипаторні процеси часто передбачають безпосередній вплив громадян та інших зацікавлених сторін на прийняття

рішень. Серед різних наявних інноваційних типів участі громадян останніми роками набирають обертів дорадчі процеси. Для цих процесів уряди збирають громадян з усіх верств суспільства для обговорення складних політичних питань і вироблення колективних пропозицій. Упродовж останніх десятиліть органи державної влади на всіх рівнях влади використовували збори громадян, журі, комісії та інші представницькі дорадчі процеси, щоб краще зрозуміти пріоритети та проблеми. Так, нещодавній звіт ОЕСР «Інноваційна участь громадян та нові демократичні інститути» [173], який аналізує такі дорадчі процеси, виявив, що більшість прикладів відбуваються на місцевому рівні. Під час цих процесів випадково обрані громадяни, що складають мікрокосм громади, витрачають значний час на навчання та співпрацю через фасилітоване обговорення обґрунтованих колективних рекомендацій для органів державної влади. Переваги репрезентативності та обговорення різноманітні, адже ці процеси можуть дати кращі політичні результати, оскільки вони формують суспільне судження, а не громадську думку. Інноваційні практики взаємодії із зацікавленими сторонами можна знайти в низці міських ОМС у Польщі. Наприклад, у містах Гданськ, Люблін та Познань відбулися громадські журі та комісії. Досвід ОЕСР свідчить, що багато ініціатив відкритого уряду реалізуються національними та місцевими органами влади в усіх країнах, що входять до її складу. Однак, як і в польських ОМС, це часто робиться ізольовано, нескоординовано та ситуативно, обмежуючи вплив їх потенційних переваг, збільшуючи витрати на державне управління та не досягаючи бажаних результатів. Саме тому ОЕСР закликає уряди всіх рівнів застосовувати більш стратегічний підхід до реалізації цих ініціатив. Положення 1 Рекомендації про «Відкритий уряд» заохочує прихильників «вживати заходів у всіх гілках та на всіх рівнях влади для розробки та впровадження стратегій та ініціатив відкритого уряду у співпраці із зацікавленими сторонами та сприяти прихильності політиків, членів парламентів, вищих державних управлінців та державних службовців, щоб

забезпечити успішну імплементацію та запобігти або подолати перешкоди, пов'язані з опором змінам. Заохочення доцільно супроводжувати сильними політичними зобов'язаннями та лідерством, чітким та добре розподіленим мандатом, відповідними можливостями та ефективними заходами комунікації з громадськістю. Наскрізний характер реформ відкритого урядування вимагає сильної політичної відданості та лідерства для забезпечення більшої узгодженості політики. Політичне зобов'язання відображає рішення лідерів використовувати свою владу, вплив та особисту участь для забезпечення того, щоб реформи, програми та ініціативи отримували видимість, ресурси та постійну політичну підтримку, необхідні для подолання опору змінам, внутрішньої та зовнішньої опозиції. Відповідні зобов'язання часто пропагуються в програмних документах високого рівня, щоб продемонструвати лідерство, або окреслюються у формі стратегії відкритого уряду, причому остання є документом, який визначає порядок денний відкритого уряду та включає ключові ініціативи відкритого уряду, разом із короткостроковими, середньо- та довгостроковими цілями та індикаторами. Дані країн ОЕСР показали, що уряди всіх рівнів включали зобов'язання, пов'язані з відкритим урядуванням та його принципами, до політичних програм або документів високого рівня (наприклад, до своїх урядових стратегій), до наскрізних програм реформ (наприклад, до антикорупційних стратегій чи планів модернізації) або до стратегій конкретних ініціатив відкритого уряду (наприклад, щодо відкритих даних або відкритих контрактів).

Висновки до розділу 1

За результатами проведеного аналізу у першому розділі дисертаційного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Розкрито зміст партисипації як складової «партисипаторної демократії», що є ширшим поняттям, оскільки охоплює змішану форму прямої та представницької демократії. Синтезувавши ці форми демократії, визначено, що партисипаторна демократія є організованою як ієрархічна система із прямою демократією в основі з низкою делегованих представників на кожному рівні.

Використано поняття громадської участі як синонім до партисипації, оскільки воно походить від іменника «громада», та за суттю і змістом висвітлює громадські позиції, настрої, дії тощо (до прикладу: ГО, громадська думка, громадські інтереси тощо). Розкрито правову основу поняття «територіальна громада» як суб'єкта партисипації у місцевому самоврядуванні відповідно до Конституції України, ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні», ЗУ «Про органи самоорганізації населення».

2. Представлено основні форми участі громадян відповідно до принципів демократії участі, а саме: участь як вплив на представників влади (вибори, опитування, індивідуальні та колективні звернення, петиції, мітинги, пікетування тощо); участь у прийнятті рішень (референдуми чи інші види голосування, за результатами яких приймаються рішення); участь як дискусія (громадські ініціативи та публічні обговорення політичних проектів, слухання питань суспільного життя, оцінка можливих наслідків прийнятих рішень). Розглянуто поняття астротурфінгу як імітацію масової громадської ініціативи для створення ілюзії запиту від суспільства. Обґрунтовано модель партисипаторної демократії, яка передбачає активну участь громадян в обговоренні та прийнятті рішень з основних питань життя та включає інструменти, які використовуються місцевою владою для залучення громадян у процес колективного вироблення рішень. За основу партисипації

взято такі принципи: прозорість, підзвітність, доброчесність, участь зацікавлених сторін. З'ясовано, що прямою формою партисипації громади у місцевому самоврядуванні є «громадське врядування», за яким територіальна громада самостійно та незалежно вирішує питання місцевого значення. Вона має право вирішувати питання, віднесені до її компетенції, через громадські слухання, місцеві референдуми, загальні збори, місцеві ініціативи тощо як організаційні форми партисипації в місцевому самоврядуванні.

Проаналізовано нормативно-правове забезпечення здійснення партисипації в Україні, зокрема це Конституція України, ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні», ЗУ «Про об'єднання громадян», ЗУ «Про громадські об'єднання», Концепція сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства, Порядок сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади тощо. Обґрунтовано нормативно-правові засади суб'єктності партисипації у місцевому самоврядуванні з урахуванням нормативного забезпечення діяльності ІГС, яке полягає в реалізації представництва в суспільстві інтересів усіх верств населення.

Зазначено, що в Україні потребує вдосконалення широкий спектр нормативно-правових актів, що регулюють участь, зокрема щодо: запровадження механізму публічних закупівель для надання окремих послуг державними обслуговуючими організаціями на конкурентних засадах; підтримки компаній та громадян, які надають фінансову допомогу або добровільні пожертви організаціям громадянського суспільства для вирішення важливих суспільно важливих проблем; розвиток волонтерського руху; спрощення вимог до установчих документів громадських організацій та ліцензування їх діяльності у сфері надання соціальних послуг; сприяння вдосконаленню механізму участі органів місцевого самоврядування у вирішенні питань місцевого значення; удосконалення правового регулювання участі громадських організацій у прийнятті рішень органами виконавчої влади, діяльності громадських рад та інших дорадчих та дорадчих органів;

створення правових умов для забезпечення відкритості та прозорості діяльності органів виконавчої влади, гласності всіх етапів підготовки та прийняття рішень, а також доступу до інформації про діяльність та рішення цих органів. Правові засади організаційних форм участі у місцевому самоврядуванні узагальнені в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні», який гарантує членам територіальної громади право впливати на прийняття рішень на місцевому рівні у формі місцевого референдуму, загальних зборів громадян, громадських слухань, внесення місцевої ініціативи на розгляд органу місцевого самоврядування та ініціювання створення самоорганізації населення.

3. Правові основи партисипації в системі публічного управління країн ЄС базуються на динаміці глобальних рухів упродовж останніх десятиріч та вказують на тенденції уніфікації норм, понять, процедур, правил тощо. Здійснено аналіз низки резолюцій та нормативних актів, а саме: Резолюції Комітету з прав людини ООН щодо рівної участі в політичних та державних справах 2014 року, яка наголошує на критичній важливості рівної та ефективної участі в політичних та державних справах з метою демократичного врядування; Резолюції щодо рівної участі в політичних та державних справах, прийнятій 2015 року; Резолюції про захист правозахисників; Керівних принципів щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень тощо. У європейській сучасній практиці публічного управління громадська участь у процесі прийняття рішень може мати різні форми, зокрема це надання інформації, консультування, діалог та активна участь, як визначено в Кодексі кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень.

Виокремлено чотири рівні участі – від найнижчого до найвищого ступеня залучення, до яких належать інформація, консультація, діалог та партнерство, які можуть застосовуватися на будь-якому етапі процесу прийняття рішень. Запропонована матриця участі громадськості у європейській сучасній практиці публічного управління. Виділено дві групи

форм участі: імперативні та консультативні, залежно від ступеня впливу громадськості на прийняті у муніципальному утворенні рішення. Здійснено висновок, що в Європі сформована розгалужена система міжнародних та європейських стандартів громадської участі у процесах прийняття рішень.

Основні результати першого розділу представлено у наукових публікаціях [112, 118, 121].

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ПАРТИСИПАЦІЇ В МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ УКРАЇНИ

2.1. Форми участі громадян в місцевому самоврядуванні України

Правове поле на сьогодні визначає декілька форм партисипації у місцевому самоврядуванні. Так, ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» [82] гарантує право членів територіальної громади впливати на процес прийняття рішень на місцевому рівні у формах місцевого референдуму, загальних зборів громадян, громадських слухань, внесення місцевої ініціативи на розгляд ОМС, ініціювання створення органів самоорганізації населення (Додаток Д).

З появою в результаті реформи децентралізації нових органів місцевого самоврядування та їх об'єднань було відновлено роботу над статутами органів місцевого самоврядування. Оскільки порядок подання місцевих ініціатив мав бути відображений у статутних документах муніципалітету, питання їх стандартизації знову вийшло на перший план. Наприклад, у 2019 році на сайті Міністерства розвитку громад та територій України були опубліковані рекомендації щодо розробки статуту територіальної громади та пакету супровідних документів, у тому числі щодо місцевих ініціатив. Зокрема, типове положення про місцеву ініціативу запропоновано як додаток до статуту органу місцевого самоврядування [50].

Статут громади – важливий документ, в якому мають бути ретельно прописані механізми громадської участі, передбачені чинним законодавством.

У статутах територіальних громад зазвичай містяться форми (види) громадської участі і, як правило, окремими додатками визначаються механізми партисипації. Так, Стрийська міська рада прийняла Статут Стрийської міської територіальної громади (нова редакція) [103], в якому

визначено форми безпосередньої участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення.

Аналізуючи Статут громади та інші нормативно-інформаційні вимоги щодо участі громадськості, варто звернути увагу на можливі проблемні моменти нормативно-правового, організаційного та інформаційного характеру щодо участі на рівні громади (рис. 2.1).

Чи містить Статут громади окремі положення про застосування різних інструментів місцевої демократії (механізмів участі) відповідно до ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших нормативно-правових актів?
Якщо громада (місто/селище/село) має затверджений Статут, чи є він оприлюдненим на сайті ОМС?
Чи достатньо наявних заходів та практичних інструментів участі громадян у процесах ухвалення рішень? Чи є вони дієвими (ефективними)? Чи впливають реально громадяни на ухвалення рішень?
Чи процедури реалізації механізмів участі, описані в Статуті, є чіткими й прозорими, чи враховують вони особливості громади?
Чи затверджені ОМС окремі положення (порядки, правила) про місцеві ініціативи, про громадські слухання, електронні петиції та ін.?
Чи оприлюднені повні тексти відповідних нормативно-правових актів на сайті громади в доступному місці та в зручному для ознайомлення форматі?
Чи отримують мешканці/ки громади інформацію про можливості участі у заходах, на яких попередньо обговорюються проекти рішень ОМС, результати їх виконання та різні важливі питання місцевого розвитку?

Рис. 2.1. Проблемні питання у сфері нормативно-правового, організаційного та інформаційного характеру щодо партисипації на рівні громади

Примітка: сформовано автором

Місцева ініціатива як форма безпосередньої участі членів територіальної громади в місцевому самоврядуванні – це можливість мешканців громади самостійно підготувати проєкт рішення, який обов’язково розглядається на сесії відповідної ради. Правова підстава застосування: прямо передбачена статтею 9 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні».

Депутати місцевого самоврядування мають право організувати розгляд радою (за місцевою ініціативою) усіх питань, що належать до відання місцевого самоврядування. Це можуть бути питання, пов’язані із земельними відносинами, соціальними, адміністративними, освітніми та медичними послугами тощо. Прикладами є ініціативи щодо створення громадського реабілітаційного центру для ветеранів, недопущення забудови міста, висадження дерев уздовж вулиці, розширення транспортної інфраструктури, реконструкції навчального закладу тощо. Місцеві ініціативи також можуть вплинути на склад комітетів ради. Наприклад, можна пропонувати зміни у персональному складі комісії, а також виключення конкретного депутата, якщо жителі громади йому не довіряють. Власне, через місцеві ініціативи, як це роблять депутати, жителі муніципалітету можуть підготувати проєкти рішень для розгляду на засіданні ради.

Порядок подання, кількість підписів і необхідних документів визначені Статутом громади або Положенням про місцеву ініціативу. Порядок внесення місцевої ініціативи на розгляд ради визначається представницьким органом місцевого самоврядування або статутом територіального органу. Місцева ініціатива, внесена в установленому порядку на розгляд ради, підлягає обов’язковому розгляду на відкритому засіданні ради за участю членів ініціативної групи з питань місцевої ініціативи. Рішення ради з питання, внесеного на її розгляд за місцевою ініціативою, оприлюднюється в порядку, встановленому представницьким органом місцевого самоврядування або статутом органу місцевого самоврядування.

Для врегулювання правовідносин між місцевою радою та ініціаторами електронних петицій ОМС мають розробити й затвердити рішенням ради

локальний нормативно-правовий акт (Положення) щодо підготовки, подання, вимоги стосовно кількості підписів громадян на підтримку електронної петиції до ОМС та строку збору таких підписів, розгляду й урахування результатів розгляду електронної петиції, або врегулювати такі правовідносини в одному з розділів Статуту. Для цього територіальні громади України на офіційних вебсайтах ОМС повинні були створити сервіси для подання електронних петицій. Проте дотепер більшість органів місцевого самоврядування не створили можливостей подання електронних петицій через свої сайти. Це питання спробувало розв'язати Міністерство цифрової трансформації через проєкт місцевих петицій за підтримки швейцарсько-української Програми «Електронне урядування задля підзвітності влади й участі громади», яка реалізується Фондом Східна Європа й фінансується Швейцарією та має на меті допомогти ОМС, надавши їм готове технічне рішення та пакет проєктів місцевих нормативно-правових актів для забезпечення виконання норм Закону України щодо електронної петиції. Зокрема, програма дозволяє забезпечити єдиний високий рівень якості обслуговування громадян з боку ОМС щодо подання електронних петицій. Партнерами програми також розроблена відповідна нормативно-правова база з визначенням вимог до електронної ідентифікації громадян, збору підписів, переліку інформації, що збирається про особу тощо. Система допоможе містам заощадити кошти, які міста мають передбачити для створення такої системи власноруч, і спрямувати їх на вирішення найбільш нагальних для місцевих громад проблем. Поки приєднання до системи можливе лише для міських територіальних громад, залишаючи сільські й селищні громади поза увагою, хоча саме останні мають обмеженні фінансові ресурси й найбільше технічних складнощів із запровадженням електронних петицій на своїх офіційних сайтах. Тому держава має сприяти тому, щоб кожна територіальна громада мала можливість під'єднатися до Єдиної системи місцевих петицій, що значно полегшить громадянам брати участь в управлінні місцевими справами. Слушно звернути увагу, що електронні

петиції не є формою прямої демократії, тому що не мають юридичної сили для тих органів, яким вони адресуються [34]. Основоположні засади застосування електронної петиції визначено в нормативному полі (рис. 2.2).

Електронна петиція не може містити заклики до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганду війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, заклики до вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини. Відповідальність за зміст електронної петиції несе автор (ініціатор) електронної петиції.

В електронній петиції має бути викладено суть звернення, зазначено прізвище, ім'я, по батькові автора (ініціатора) електронної петиції, адресу електронної пошти. На вебсайті відповідного органу або громадського об'єднання, що здійснює збір підписів, обов'язково зазначаються дата початку збору підписів та інформація щодо загальної кількості та переліку осіб, які підписали електронну петицію.

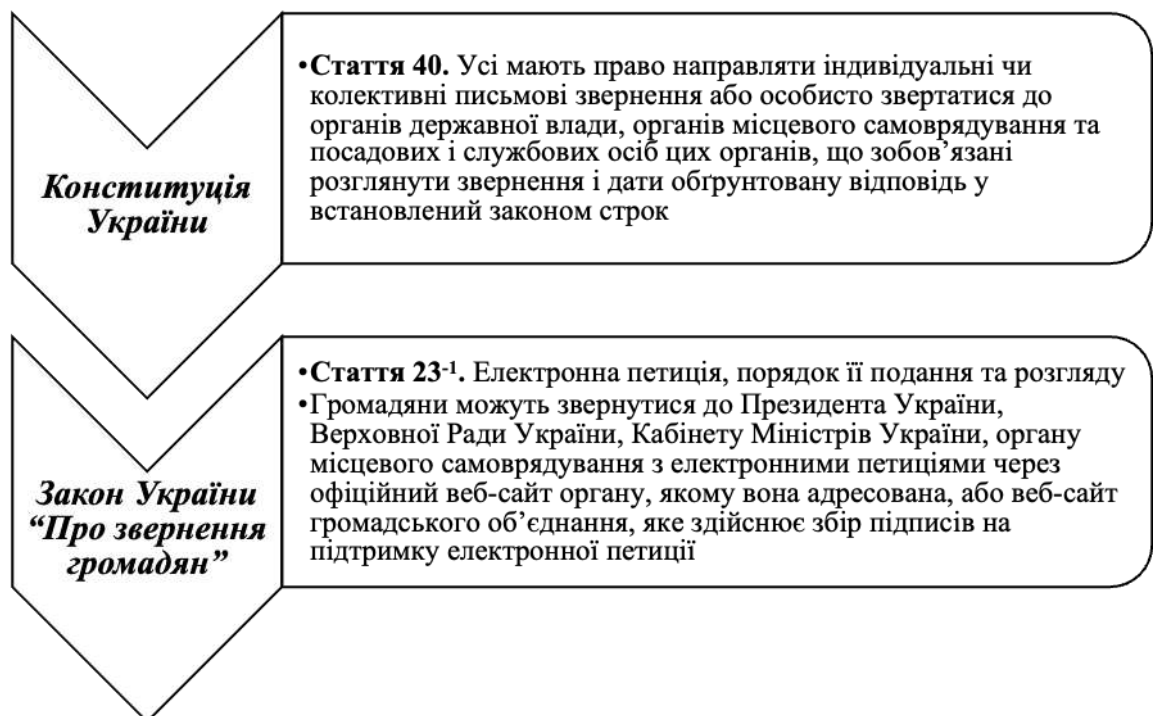

Рис. 2.2. Нормативні засади застосування електронної петиції в Україні

Примітка: сформовано автором на основі [29, 82]

Для створення електронної петиції до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, ОМС її автор (ініціатор) заповнює спеціальну форму на офіційному вебсайті органу, якому вона адресована, або веб-сайті громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронних петицій, та розміщує текст електронної петиції. Електронна петиція оприлюднюється на офіційному вебсайті відповідно Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, ОМС або на веб-сайті громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронних петицій, протягом двох робочих днів з дня надсилання її автором (ініціатором).

У разі невідповідності електронної петиції встановленим вимогам оприлюднення такої петиції не здійснюється, про що повідомляється автору (ініціатору) не пізніше строку, встановленого для оприлюднення. Дата оприлюднення електронної петиції на офіційному вебсайті відповідно Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, відповідного ОМС або на вебсайті громадського об'єднання є датою початку збору підписів на її підтримку. Відповідні органи державної влади, ОМС та громадські об'єднання під час збору підписів на підтримку електронної петиції зобов'язані забезпечити:

- безоплатність доступу та користування інформаційно-комунікаційною системою, за допомогою якої здійснюється збір підписів;
- електронну реєстрацію громадян для підписання петиції;
- недопущення автоматичного введення інформації, у тому числі підписання електронної петиції, без участі громадянина;
- фіксацію дати і часу оприлюднення електронної петиції та підписання її громадянином.

Інформація про початок розгляду електронної петиції, яка в установлений строк набрала необхідну кількість голосів на її підтримку, оприлюднюється на офіційному вебсайті відповідно Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, відповідного ОМС не

пізніш як через три робочі дні після набрання необхідної кількості підписів на підтримку петиції, а в разі отримання електронної петиції від громадського об'єднання – не пізніш як через два робочі дні після отримання такої петиції.

Розгляд електронної петиції здійснюється невідкладно, але не пізніше ніж десять робочих днів з дня оприлюднення інформації про початок її розгляду. Якщо електронна петиція містить клопотання про її розгляд на парламентських слуханнях у Верховній Раді України або громадських слуханнях відповідної територіальної громади, автор (ініціатор) петиції має право представити електронну петицію на таких слуханнях. У такому разі строк розгляду електронної петиції продовжується на строк, необхідний для проведення відповідних слухань.

У разі визнання за доцільне викладені в електронній петиції пропозиції можуть реалізовуватися органом, якому вона адресована, шляхом прийняття з питань, віднесених до його компетенції, відповідного рішення. Президент України, Кабінет Міністрів України, народні депутати України за результатами розгляду електронної петиції можуть розробляти та вносити в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України законопроекти, спрямовані на вирішення порушених у петиції питань. Інформація про кількість підписів, одержаних на підтримку електронної петиції, та строки їх збору зберігається не менше ніж три роки з дня оприлюднення петиції.

Враховуючи, що електронна ідентифікація задіює цілий комплекс взаємопов'язаних систем, в тому числі банківських, кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг, мобільних операторів та інших, не кажучи вже про ІСЕІ ДП «ДІЯ»[64], – фіктивну особистість можна було створити на будь-якому з етапів [106].

Проблемами на сучасному етапі розвитку місцевого самоврядування є відсутність реалізації форм безпосередньої участі громади в управлінні місцевими справами, що гальмується низкою труднощів: відсутністю процесуальних норм, обмеженістю місцевих бюджетів і пасивністю жителів

територіальних громад [34]. Як зазначає О.В. Прешкіна, конкретизація та деталізація порядку виконання норм чинного законодавства з урахуванням місцевих особливостей, а також створення механізмів контролю за діяльністю влади з боку територіальної громади й окремих громадян є одним з основних завдань відповідних ОМС [68].

Парламент в неконституційній спосіб фактично скасував проведення *місцевих референдумів* 6 листопада 2012 року через ухвалення ЗУ «Про всеукраїнський референдум» та визнання таким, що втратив чинність ЗУ «Про всеукраїнський та місцевий референдуми» [70]. До листопада 2012 року українці використовували місцеві референдуми для вирішення місцевих питань. Так, всього в Україні було проведено 160 місцевих референдумів, з яких у 122 було схвалено питання, яке виносилося (тобто референдуми були визнані такими, що відбулися та питання підтримали більше 50 % виборців від тих, які взяли участь у голосуванні) [23]. Проект ЗУ «Про місцевий референдум» зареєстровано під № 5512 від 19 травня 2021 р.

Частиною п'ятою статті 7 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачено, що порядок призначення та проведення місцевого референдуму, а також перелік питань, що розв'язуються виключно референдумом, визначаються законом про референдуми [82]. Натепер в Україні діє чинний ЗУ «Про всеукраїнський референдум» [69], прийнятий 26 січня 2021 року, який жодним чином не регулює інститут місцевого референдуму. Єдиним нормативно-правовим актом, який регламентує сам інститут місцевого референдуму в загальному вигляді, є ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні». Однак він фактично не містить процедурних норм, що унеможлиблює проведення місцевого референдуму на практиці. 19 травня 2021 року у Верховній Раді України був зареєстрований проект Закону про місцевий референдум, який у разі його прийняття створить законодавчу базу організації та проведення місцевого референдуму як однієї з форм реалізації місцевого самоврядування та локальної демократії. Проте, на думку науковців, є сумніви щодо можливості прийняття такого закону під

загрозою сепаратистських рухів [61]. Тому така форма участі громадян у місцевому самоврядуванні поки що є суто декларативною.

Предметом місцевого референдуму можуть бути: затвердження статуту (змін до нього) місцевого органу влади, програми розвитку місцевого органу влади (змін до неї); дострокового припинення повноважень сільської, селищної, міської ради та/або сільського, селищного, міського голови; втрата чинності нормативно-правовим актом ОМС або його окремими положеннями.

На один місцевий референдум пропонується виносити лише одне питання, яке пропонує виборцю чіткі відповіді «так» або «ні» стосовно підтримки (затвердження, прийняття, висловлення): статуту територіальної громади (змін до нього), програми розвитку територіальної громади (змін до неї), проєкту рішення про визнання нормативно-правового акта (окремих його положень) органу місцевого самоврядування таким, що втратив чинність, положення нормативного чи індивідуального характеру без викладення його у вигляді проєкту рішення, дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови або сільської, селищної, міської ради. Якщо ж місцевий референдум щодо дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови або сільської, селищної, міської ради призначається відповідною територіальною комісією з місцевого референдуму на підставі відповідного рішення ради або голови, то на місцевий референдум автоматично виносяться два питання окремо: щодо дострокового припинення повноважень сільської, селищної, міської ради та щодо дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови.

Місцевий референдум вважається таким, що відбувся, якщо участь у голосуванні на місцевому референдумі взяли не менш як 50 відсотків виборців від кількості виборців, включених до списків виборців на відповідному місцевому референдумі, а рішення місцевого референдуму щодо питання місцевого референдуму вважається прийнятим у разі, якщо

щодо нього опцію «так» при голосуванні висловили більшість виборців від кількості виборців, які взяли участь у відповідному місцевому референдумі. Рішення, прийняте на місцевому референдумі, є обов'язковим для виконання на території відповідної територіальної громади та не потребує затвердження або схвалення відповідним ОМС (за винятком загальних питань, які виносилися на референдум без викладення у формі проєкту рішення). Незалежно від предмета місцевого референдуму, розгляд результатів місцевого референдуму на засіданні відповідної місцевої ради є обов'язковим.

Суб'єктом призначення місцевого референдуму стосовно вирішення будь-якого питання місцевого значення є територіальна комісія з місцевого референдуму, яка призначає референдум за ініціативою (рис. 2.3):

- виборців (на вимогу не менш як 10 % від загального числа виборців, виборча адреса яких віднесена до території відповідної територіальної громади);
- сільського, селищного, міського голови;
- сільської, селищної, міської ради.

Як і в ЗУ «Про всеукраїнський референдум», цей законопроект також передбачає, що суб'єктами процесу місцевого референдуму можуть бути як політичні партії, так і ГО, які реєструються у територіальній комісії з місцевого референдуму як прихильники чи опоненти питання місцевого референдуму.

Окремо слід зазначити, що використанню інструментів участі громадян в онлайн-форматі сприяв розвиток ІКТ загалом та широке впровадження елементів електронної демократії в практику місцевого самоврядування. На цей процес суттєво вплинули, в тому числі, карантинні обмеження, які тривають через пандемію COVID-19. Під час пандемії на місцевому рівні було вжито заходів для розширення участі громадян онлайн у всьому світі [111]. Коли в Україні було оголошено воєнний стан, такі заходи посилили та запровадили численні онлайн-сервіси.

МІСЦЕВИЙ РЕФЕРЕНДУМ ІНІЦІАТИВА ГРОМАДИ		
Етапи:	Назва етапу:	Особливості:
1	Збори виборців, виборчі адреси який відносяться до території відповідної громади	Щонайменше 20 осіб – до 10 тис. виборців 50 осіб – 10-100 тис. виборців 100 осіб – 100-500 тис. виборців 150 осіб – 0,5-1 млн. виборців 200 осіб – більше 1 млн. виборців
2	Утворення ініціативної групи	Щонайменше 10 осіб – до 10 тис. виборців 20 осіб – 10-500 тис. виборців 30 осіб – більше 500 тис. виборців
3	Реєстрація ініціативної групи в територіальній комісії з референдуму	
4	Збір підписів 10% жителів громади протягом 60 днів	

Рис. 2.3. Ініціювання місцевого референдуму громадою

Примітка: сформовано автором за матеріалами [23]

Для успішного залучення громадян до місцевого самоврядування необхідно навчати членів громади приймати спільні рішення, проводити дискусії, ознайомлювати їх із засадами державного управління тощо. На жаль, навіть депутати місцевих рад, як правило, не отримують методичного та наукового супроводу для ефективного виконання покладених на них муніципалітетом завдань. Звичайно, навчити всіх членів самоврядної територіальної громади управляти розвитком громади (не кажучи вже про знання окремих сфер функціонування населеного пункту) практично неможливо.

Просвітницькі заходи та практика участі громадян у місцевому самоврядуванні мають дозволити жителям населеного пункту приймати більш раціональні рішення щодо бажаного розвитку, зменшуючи ймовірність популістських рішень, які лише створюють додаткові проблеми для членів самоврядної територіальної громади в майбутньому.

Отримані знання повинні надати мешканцю спільно з органами місцевого самоврядування визначати зміст прийнятих рішень, у яких будуть сформульовані основні параметри послуг, що надаватиме самоврядна територіальна громада, тобто перетворити мешканця на просьюмера (англ. *prosumer*). Існують дві версії походження слова «*prosumer*»: скорочення від англійських слів «*producer*» (англ. – виробник) і «*consumer*» (англ. – споживач); об'єднання слів «*consumer*» і «*professional user*» (англ. – професійний споживач). Перетворення мешканця громади на просьюмера має відбутися у двох значеннях цього терміна: і на професійного покупця, що здатний професійно оцінити якісні характеристики товару, і на виробника-покупця, тобто споживача товару, який має можливість вплинути на реальне виконання товару, який він купуватиме. Експериментальним шляхом та в результаті аналізування практики місцевого самоврядування в Україні було встановлено, що у великих та крупних містах (згідно з ДБН360-92 [54]) найкращим результатом було досягнення 3-го рівня співпраці. У малих і середніх містах можна вже знайти приклади досягнення 3-го і 4-го рівнів співпраці [55].

Преамбулою Конституції «народ» розглядається як громадяни України всіх національностей. Якщо детально проаналізувати статтю 8 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні», то законодавець не дає чіткої відповіді на питання: хто є ініціатором скликання зборів? Законодавець зазначає, що порядок проведення загальних зборів громадян за місцем проживання визначається законом і статутом територіальної громади. Тобто, якщо законодавець не деталізує статтю 8 Закону, то таке питання розв'язують депутати місцевих рад, які мають встановити такі правила реалізації зборів громадян за місцем проживання, щоб це не перетворилося на постійно безпідставні збори й такі, що можуть відбуватися, навіть коли цього не бажає голова територіальної громади [34].

Отже, форми організації партисипації як впровадження локальної демократії наразі не в повному обсязі забезпечують громадську участь, а до

рівня партнерства неможливо довести таку участь через відсутність відповідного нормативного та організаційного забезпечення. Інституціям громадянського суспільства необхідно активізуватися у виробленні муніципальної політики, адже слабкість громадських ініціатив на місцевому рівні має такі причини: соціальна інертність організацій громадянського суспільства; недосконалість правового забезпечення реалізації форм партисипації у місцевому самоврядуванні; незацікавленість місцевих рад розвивати партнерство у прийнятті спільних рішень з громадськістю.

2.2. Інструменти (та методи) залучення громадян до громадської участі

Сьогоденню притаманне швидке поширення електронної участі як інструменту залучення та зміцнення співпраці між урядами та громадянами, метою якого є покращення доступу до інформації та державних послуг, а також сприяння участі у формуванні політики як для розширення прав та можливостей окремих громадян, так і на благо суспільства загалом. Електронна участь – це сприяння громадській активності та відкритому управлінню за допомогою ІКТ. Впровадження електронної участі починається як забезпечення належного інформування громадян, під час якого уряд надає своїм виборцям основну інформацію, що веде до другої, двосторонньої форми, коли людей запрошують висловити свою думку урядам, і, врешті, «варіанту партнерства», під час якого громадяни стають головною дійовою особою, очолюючи процес вироблення політики.

За останні 50 років електронна участь значно еволюціонувала разом із відносинами між урядами та громадянами – від еволюції участі, яка концептуалізувала різні ролі людей у суспільстві [189] та телевізійних громадських обговорень до уможливлення публічних дебатів у 70-х роках, включення інформаційних потоків у 80-х роках, представлення місцевої

участі та електронних прав у 90-х роках, нормалізації електронного врядування у 2000-х роках та популяризації цифрових соціальних платформ (також відомих як Web 2.0) у 2010-х роках, зростання кількості спільно вироблених та спільно створених ініціатив та персоналізованого цифрового врядування у 2020-х роках [186].

Враховуючи зазначену динаміку громадської участі, зокрема її форм, способів, наявність різноманітних інструментів, пропонуємо застосування методологічного підходу, що полягає у розробленні трьох компонент як передумови партисипації, а саме:

1. Компонента 1 – мета партисипації. Мета партисипації описує наміри залучення громадськості до проекту та використовується для забезпечення встановлення та підтримки спільних внутрішніх очікувань. Мета призначена для надання конкретних напрямів партисипації, тому підходячи до кожного нового проекту, потрібно ретельно продумати визначення конкретних цілей, які стосуються умов, можливостей, обмежень і зацікавлених сторін.

2. Компонента 2 – результат партисипації. Кожна програма громадської участі формує результат участі громадськості у формі рівня її потенційного впливу на рішення. Результат партисипації має бути чітким, щоб забезпечити результат партисипації між усіма зацікавленими сторонами.

3. Компонента 3 – методологія партисипації. Для кожного типу участі визначено комплекс організаційно-функціональних методів громадської участі з метою пропозиції таких типів діяльності, які можуть бути використані на різних рівнях громадської участі. Відповідно до того, як рівень участі громадськості зростає, суспільство буде прагнути пропорційно до нього залучати громадськість. Однак важливо розуміти, що, як у глобальному, так і в національних вимірах, розвиток публічного управління перебуває практично на початку розвитку партисипації, тому більшість технік будуть ще розроблені для використання у майбутньому.

Такий підхід тісно пов'язаний з типом трирівневої структури в рамках Е-участі ООН. З моменту заснування опитування (2003 р.), ЕРІ є багатогранною структурою, що складається з трьох основних компонентів, а саме: електронної інформації, електронних консультацій та електронного прийняття рішень (рис. 2.4) [32].

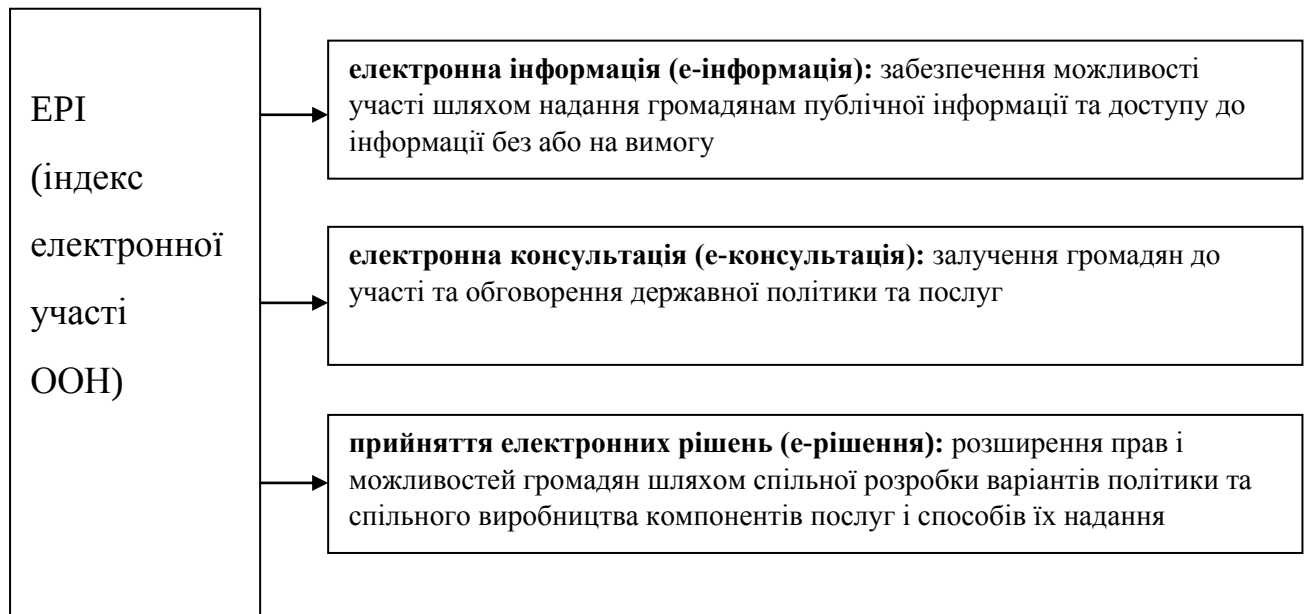

Рис. 2.4. Концепція електронної участі (складові компоненти)

Примітка: сформовано автором на основі [33]

Так, на першому рівні електронної участі – е-інформування – оцінюється наявність на вебсайтах установ архівованої інформації щодо напрямів політики уряду, поточної діяльності органів державної влади, бюджету, законодавчої бази або наявність покликань на джерела такої інформації; наявність інформації щодо прав громадян на доступ до публічної інформації, наборів відкритих даних та інструкції щодо їх використання тощо.

На другому рівні – е-консультації – оцінюється наявність на вебсайтах онлайн-інструментів, які використовуються для проведення електронних консультацій з громадськістю, зокрема, покликань на соціальні мережі, онлайн-форуми, інші спеціально створені для онлайн-обговорення інструменти; онлайн-голосування, електронні петиції.

Для реалізації третього рівня електронної участі – е-рішення – на вебсайтах мають бути опубліковані календарі подій, які пов’язані з електронною участю; правила електронної участі, оголошення про державні закупівлі та про їх результати, інформація про результати проведених електронних консультацій із громадськістю, зокрема, щодо внеску громадськості у прийняття рішень. Електронна участь на цьому рівні також передбачає можливість проведення електронного голосування, що здійснюється через захищені системи.

Для оцінки трьох ключових компонентів Концепції електронної участі необхідно оцінити урядові портали та вебсайти на предмет наявності чи відсутності конкретних характеристик, а саме: стану партисипаторного бюджетування або подібних фінансових механізмів; наявність відкритих даних загалом та для конкретних секторів, тісно пов’язаних з реалізацією соціальних проєктів (освіта, зайнятість, навколишнє середовище, охорона здоров’я, правосуддя, соціальний захист); механізмів створення, реалізації процесів надання публічних послуг; наявність онлайн-консультацій (через електронні форуми, електронні опитування, електронні анкети, інші інструменти електронної участі), призначені для сприяння залученню громадян до вирішення актуальних питань.

Упродовж останнього десятиліття проблематика електронної участі набуває дедалі більшого значення. До прикладу, Україна за одне десятиліття упродовж 2014-2024 років зуміла піднятися в рейтингу ЕРІ з 77 до 1 місця з загальної кількості 193 держав (табл. 2.1).

Незважаючи на те, що уряди працюють над дедалі складнішими соціально-технічними питаннями, вони намагаються розробити нові стратегії, які базуються на передових ІКТ. Виникає необхідність розвитку структур, заснованих на активній участі багатьох державних і приватних партнерів, які є інституційною основою просування ініціатив електронного урядування та створення суспільної користі.

Таблиця 2.1

Індекс електронної участі (EPI) України за 2024р. та 2014 р.

Регіон	Європа	Регіон	Європа
2024		2014	
Веб-сайт	Національний портал	Веб-сайт	Національний портал
Регіон	Європа	Регіон	Європа
Субрегіон	Східна Європа	Субрегіон	Східна Європа
Дохід*	Дохід нижче середнього	Дохід*	Дохід нижче середнього
Показник доходу	2,388 USD, ВВП на душу населення	Показник доходу	2,388 USD, ВВП на душу населення
Населення	44,657,704	Населення	44,657,704
Індекс розвитку електронного урядування	0.8841 Рейтинг 30 of 193	Індекс розвитку електронного урядування	0.5032 Рейтинг 87 of 193
Індекс електронної участі	1.0000 Рейтинг 1 of 193	Індекс електронної участі	0.4314 Рейтинг 77 of 193

Примітка: сформовано автором на основі [141]

Платформи електронної участі на сьогодні є однією з найважливіших рис демократії. Рівень е-участі є одним з інтегральних індикаторів моніторингу, який використовується Департаментом ООН з економічних і соціальних питань (UNDESA) для оцінки розвитку ініціатив електронного урядування. Згідно з щорічними звітами ООН, рівень електронної участі низький у більшості країн, що розвиваються, а також коливається в країнах з найвищим рейтингом [135].

У таблиці 2.2 наведено індекси E-Government та E-Participation для України за 2022 та 2024 роки, де Україна зуміла посісти перше місце у світі за розвитком електронної партисипації, піднявшись з 57-го місця у 2022 році.

Таблиця 2.2

Індекси E-Government та E-Participation України за 2022 р. та 2024 р.

<u>E-Government (2024 EGDI: 0.8841)</u>	
2024 Rank	30
Group	VHEGDI
Rating Class	V3
2022 Rank	46
Change	-16
<u>E-Participation (2024 EPART: 1.0000)</u>	
2024 Rank	1
2022 Rank	57
Change	-56

Примітка: сформовано автором на основі [134]

Технологічний вимір, хоч і спрощений до 10 показників, продовжує фокусуватися на ключових технічних аспектах, як-от доступність, функціональність та дотримання стандартів. Цей удосконалений підхід є достатньо актуальним, зважаючи на глобальні тенденції залучення громадськості та цифрової інклюзивності, рівень розвитку 2022 року, а також беручи до уваги нові елементи, що відображають цифровізацію, яка розвивається.

На сьогодні один із найпопулярніших інструментів інформування – публічна зустріч, насправді є одним із найменш ефективних інструментів, оскільки охоплює дуже невелику частину громадськості і здебільшого не має на меті задоволення громадських потреб. У сьогоденні учасникам не обов’язково бути фізично присутніми, щоб інструменти інформування були ефективними, оскільки інструменти для інформування передбачають широке розмаїття майданчиків, підходів дистанційної співпраці. Однак, вирішуючи, які інструменти громадської участі використовувати, потрібно враховувати

унікальні політичні, культурні, релігійні, соціальні традиції громад і відповідно до них добирати інструменти.

Наступний метод партисипації – карта мобільності – це метод отримання розуміння моделей руху окремої людини, групи чи спільноти. Карта мобільності дає уявлення про рух населення громади, з якої причини, як часто, як далеко тривають їх подорожі. За допомогою іншої карти – соціальної карти, можна дослідити інфраструктуру, доступну для соціальної активності: дороги, дренажні системи, школи, об'єкти питної води тощо. Соціальне картографування може бути використане для збору інформації про громаду, наприклад:

- етнічний розподіл;
- соціальні інститути та економіка;
- сімейні структури;
- доступні державні установи;
- освіта та релігія;
- соціальні групи та взаємодії;
- системи цінностей;
- співпраця та конфліктні практики.

Соціальну карту будують місцеві жителі. Це не масштабування, оскільки основна увага зосереджена на визначенні тих проблем та питань, які місцеве населення вважає актуальним і важливим для них. Соціальне картографування – це партисипативний метод, який довів свою ефективність у світі навіть серед людей, які є неписьменними в громаді. Використовуючи інформацію із соціальних карт, працівники з розвитку можуть розробляти та планувати заходи в громадах для покращення послуг [185].

Іншим партисипаторним методом є карта ресурсів, яку складають місцеві жителі. Вона показує природні ресурси громади. Місцеві жителі спираються на свої знання про місцевість, визначаючи такі ресурси, як земля, річки, пагорби, поля, рослинність, житло тощо. Ці карти призначені для того, щоб показати стратегічний погляд громади на свої природні ресурси, тому не

обов'язково застосувати точні вимірювання. Вони допомагають створити спільне розуміння того, які місцеві ресурси доступні та забезпечують основу для моніторингу та оцінки.

Трансекта – ще один партисипаторний метод, тобто шлях, під час якого виявляють та аналізують об'єкти дослідження. Трансекти використовуються для виявлення просторового виміру реалій громади. Інструмент має на меті аналіз природних ресурсів громади з одночасним урахуванням її соціальних аспектів. Трансекта – це зріз різних агроєкологічних зон, який пропонує порівняльну оцінку зон на основі різних параметрів (топографія, землекористування, тип землі, тип ґрунту, родючість ґрунту, доступ до власності, рослинність, культура, можливості, проблеми, перспективи). Соціальні аспекти, такі як гендерні виміри, можуть бути інтегровані в цей інструмент залежно від загальної мети. Трансекти часто проводяться після ресурсного або соціального картографування як спосіб тріангуляції інформації.

Трансекта складається з двох основних етапів:

- систематичний обхід з фасилітаторами та членами місцевої громади для спостереження за навколишньою місцевістю та збір таких деталей, як топографія, природні ресурси, можливості та проблеми тощо;
- створення трансектної схеми маршруту, поділ території на агроєкологічні зони та перерахування параметрів, проблем та потенційних рішень, актуальних для кожної зони.

У відповідь на виклики громади можуть зосередитися на своїх потребах, недоліках чи проблемах, виявленні власних можливостей та активів. Якщо зосередження уваги переважно на проблемах чи потребах може відволікати громаду від визначення наявних місцевих ресурсів, то метод реагування на проблеми, заснований на активах, є способом залучення громади до процесу розвитку та визначення місцевих ресурсів, які можуть бути використані. Активи громади можуть включати спроможність та навички членів громади,

місцевих державних та приватних неурядових організацій та установ, фізичні ресурси, особисті зв'язки та фінансування від зовнішніх донорів.

Часова лінія – це метод, за допомогою якого місцеві жителі згадують хронологію минулих подій, документуючи історичні пам'ятки, важливі для їхньої громади. Під час використання цього методу важливо залучати до процесу старійшину громади, щоб забезпечити історичну перспективу. Рейтинг добробуту ґрунтується на уявленні членів місцевої громади про багатство, рейтинг щодо доходів, активів, а також сприйняття соціально-економічної різниці між домогосподарствами. Рейтинг добробуту можна використовувати для:

- оцінки програм за результатом;
- класифікації на основі відносного добробуту у сферах заробітку, багатства, ресурсів в громаді;
- розроблення програм відповідно до цілей громади.

Аналіз тенденцій – це розповідь людей про минуле в громаді. Цей метод може дати уявлення про кількісні зміни з часом у різних аспектах спільноти. Тенденції, які можна виміряти в громаді, включають врожайність сільськогосподарських культур, кількість дерев, популяції худоби та людей, кількість опадів, площу під обробіток тощо. До прикладу, наносячи на карту цю інформацію або фіксуючи зміни, можна краще зрозуміти вплив тенденцій на місцеву громаду. Важливі уроки можна винести, обговорюючи причини успіху чи невдачі минулих управлінських заходів.

Діаграма Венна (або діаграма Чапаті) – це партисипаторний візуальний метод розуміння того, як спільнота розглядає низку об'єктів (соціальні групи, індивіди, інституції, хвороби, природні ресурси тощо) у зв'язку з кількома (бажано двома) критеріями, як-от: важливість, поширеність та сприйняття. Мета методу полягає в тому, щоб краще зрозуміти сприйняття громадою інститутів, осіб, програм, а також процесів прийняття рішень громадою. Це допомагає виявити такі фактори, як слабкість та потужність відносин між

громадами та установами, дублювання або прогалини в послугах, а також структуру влади в громадах.

Концептуальне картографування – це методологія, яка дозволяє зібрати широкий спектр ідей з метою організувати та присвоїти цінності ідеї, що створює цілісне уявлення того, як різні ідеї пов'язані між собою. Концептуальні карти починаються з фокус-питання, яке пропонується учасникам мозкового штурму, який випродукує інформацію для нанесення на карту. Концептуальне картографування використовує загальноприйняті статистичні методи і може створити кінцевий продукт за лічені години. Метод також дозволяє досліджувати загальну реакцію населення або порівнювати та протиставляти підгрупи в громаді. Створені карти передаються групі та можуть бути використані для більш глибокого обговорення теми. Концептуальне картографування – це процес, який тримає групу у фокусі проблеми, вказуючи динаміку розвитку вирішення проблеми, сприяє розумінню для окремих учасників, як використовуються їхні ідеї.

Інструменти електронного урядування змінили спосіб, швидкість, результативність процесів спілкування, обміну контентом, співпраці та взаємодії органів публічної влади з громадянами. Сьогодні системи електронного урядування є важливими ресурсами для полегшення роботи публічної влади та взаємодії з суспільством з метою співпраці. Стратегія електронного урядування окреслила кілька очікуваних переваг, серед яких підвищення ефективності роботи, підвищення суспільної довіри, відкритість, усунення адміністративної та фінансової корупції та, зрештою, сприяння демократичному врядуванню.

Розгортання електронного урядування дозволяє урядам управляти своїми інституціями більш ефективно та результативно. Уряди спрямовують зусилля на реалізацію ініціатив електронного урядування, зокрема через відсутність взаємодії громадян, недовіру до інституцій, незадоволеність роботою уряду. Серед зусиль, спрямованих на подолання викликів, – залучення зацікавлених сторін до процесів розроблення та прийняття рішень

щодо електронних послуг. Наприклад, електронна участь (e-participation) може мати вирішальне значення для сприяння більш широкій участі у прийнятті рішень та державній політиці.

Ініціативи електронного уряду, особливо розвиток електронної участі, просуваються динамічно паралельно зі зростанням ІКТ. Уряди в усьому світі інвестують значні кошти в цифрові інструменти для створення спільних рішень з активно залученими громадянами, але такі проблеми, як відсутність сталої взаємодії та якості участі, все ще залишаються нерозв'язаними.

Враховуючи наявні дослідження та наукові доробки, доцільно є виокремити три основні цілі. Перша полягає у зборі, узагальненні, аналізі та систематизації даних про точність і значущість попередніх досліджень, опублікованих у літературі. Друга мета полягає в тому, щоб надати комплексне бачення результатів та взаємозв'язку між проблемами, які оточують електронну участь. Третя мета полягає в тому, щоб визначити перешкоди та прогалини, які необхідно усунути шляхом проведення подальших досліджень у майбутньому. Ця робота проводиться систематично, щоб надати практикам та науковцям, які працюють у сфері е-партисипації, чітку картину та переконливі докази сучасного стану електронної участі громадян.

Для цього виокремлено дослідницькі питання, які допоможуть якісно дослідити сучасний стан електронної участі громадян (рис. 2.5)

Відповіді на ці запитання приведуть до кращого розуміння того, яким чином поточні проєкти, які реалізуються в межах ініціатив електронного уряду, просуваються з точки зору залучення зацікавлених сторін, зокрема громадян, відповідно до розвитку ІКТ.

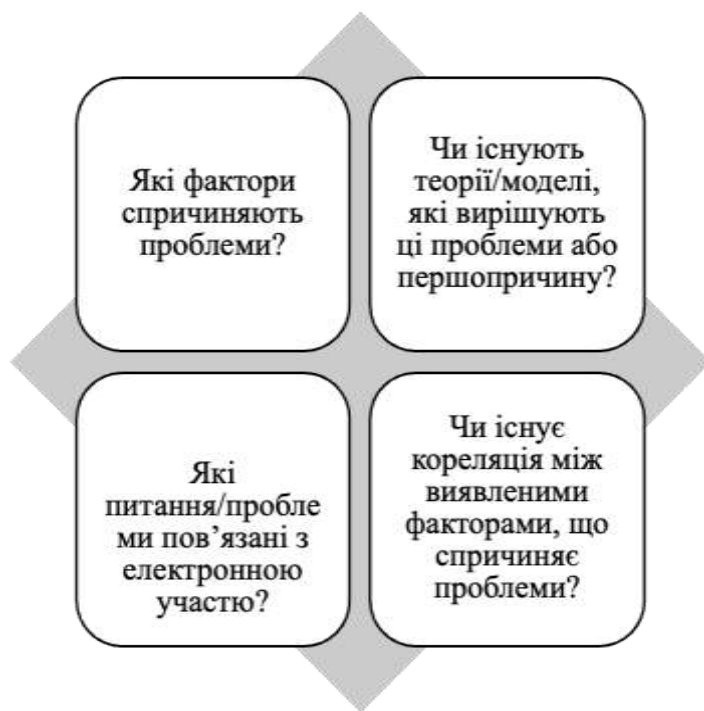

Рис. 2.5. Дослідницькі запитання щодо сучасного стану електронної участі громадян

Примітка: сформовано автором

У табл. 2.3 сформовано основні критерії та підвиміри електронної участі, а саме: електронне сповіщення, електронне ввімкнення, електронний дискурс, електронний діалог, електронна співпраця та розширення прав і можливостей, які мають на меті відобразити співвідношення до інших типів взаємодій, які можуть мати місце в послугах електронної участі. Ці підвиміри розрізняють різні способи взаємодії між громадянами та урядом за допомогою технологій і керуються вимірами ЕРІ: електронна інформація, електронні консультації та електронне прийняття рішень.

Інший критерій класифікує запропоновані підвиміри відповідно до потоку інформації між громадськістю та державними установами на цифровій арені через поєднання процесів та синергії ролей, мети, технологій, які використовуються для її реалізації (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Основні критерії та підвимири електронної участі

Підвимири:	Електронна інформація		Електронна консультація		Прийняття електронних рішень	
	Електронне сповіщення	Електронне ввімкнення	Електронний дискурс	Електронний діалог	Електронна співпраця	Е-розширення прав і можливостей
Визначення /критерій/	Уряди надають інформацію та/або дані через цифрові портали, які служать цілям оповіщення населення	Надання урядом інформаційних та комунікаційних інструментів на урядових порталах, які дозволяють людям мобілізувати свої думки та потреби	Державні послуги та/або процеси, спрямовані на збір думок та потреб людей для покращення надання онлайн-послуг	Уряд консультується з людьми з питань політики або надання послуг через цифрові простори, які можуть підтримувати онлайн-дебати	Спрямований на вдосконалення формування політики та управління, відбувається через спільне проектування, створення та спільне виробництво послуг та інформації між урядом та людьми в цифровому просторі	Спрямований на підтримку народних ініціатив та участь у програмах, орієнтованих на людей
Потік інформації /критерій/	Односторонній	Односторонній	Двоспрямований	Двоспрямований	Двоспрямований, багатопрофільний	Мульти-рішення
Мета /критерій/	Донесення інформації	Сприяння свободі	Покращення надання послуг	Удосконалення політики	Спільна робота над цілями, пов'язаними з адмініструванням	Визнання ролі людей в управлінні

Підвимири:	Електронна інформація		Електронна консультація		Прийняття електронних рішень	
Технології, що використовуються /критерій/	Повідомлення про конфіденційність даних, повідомлення про політику даних, заяви про цілі, веб-портал, RSS, SMS-сповіщення	Публікації в соціальних мережах, ліцензії на відкриті дані, портал відкритих даних, візуалізація даних у реальному часі, веб-блоги, відеоблоги	Каталог електронної участі, чат-боти з автоматичною відповіддю, веб-календар, електронне опитування, форми зворотного зв'язку, контакти	Опитування задоволеності, юзабіліті, онлайн-повідомлення про дискримінацію	Хакатони, електронні засідання, краудсорсингові інструменти, партисипаторний бюджет	Електронні петиції, список партнерів громади, Civic Tech Партнерства

Примітка: сформовано автором на основі [125, 131]

Розкриємо особливості трьох підвимірів електронної участі. Електронна інформація має на меті реагувати на потреби людей шляхом надання інформації, яка може забезпечити швидку та ефективну участь. До цього підвимиру належать два параметри: електронне сповіщення та електронне ввімкнення. Електронне сповіщення означає надання урядом інформації та/або даних через цифрові портали, які служать цілям сповіщення людей. Водночас завдяки електронній взаємодії уряд надає інформаційні та комунікаційні інструменти на урядових порталах. При цьому інструменти в основному впливають на формування громадянської позиції, а не на сам процес прийняття рішень. Наприклад, в Уганді уряд створив центр взаємодії з громадянами, який дозволяє громадянам взаємодіяти з урядом за допомогою електронних листів, SMS-повідомлень, телефонних дзвінків, соціальних мереж та інструменту для продажу квитків [202].

Електронна консультація. Прагне реагувати на занепокоєння людей, покращуючи надання політики людям за допомогою цифрових послуг. При цьому уряд консультується з окремими особами щодо політики або надання послуг на різних етапах процесу. Два підвимири є частиною цього виміру:

електронний дискурс та електронний діалог. Взаємодія з електронним дискурсом відбувається за допомогою державних послуг та/або процесів, спрямованих на збір думок та потреб людей у покращенні надання онлайн-послуг. Наприклад: Уряд Сінгапуру проводить щорічне опитування сприйняття електронного уряду, щоб визначити рівень сприйнятливості, прийняття та задоволеності громадян та бізнесу послугами електронного уряду. Результати публікуються в Інтернеті, а висновки також передаються державним установам [197]. За допомогою електронного діалогу уряд консультиється з людьми з питань політики чи надання послуг через цифрові інструменти, які можуть підтримувати онлайн-дебати. Наприклад: у Бразилії Указом 8/243 від 23 травня 2014 року було створено Національну політику участі та Національну систему соціальної участі, а також портал, www.participa.br забезпечує віртуальне середовище соціальної участі та сприяє діалогу між федеральною державною адміністрацією та громадянським суспільством. Як електронна інформація, так і електронне консультивання наголошують на вертикальних формах потоків інформації від уряду до народу [131].

Електронне прийняття рішень. Цей компонент націлений на створення горизонтальних і багатошаблонних потоків інформації, де громадськість відіграє активну роль, співстворюючи процес управління за допомогою цифрових інструментів. Уряд залучає або підтримує людей у прийнятті рішень через електронну співпрацю та розширення можливостей. Взаємодія електронної співпраці, спрямована на покращення розроблення політики та управління, відбувається через спільне проєктування, спільне створення та спільне виробництво послуг та інформації між урядом та людьми у цифровому просторі. До прикладу, в Австралії Стратегія та Стандарт цифрових послуг заохочують цифрову участь уряду через послуги, розроблені відповідно до потреб громади, із сильним наголосом на підходах, які залучають громадян до розроблення та надання державних політик, програм та послуг. Взаємодія електронного розширення повноважень

спрямована на підтримку ініціатив громадськості та участь у програмах, в яких громадські ініціативи інтегруються за допомогою цифрових інструментів та платформ у вдосконаленні управління та політики. Наприклад, в Уганді національний генеральний план електронного урядування включає, як одну з основ, план цифрової інклюзії та розширення можливостей, який спрямований на виявлення та розробку цифрових рішень, які є інклюзивними для людей з низьким рівнем кваліфікації та низькою грамотністю, допомагаючи їм брати участь у партисипації інноваційними способами [147].

Отже, проаналізовані шість різновидів електронної участі відображають поточну роль електронної участі в управлінні та суспільстві, керуючись різними рівнями взаємодії між громадськістю та електронними урядами, де електронна участь може допомогти досягти до 2030 року задекларованого рівня сталого розвитку. Справді, електронне розширення прав та можливостей вважається більш складною формою прийняття електронних рішень, ніж електронна співпраця, але вимагає меншої інтерактивності, оскільки ставить громаду як головну дійову особу процесу прийняття рішень.

Електронна участь визнана ключовим елементом сталого розвитку, оскільки доведено, що вона покращує та підвищує якість, прийняття та довговтривалість рішень у місцевих, національних та міжнародних умовах. Це особливо проявляється в цілях сталого розвитку, зокрема ціль 7, яка закликає «забезпечити відповідальне, інклюзивне, партисипативне та представницьке прийняття рішень на всіх рівнях»[195].

Крім того, повсюдне поширення технологій у суспільстві та їх визнана важливість для досягнення Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року за своєю суттю ставлять електронну участь як ключовий компонент, який доцільно враховувати у концепції сталого розвитку. Більше того, електронна участь як така є необхідною підмножиною участі та електронного врядування, як з внутрішніх, так і з причин вибору інструментів [135]. Внутрішня в тому сенсі, що електронна участь є бажаним

елементом у побудові інклюзивних, партисипативних та заснованих на довірі суспільствах, які є ключовими принципами сталого суспільства. Відіграє важливу роль у тому сенсі, що електронна участь підвищує підзвітність уряду, покращує надання державних послуг, підвищує легітимність процесів управління та покращує якість і успішність політики [176, 166].

Електронна участь стала нормою в політиці та прийнятті рішень у великій кількості країн і ключовим фактором, що сприяє досягненню порядку денного сталого розвитку до 2030 року. Ситуація, спричинена пандемією COVID-19, лише посилила необхідність та цінність електронної участі для державних адміністрацій у забезпеченні спільного створення та надання ефективних публічних послуг. Крім того, під час пандемії COVID-19 були виявлені випадки, коли уряди впроваджували цифрові інструменти, щоб заповнити потенційні прогалини, спричинені пандемією, нехтуючи громадянськими правами. Наприклад, включення додатків для відстеження мобільних контактів у деяких країнах здійснювалося без можливості залучення громадськості до цього процесу або навіть нехтуючи аспектом конфіденційності [147].

У відповідь на останнє питання приватності, як і в будь-якій державній політиці, аналіз та оцінювання упродовж усього процесу партисипації є критично важливими, адже актуальним залишається питання відстеження програм електронної участі на предмет відповідності узгодженим цілям розвитку та рамкам управління. Однак дуже часто на оцінювання витрачається лише невелика кількість державних коштів у порівнянні з обсягом державних коштів на програми.

Сфера електронної участі продовжує розвиватися відповідно до розвитку цифровізації та розвитку суспільства, зокрема у зв'язку з виникненням нових послуг, які створюються урядами та глобальними прагненнями, спрямованими на досягнення Цілей сталого розвитку. Очевидно, що цифрові технології формують спосіб нашого життя та праці, а також загалом суспільство майбутнього. Але відповідно зростає і дефіцит

довіри до технологій, пов'язаний з недовірою до цифрового уряду, тому сучасні експерти та практики з електронної участі вказують на спектр проблем у цьому напрямку, а саме: яким чином на електронну участь вплине довіра та недовіра до технологій чи цифрового уряду; чи буде майбутня електронна участь керуватися новими комунікаційними технологіями, такими як штучний інтелект, робототехніка тощо чи навпаки; яким чином зміниться електронна участь у зв'язку з посиленням громадського контролю за управлінням платформами соціальних мереж? З іншого боку, яким чином зміниться наратив щодо політики та механізмів електронної участі з системним переходом від орієнтації на громадян до людиноцентричності – включення негромадян, таких як мігранти, біженці тощо, враховуючи принцип рівності прав?

Отже, необхідні подальші дослідження, щоб краще зрозуміти практичну реалізацію запропонованих шести підвимірів та переосмислити електронну участь як континуум розвитку, особливо у вирішенні проблем сталого розвитку після COVID-19, глобальних викликів та світових кризових ситуацій. Доцільно спрямовувати дослідження у цій проблематиці таким чином, щоб враховувати обидві сторони електронної участі, тобто як урядову, так і громадську точку зору, оскільки це дозволило б краще та ширше використовувати послуги електронної участі в суспільствах [201]. Сфера електронної участі продовжує розвиватися відповідно до розвитку цифровізації та розвитку суспільства, зокрема у зв'язку з виникненням щораз нових послуг та глобальними прагненнями, спрямованими на досягнення розуміння та консенсусу в урахуванні публічного інтересу та інтересу урядів.

Сфера електронного урядування, електронних послуг та електронної демократії є основою сучасного електронного урядування. Одним із компонентів електронного адміністрування є систематичне використання ІКТ для оптимізації внутрішніх процесів державних установ. Цей напрям передбачає як автоматизацію рутинних операцій, так і впровадження інноваційних рішень, таких як електронний документообіг та електронне

архівування, завдяки чому значно підвищується ефективність публічного управління [28].

2.3. Оцінювання партисипаторної активності громадян у місцевому самоврядуванні за показниками електронної участі

Аналіз розвитку партисипації у місцевому самоврядуванні, її форм впровадження вказує на застосування такої перспективної форми розвитку партисипації як електронної участі, яка є дуже контекстуальною, оскільки вимірювання електронної участі не обов'язково має бути статичним та ґрунтуватися на встановлених умовах. Електронна участь не є статичним проектом чи процесом, вона розвиватиметься з часом у тандемі з потребами людей та новими політиками, технологіями, запитамі суспільства. Наприклад, підхід країни до електронної участі також може бути оцінений за допомогою інших засобів, таких як самооцінка та опитування зацікавлених сторін.

Вимірювання та оцінка мають важливе значення для відстеження цілей та завдань електронної участі, особливо для підтримки сталого розвитку. Уряди повинні застосовувати адаптивний підхід, вивчаючи наявні заходи та структури, які довели свою ефективність у різних контекстах або цілях, а також у тандемі зі щораз більшою доступністю, поширеністю та повсюдністю цифрових технологій. Визначення цілей та прогалин в управлінні за допомогою заходів у процесах електронної участі має важливе значення.

Індекс електронної участі ООН (EPI) – це багатокomпонентне поняття, яке складається з трьох основних компонентів: електронної інформації, електронних консультацій та електронного прийняття рішень. Відповідно до Індексу електронної участі ООН, електронна участь налічує кілька форм,

вона починається як обов'язкова умова з інформативного рівня, під час якого уряд надає своїм громадянам основну інформацію, що веде до другої, двосторонньої форми, коли громадян запрошують висловити свою думку урядам, і, врешті, варіанту партнерства, під час якого громадяни стають головною дійовою особою, очолюючи процес вироблення політики. Зазначена позиція тісно пов'язана з типом трирівневої структури в рамках системи електронної участі ООН, яка вперше була використана у виданні Опитування 2003 року [137].

Окрім EPI ООН як глобального показника електронної участі, існують інші типи показників з вимірювання електронної участі. Наприклад, опитування Waseda-IAC International e-Government Rankings (2019/2020) [153] також оцінює електронну участь як стан розвитку електронного урядування 65 країн. Серед десяти використовуваних індикаторів він включає е-участь або цифрову інклюзію (EPAR), яка складається з трьох компонентів, подібних до EPI ООН, а саме: механізми електронної інформації, консультації; та прийняття рішень. Проєкт Світового банку «Індикатори всесвітнього врядування» (WGI) [193] повідомляє про сукупні та індивідуальні показники врядування для понад 200 країн і територій за період 1996-2019 років за допомогою понад 30 окремих джерел даних, створених різними суб'єктами.

Інші глобальні заходи використовують EPI ООН як один зі своїх індикаторів замість того, щоб виводити власні показники. Прикладами є Звіт Всесвітнього економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність у його аналізі «Ефективність державного сектору (електронна участь)» [157]; та рейтинг світової цифрової конкурентоспроможності IMD (International Institute for Management Development) 2020 [152].

Рівень розвитку електронного урядування у світі оцінює Департамент з економічних і соціальних питань ООН (UNDESA), починаючи з 2003 р., за індексом EGDI (E-Government Development Index), що проводиться раз на два роки. Відповідно до статистичних даних індекс розвитку е-уряду в Україні за

період 2014-2016 рр. значно покращився, що дозволило зайняти 62 позицію у світовому рейтингу та потрапити до групи країн з високим рівнем розвитку е-уряду. Аналіз статистичних даних за 2018 р. свідчить про зростання значення індексу, однак при цьому спостерігається тенденція до падіння рейтингу України (82 місце). Основною причиною такої ситуації є те, що за період 2016-2018 рр. багато країн з групи середнього рівня розвитку е-уряду перейшли на вищий і витіснили нашу країну з рейтингу на нижчі позиції [36].

ООН володіє інтерактивною базою знань про електронне урядування (UNeGovKB), яку створив Відділ державних установ та цифрового уряду (DPIDG)[136] з метою забезпечення урядам та всім членам громадянського суспільства легкого доступу до інформації для досліджень, освіти та планування.

Опитування ООН щодо електронного урядування представляє систематичну оцінку використання та потенціалу інформаційно-комунікаційних технологій для трансформації державного сектору шляхом підвищення ефективності, результативності, прозорості, підзвітності, доступу до державних послуг та участі громадян у 193 державах-членах ООН та на всіх рівнях розвитку.

Індекс включає такі складові компоненти (рис. 2.6) як інфраструктура та освітні рівні, щоб відобразити, яким чином країна використовує інформаційні технології для сприяння доступу та інклюзивності населення. EGDI – це комплексний показник трьох важливих вимірів електронного урядування, а саме: надання онлайн-послуг, телекомунікаційний зв'язок і людський потенціал.

EGDI не призначений для того, щоб фіксувати розвиток електронного урядування в абсолютному сенсі; швидше він спрямований на те, щоб сформувати рейтинг діяльності національних урядів стосовно один до одного.

EGDI ґрунтується на всебічному дослідженні онлайн-присутності всіх 193 держав-членів ООН, який оцінює національні вебсайти та те, яким чином політика та стратегії електронного урядування застосовуються загалом та в конкретних секторах для надання основних послуг. Оцінка відображає ефективність електронного урядування країн відносно одна одної та не є абсолютним показником. Результати зводять у таблиці в поєднанні з набором показників, які відображають здатність країни брати участь в інформаційному суспільстві.

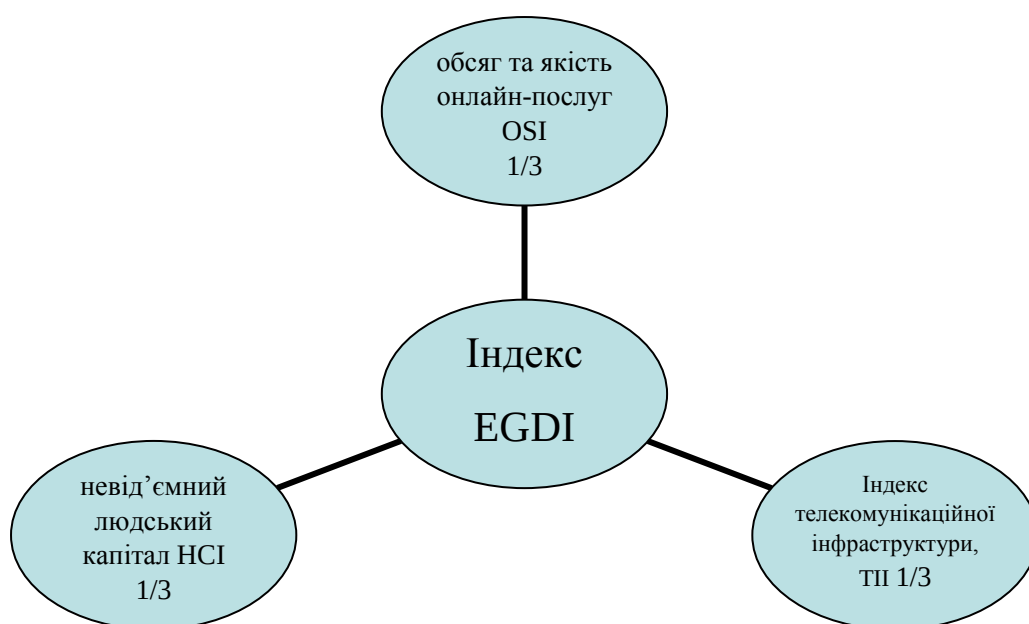

Рис. 2.6. Складові компоненти індексу EGDI (E-Government Development Index)

Примітка: сформовано автором за матеріалами [136]

Незважаючи на те, що базові показники є незмінними, їх значення варіюється від одного опитування до наступного як вияв динаміки в електронному урядуванні та технологій, які для цього використовуються. Особливістю індексу є те, що це порівняльна структура, яка прагне охопити

різні підходи, які можуть розвиватися з часом, замість того, щоб представляти статичну позицію.

З математичної точки зору, EGDІ є середньозваженим значенням трьох балів за трьома найважливішими параметрами, а саме:

(1) обсяг та якість онлайн-послуг (Online Service Index, OSI);

(2) стан розвитку телекомунікаційної інфраструктури (Індекс телекомунікаційної інфраструктури, ТІІ);

(3) невід’ємний людський капітал (Human Capital Index, HCI). Кожний з цих індексів є комплексним показником.

$$EGDI = 1/3 (OSI \text{ normalized} + TII \text{ normalized} + HCI \text{ normalized})$$

Для стандартного розрахунку Z-показника кожного показника компонента:

$$X_{new} = (x - \mu) / \sigma, \text{ де:}$$

x - необроблена оцінка, яка підлягає стандартизації;

μ - середнє значення чисельності населення;

σ - стандартне відхилення популяції [136].

У діапазоні значень EGDІ від 0 до 1 країни групуються за чотирма математично визначеними рівнями: дуже високі значення EGDІ коливаються від 0,75 до 1,00, високі значення групи EGDІ коливаються від 0,50 до 0,7499, середні значення EGDІ коливаються від 0,25 до 0,4999, а низькі значення EGDІ коливаються від 0,0 до 0,2499. У всіх посиланнях на ці діапазони в текстових і графічних елементах відповідні значення округляються для наочності і подаються так: від 0,75 до 1,00, від 0,50 до 0,75, від 0,25 до 0,50 і від 0,00 до 0,25. Щоб отримати краще уявлення про становище підгруп країн зі схожим рівнем продуктивності в їх відповідних групах EGDІ, кожна група EGDІ далі поділяється на чотири однаково визначені інтервали або квартилі. Розподіл класів рейтингу у відповідних групах EGDІ в порядку зменшення має такий вигляд: V_H, V₃, V₂ і V₁ для дуже високої групи; H_V, H₃, H₂ і H₁ для високої групи; M_G, M₃, M₂ і M₁ для середньої групи; і L_M, L₃, L₂ і L₁ для низької групи.

Найповніше оновлення оцінки опитування щодо електронного урядування у 2022 р. представлено у вигляді уточненої формули для формування Індексу онлайн-сервісу. Новий підхід вводить стандартизацію і нормалізацію режиму подальшого узгодження OSI з Індексом локальних онлайн-сервісів (LOSI) шляхом категоризації питань оцінювання на 5 окремих тематичних напрямків, що утворюють 5 субіндексів (табл. 2.4): інституційна структура, надання послуг, надання контенту, технології та електронна участь – при цьому OSI загалом розраховується на основі нормованого значення для кожного субіндексу. Кожному з 5 субіндексів OSI присвоюється частка у відсотках, що відображається в анкеті оцінювання OSI, які унаочнено нижче:

Таблиця 2.4

Структура п'яти субіндексів в анкеті оцінювання OSI

<i>Субіндекс</i>	<i>%</i>
Інституційна структура	10
Надання послуг	45
Забезпечення контентом	5
Технології	5
Е-партисипація	35
Всього, %:	100

Примітка: за матеріалами [136]

Наведено такі індекси партисипації України: загальний рейтинг, індекс електронного урядування, індекс електронної участі (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Індекси партисипації України:

а – загальний рейтинг, б – індекс електронного урядування, в – індекс електронної участі

а)

Веб-сторінка	Національний портал
Область	Європа
Субрегіон	Східна Європа
Дохід*	Дохід нижче середнього
Величина доходу	2,388 USD, ВНД на душу населення
Населення	44,657,704
Індекс розвитку електронного урядування	0.8029 Місце 46 з 193
Індекс електронної участі	0.6023 Місце 57 з 193

б)

Індекс розвитку електронного урядування

Індекс розвитку електронного урядування	2022	2020	2018	2016	2014	2012	2010	2008	2005	2004	2003
Україна (місце)	46	69	82	62	87	68	54	41	48	45	54
Україна (значення)	0.80290	0.71190	0.61650	0.60756	0.50316	0.56530	0.51808	0.57280	0.54561	0.53255	0.46167

в)

Індекс електронної участі

Індекс електронної участі	2022	2020	2018	2016	2014	2012	2010	2008	2005	2004	2003
Україна (місце)	57	46	75	32	77	83	48	14	28	24	24
Україна (значення)	0.60230	0.80950	0.68540	0.74576	0.43137	0.15790	0.25714	0.56818	0.36507	0.34426	0.39660

Примітка: сформовано автором на основі [139, 196]

Індекси партисипації у глобальному вимірі (табл. 2.6) в місцевому самоврядуванні у світі вказують на декілька трендових підходів. Зокрема, це оцінка сільської місцевості, яка позиціонується не як один інструмент, а ціла

низка підходів до оцінки. Оцінка сільської місцевості є гібридом формальних опитувань та неструктурованих методів дослідження, таких як глибинне інтерв'ю, фокус-групи та методи спостереження. Впровадження процедур такого методу займає небагато часу та дає цінну інформацію про громаду за короткий проміжок часу та за відносно низькими витратами.

Таблиця 2.6

Індекси партисипації у глобальному вимірі у 2022 році

Область	2022 EGDІ Середній
Європа	0.8305
Азія	0.6493
Америка	0.6438
Світ	0.6102
Океанія	0.5081
Африка	0.4054

Примітка: сформовано автором на основі [196]

Державні установи, університети, дослідницькі центри, НУО є надійними джерелами інформації. Зазвичай дані збираються шляхом спостереження (наприклад, за землекористуванням, структурою посівів, практикою ведення сільського господарства тощо) та проведення інтерв'ю фермерів, місцевих лідерів та чиновників.

У цьому сенсі не можна стверджувати, що платформи електронної участі є однією з найважливіших ознак демократії. Згідно з щорічними звітами ООН, рівень електронної участі все ще низький у більшості країн, що розвиваються, а також коливається в країнах з найвищим рейтингом [126].

Ініціативи електронного уряду, особливо в аспекті електронної участі, просуваються паралельно зі зростанням ІКТ. Уряди в усьому світі інвестують значні кошти в цифрові ініціативи для створення спільнот з активно

залученими громадянами, але такі проблеми, як відсутність сталої взаємодії та якості участі, є актуальними.

Електронне урядування є однією з ініціатив, спрямованих на збільшення ефективності управлінських функцій та діяльності урядів, яке почало з'являтися в 1990-х роках і було частиною угоди щодо управління під назвою «Нова державна адміністрація». Ініціатива електронного урядування вважається однією з урядових стратегій, спрямованих на посилення комунікації між громадянами та урядом шляхом реалізації державних проектів.

Відомо, що уряди роблять свій внесок в електронне урядування, впроваджуючи ІКТ для надання послуг підприємствам, громадянам та урядовим або неурядовим установам. Електронне урядування поділяється на три основні типи залежно від характеру зацікавлених сторін. Найбільш поширеним типом є government-to-citizens (G2C), в якому громадянин є кінцевим користувачем. Цей тип спрямований на надання державних послуг громадянину в електронній формі та використовує технологію вебсайтів як стратегічний інструмент для представлення послуг та полегшення контактів між державними установами та громадянами.

Другий тип – government-to-business (G2B), який надає електронні послуги для бізнесменів та компаній приватного сектору. Тут уряд зосереджується на спрощенні транзакцій між державними установами та приватними компаніями в електронному вигляді. Наприклад, публікація ділової інформації, отримання бізнес-ліцензій в Інтернеті та надання послуг електронного оподаткування.

На противагу цьому, тип «уряд-уряд» (G2G) передбачає електронні транзакції між різними публічними установами та відомствами, які працюють в одній сфері. Крім того, G2G має на меті інтегрувати урядові дані місцевих, національних органів влади в одну базу даних, яка є основною концепцією системи електронного урядування. Розробляючи стратегію електронного урядування, більшість урядів зосередилася на тому, як

удосконалити моделі електронного урядування та динаміку їхньої роботи, а також приділили більше уваги особливостям та можливостям вебсервісів.

Початок 90-х років минулого століття став основою для оголошення ініціатив електронного уряду. У результаті низки етапів розвитку було створено е-уряд 1.0 (E-gov1.0) – перше покоління електронного уряду, який прагне ефективно надавати уряду інформацію та дані, полегшувати транзакції в державному секторі. Він спрямований на створення електронної основи для здійснення транзакцій між урядом та зацікавленими сторонами шляхом надання інформації через Інтернет. Іншими словами, це зв'язок в одному напрямку або електронне урядування на основі Web1.0.

На початку першого десятиліття 21-го століття були запропоновані нові рамки для розвитку покоління E-gov1.0 відповідно до масового розвитку можливостей ІКТ. Ці моделі підтримують друге покоління електронного урядування, відоме як електронне урядування 2.0 (E-gov2.0) або уряд, орієнтований на громадян. Це покоління фокусується на посиленні участі громадянина та сприянні відносинам з державним установами шляхом покращення залученості громадян. E-gov2.0 має на меті підвищити рівень електронної участі та змінити модальність участі шляхом впровадження технологій Web2.0, таких як вебжурнали, платформи соціальних мереж, інструменти для створення, обміну контентом, мікроблоги. Він відрізняється від попереднього покоління тим, що використовує Web2.0, а не традиційний спосіб доставки контенту Web1.0, де проєкти електронного уряду побудовані таким чином, щоб громадяни могли взаємодіяти та брати більш активну участь в управлінні.

Отже, нове покоління електронного урядування спрямоване на покращення урядових рішень, підвищення довіри та підвищення підзвітності, прозорості та співпраці з громадськістю, такою як громадяни, НУО та компанії приватного сектору. У зв'язку зі швидким поширенням технологій з'явилося третє покоління електронного урядування 3.0 (E-gov3.0), яке зосереджується на підтримці та просуванні політики та функцій вищого

рівня, використовуючи переваги сучасних технологій, а також інших інноваційних технологій, таких як штучний інтелект, Інтернет речей та аналітика великих даних. Покоління електронного урядування 3.0 має на меті налаштувати двосторонній зв'язок, що означає адаптацію послуг відповідно до потреб громадян за допомогою технології семантичного вебу. Набуває поширення також термін IoE (англ. *Internet of Everything, IoE*), який трактується як всеохопний або всеосяжний інтернет. Це поняття спричинило занепокоєння в конфіденційності інформації та отримало низку критики з позиції забезпечення безпеки.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що успіх ініціативи електронного урядування значною мірою залежить від рівня е-участі, який варіюється залежно від покоління. У результаті три покоління ініціатив електронного урядування зосередилися на двох ключових елементах, зокрема на участі людини та можливостях ІКТ.

Електронне урядування є поширеним терміном щодо питань електронної демократії та сприяє адаптації цифрових медіа державних установ з метою покращення взаємодії між громадянами та державними адміністраціями. Електронна демократія спрямована на використання інформаційних систем для підтримки процесів прийняття рішень. Існують такі способи реалізації електронної демократії: електронне голосування та електронна участь. Люди та спільноти асоціюються з поняттям участі, а також залучення, розширення прав і можливостей. На сьогодні соціальні медіа вважаються однією з електронних платформ, яка суттєво впливає на електронну участь громадян та політиків. Контент, створений користувачами на платформах соціальних мереж, впливає на те, яким чином люди формують політичні погляди. Соціальні медіаплатформи, такі як Twitter, Facebook, YouTube та Instagram, роблять взаємодію громадян та уряду більш ефективною, практичною та результативною; підтримують зусилля уряду щодо підвищення прозорості шляхом розповсюдження мультимедійної інформації в режимі реального часу.

Зростає кількість досліджень, присвячених ініціативам уряду щодо використання соціальних мереж як засобу комунікації між громадянами та урядом. Наприклад, використання соціальних мереж як способу взаємодії між урядом і громадянином у Twitter було досить ефективним для Мексики, Колумбії, Чилі, Уругваю та Аргентини, п'яти країн Латинської Америки зі зрілою електронною участю. У подібному дослідженні науковці вивчали твіти про протести фермерів в Індії та виявили, що більшість із них були нейтральними, за ними йшли твіти з позитивними настроями, а твіти з негативними настроями були крайніми [201].

Починаючи з 2003 року, опитування ООН в межах Індексу розвитку електронного урядування вимірює його розвиток в різних країнах і намагається охопити всі визнані аспекти цифрового врядування, починаючи від глобальних, регіональних та місцевих тенденцій в електронному урядуванні до вимірювання підходів електронної участі. Упродовж двох десятиліть методологія опитування та його основні складові еволюціонували, встановивши оцінку цифрового розвитку урядів у центрі уваги.

Як порівняльний інструмент, ЕРІ дозволяє країнам зрозуміти їх місце у глобальному вимірі щодо розвитку механізмів електронної участі. Індекс не ставить за мету впроваджувати конкретні практики, а швидше за все надає уявлення про те, яким чином різні країни використовують онлайн-інструменти для сприяння взаємодії між урядом та його громадянами. Важливо зазначити, що ЕРІ є якісною оцінкою, заснованою на доступності та актуальності послуг партисипації, які пропонуються на вебсайтах органів публічної влади. Отже, порівняльний рейтинг країн насамперед призначений для ілюстративних цілей і слугує індикатором загальних тенденцій у сприянні розвитку партисипації.

З метою математичного розрахунку ЕРІ загальний бал для країни отримується шляхом віднімання найнижчого загального балу будь-якої країни, а потім поділу результату на діапазон загальних балів по всіх країнах таким чином:

Індекс електронної участі (країна X) = Загальний бал (країна X) – найнижчий загальний бал / найвищий загальний бал – найнижчий загальний бал.

Рейтинг електронної участі країн визначається за їх значеннями EPI з використанням методу «стандартного рейтингу конкуренції». У цій системі рейтингу країни з однаковими значеннями EPI отримують однаковий номер рейтингу. Такий підхід гарантує, що якщо дві чи більше країн поділяють одну позицію в рейтингу, позиції всіх країн, що розміщені нижче за них, залишаються незмінними.

Розглянемо сценарій, в якому країна А випереджає країни В і С, які мають однакове значення EPI, і всі три країни мають вищий бал, ніж країна D. У цьому випадку країна А займатиме перше місце, країни В і С займатимуть друге місце, країна D займатиме четверте місце.

Інша методологія індексу місцевих онлайн-послуг (LOSI), розроблена ООН, призначена для оцінки ефективності порталів місцевих органів влади у найбільш густонаселених містах 193 держав-членів ООН. Метою цієї методології є забезпечення всебічного розуміння статусу місцевого електронного уряду, підтримки розроблення політики та покращення послуг електронного уряду на рівні місцевих органів влади. Індекс LOSI пропонує докладний аналіз того, яким чином міста використовують цифрові інструменти для взаємодії з громадянами з метою надання публічних послуг.

Крім оцінки поточної цифрової інфраструктури, методологія LOSI виявляє критичні проблеми, допомагаючи місцевим органам влади покращити свої пропозиції у сфері паптисипації, адже LOSI сприяє як конкуренції, так і співпраці, спонукаючи місцеві органи влади впроваджувати передовий досвід та досягати більш високих стандартів у місцевому електронному уряді. Отримані в результаті цих оцінок знання сприяють глобальному діалогу з ефективних стратегій цифрової трансформації та формують майбутній напрямок місцевих ініціатив у галузі

електронного уряду, гарантуючи, що міста будуть краще підготовлені до врахування потреб свого населення.

У 2024 році індекс LOSI зазнав деяких змін задля кращого представлення комплексної оцінки тенденцій розвитку е-партисипації, технологій та субіндексу грамотності в галузі електронного уряду. Додавання грамотності в галузі електронного уряду більш тісно поєднує LOSI з OSI, який використовується для оцінки національних порталів, забезпечуючи таким чином узгодженість в оцінці послуг цифрового уряду як на місцевому, так і на національному рівнях. Такий підхід дозволяє проводити більш глибоку оцінку, підкреслюючи важливість цифрових навичок для громадян, які використовують онлайн-послуги уряду, урядові вебсайти, відповідаючи глобальним тенденціям підвищення інклюзивності та збереження високих технічних стандартів.

Хоча структура індексу LOSI залишається незмінною з 2022 року, покращення критеріїв надання контенту та послуг дозволяють проводити більш комплексну оцінку онлайн-пропозицій публічних установ.

Методологія оцінки LOSI 40 міст, обстежених для пілотного LOSI 2018 року, та 100 міст, обстежених для LOSI 2020 року, були обрані на основі географічного положення та розподілу населення. Усі регіони світу були представлені пропорційно, тому для обстеження рівня електронного уряду 2022 року було вирішено, що найбільш густонаселене місто, селище, муніципалітет чи поселення в кожній із 193 держав-членів буде враховано для оцінки LOSI. Ця методологія була застосована також для обстеження 2024 року (табл. 2.7).

Отже, суттєве зростання показників у період 2022-2024 рр. відбулося за такими субіндексами як контентне забезпечення, грамотність електронного урядування та надання послуг. Водночас прослідковується динаміка зменшення участі, залучення технологій. Упродовж останніх двох десятиліть майже всі уряди приділяли особливу увагу використанню ІКТ як засобу підвищення продуктивності та ефективності. Ініціативи електронного

урядування спрямовані на підвищення ефективності всіх державних послуг шляхом використання офіційних вебсайтів та платформ, таким чином сприяючи більш інтерактивному середовищу між громадянами та державними установами.

Проблематика дослідження партисипації проявляється в її взаємодоповнюваності із сучасними дискусіями на тему електронної участі і перш за все у спробі дослідити складність інтерактивності в публічних послугах з електронною участю в межах сталого розвитку.

Таблиця 2.7

Складові індексу місцевих онлайн-послуг LOSI

Субіндекси	Показники LOSI 2022	Показники LOSI 2024
Інституційна основа	8	5
Контентне забезпечення	25	30
Надання послуг	18	30
Участь і залучення	17	10
Технології	18	10
Грамотність електронного урядування	-	10
ВСЬОГО:	86	95

Примітка: сформовано автором на основі [163]

На сьогодні актуальною є форма індексу електронної участі EPI та компоненти, пов'язані з його застосуванням, для заохочення урядів впроваджувати партисипацію, забезпечувати надання стійких, інклюзивних та справедливих послуг громадянам.

Незважаючи на впровадження соціальних мереж для підтримки електронної участі громадян, уряди часто мають проблеми із залученням достатньої кількості людей для участі, і це підтверджується оцінкою індексу

електронної участі для всіх країн світу, проведеною ООН. Як представлено у табл. 2.7, такі країни як США, Республіка Корея та Естонія мають найвищі показники електронної участі. З іншого боку, коефіцієнт електронної участі для більшості країн Близького Сходу коливається від 0,30 до 0,75, що означає, що ці показники вважаються слабкими у порівнянні з показниками електронної участі в розвинених країнах, що вказує на те, що країнам Близького Сходу все ще потрібно активізувати електронну участь (табл. 2.8) [59].

Починаючи з 2003 року, опитування щодо електронного урядування ООН відстежує розвиток електронного урядування в усіх країнах. Опитування є загальновизнаним глобальним джерелом даних про електронний уряд. Методологія опитування базується на перевірці національних урядових порталів, тому воно зосереджується на наданні урядами електронних послуг, інформації та можливостей для консультацій та залучення до формування політики, надання послуг на національному (загальноурядовому та галузевому) рівні. Завдяки цій методології опитування по суті надає інформацію щодо «сторони пропозиції» електронної участі та не вимірює «сторону попиту» на участь, не зосереджується на аспекті «електронної демократії», тобто ініціативи, спрямованої на залучення громадян до побудови політичного дискурсу. За останні п'ять десятиліть роль цифрових технологій у державному управлінні значно зросла: наразі понад 80% держав-членів ООН використовують технології для процесів державного управління. Ця тенденція сприяла еволюції практик електронного урядування. Зокрема, електронна участь стала нормою в політиці та прийнятті рішень у переважній більшості країн і ключовим критерієм, що сприяє досягненню Порядку денного ООН у сфері сталого розвитку до 2030 року.

Таблиця 2.8

Індекс електронної участі (E-participation Index (EPI))
для країн першої десятки рейтингу та країн Близького Сходу

Країна		Ранг	Індекс електронної участі (EPI)	(EPI) рівень	Загальне використання
Перша десятка країн	Сполучені Штати Америки (США)	1	1	Дуже високий EPI	100.00%
	Республіка Корея	1	1	Дуже високий EPI	100.00%
	Естонія	1	1	Дуже високий EPI	100.00%
	Японія	4	0.9881	Дуже високий EPI	98.84%
	Нова Зеландія	4	0.9881	Дуже високий EPI	98.84%
	Сінгапур	6	0.9762	Дуже високий EPI	97.67%
	Велика Британія (Великобританія)	6	0.9762	Дуже високий EPI	97.67%
	Данія	9	0.9643	Дуже високий EPI	96.51%
	Нідерланди	9	0.9643	Дуже високий EPI	96.51%
	Польща	9	0.9643	Дуже високий EPI	96.51%
Країни Близького Сходу	Об'єднані Арабські Емірати	16	0.9405	Дуже високий EPI	94.19%
	Кувейт	18	0.9048	Дуже високий EPI	90.70%
	Туреччина	23	0.8929	Дуже високий EPI	89.53%
	Оман	38	0.8333	Дуже високий EPI	83.72%
	Бахрейн	51	0.7738	Дуже високий EPI	77.91%
	Саудівська Аравія	66	0.7143	Високий EPI	72.09%
	Катар	77	0.6548	Високий EPI	66.28%
	Єгипет	106	0.5119	Високий EPI	52.33%
	Сирійська Арабська Республіка	106	0.5119	Високий EPI	52.33%
	Іран	118	0.4643	Середній ЕПІ	47.67%
	Йорданія	148	0.3333	Середній ЕПІ	34.88%
	Ліван	148	0.3333	Середній ЕПІ	34.88%
	Ірак	158	0.3095	Середній ЕПІ	32.56%
	Ємен	158	0.3095	Середній ЕПІ	32.56%

Примітка: сформовано автором на основі [59]

У роботі проаналізовано шість підвимірів електронної участі в межах чинної структури Індексу електронної участі ООН, які мають на меті охопити різні рівні цифрової взаємодії між людьми та електронними урядами на тлі Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року. Ці підвиміри ґрунтуються на низці джерел, включаючи фахові джерела, засідання експертних груп, проведені Департаментом ООН з економічних та соціальних питань, та випадки, про які повідомляють країни в опитуваннях ООН щодо діяльності електронного уряду. Цей підхід спрямований на поглиблення розуміння того, яким чином уряди діють, щоб підвищити здатності та спроможності громадян брати участь у цифровому управлінні, що, зрештою, є фундаментальним аспектом для побудови більш ефективних та більш публічних інституцій, для побудови загалом сталих та інклюзивних суспільств.

У контексті Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року електронна участь дедалі частіше визнається ключовим напрямом розвитку електронного управління. Крім того, виклики, пов'язані з пандемією COVID-19, зміцнили інструментальну та внутрішню цінність електронної участі для державних адміністрацій в ефективному наданні публічних послуг та спільному розробленні підходів до вирішення питань, що становлять спільний інтерес.

Опитування ООН з питань електронного урядування використовує трирівневу бальну шкалу (електронна інформація, електронні консультації та електронне прийняття рішень). Незважаючи на широке визнання та використання цих вимірів, вчені визнали його обмеженість для вимірювання нових форм цифрової взаємодії між людьми та їхніми урядами [131, 146, 166]. Наприклад, доступ до публічної інформації як право громадянина в багатьох країнах відрізняється залежно від технологічних засобів, доступних громадськості, способу представлення політичних рішень, адже pdf-документ є менш сприятливим для людей, аніж розміщення його на інтерактивному вебсайті тощо. Крім того, конфігурація участі через цифрові платформи є

поширеним явищем розвитку цифрових публічних послуг [202]. Електронна участь справді може сильно відрізнятися залежно від того, хто, як і якою мірою може брати участь через платформу [127, 135].

Отже, розвиток партисипації, а згодом і е-партисипації як її сучасної форми, зробили значний внесок у розуміння багатовимірного аспекту громадської онлайн-участі і таким чином дозволили урядам та суспільству загалом оцінити її переваги у сприйнятті та впровадженні. Станом на 2020 рік загалом 162 країни (83% держав-членів ООН) запропонували своїм громадянам принаймні одну онлайн-транзакційну цифрову послугу [194]. Партисипації у сучасному вигляді простягається від низькорівневого збору інформації до різноспрямованої спільної взаємодії між суспільствами та їхніми урядами, адже шлях партисипації пов'язаний з низкою факторів і бар'єрів, таких як політика, організаційна підтримка, культура та технічні конфігурації.

Висновки до розділу 2

За результатами проведеного аналізу у другому розділі дисертаційного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Проаналізовано організаційно-функціональні форми партисипації у місцевому самоврядуванні відповідно до ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні», який гарантує право членів територіальної громади впливати на процес прийняття рішень на місцевому рівні у формах місцевого референдуму, загальних зборів громадян, громадських слухань, внесення місцевої ініціативи на розгляд органу місцевого самоврядування, ініціювання створення органів самоорганізації населення.

Виокремлено гострі проблеми правового регулювання механізму ініціювання та розгляду місцевої ініціативи, основні з яких: 1) ускладнена процедура створення ініціативної групи через високий поріг кількості членів; 2) неврегульована кількість підписів на підтримку місцевої ініціативи; 3) чітко не врегульовані терміни розгляду місцевої ініціативи, що надає можливість неефективно вирішувати надані пропозиції тощо.

Проаналізовано нормативні засади застосування електронної петиції та рекомендовано для врегулювання правовідносин між місцевою радою та ініціаторами електронних петицій розробити й затвердити рішенням ради локальний нормативно-правовий акт (положення) щодо підготовки, подачі, вимоги стосовно кількості підписів громадян на підтримку електронної петиції до ОМС та строку збору таких підписів, розгляду й урахування результатів розгляду електронної петиції, або врегулювати такі правовідносини в одному з розділів Статуту територіальної громади.

Розкрито організаційні та функціональні аспекти щодо процесів ініціювання та здійснення місцевого референдуму громадою як однієї з форм партисипації, зокрема через можливість проведення місцевого референдуму виключно на базову рівні адміністративно-територіального устрою держави – в межах територіальної громади. Визначено, що для успішного залучення

громадян до місцевого самоврядування необхідним є навчання членів громади прийняттю спільних рішень, веденню дискусій, ознайомлення з принципами роботи органів публічної влади тощо.

2. Запропоновано інструменти (та методи) залучення громадян до громадської участі. У роботі представлено Концепцію електронної участі (основні складові компоненти), в якій на першому рівні електронної участі – е-інформування; на другому рівні – е-консультації; на третьому рівні електронної участі – е-рішення.

Запропоновано застосування методологічного підходу, що полягає у розробленні трьох компонентів як передумови партисипації, а саме: мети партисипації, результату партисипації, методології партисипації. Розкрито низку дієвих інструментів, які можна використовувати для залучення громадськості до здійснення ефективного місцевого самоврядування, серед яких: публічна зустріч, аналіз тенденцій, соціальна карта, карта мобільності, трансекта, часова лінія, діаграма Венна (або діаграма Чапаті), концептуальне картографування.

Представлено основні критерії та підвиміри електронної участі, а саме: електронне сповіщення, електронне ввімкнення, електронний дискурс, електронний діалог, електронна співпраця та розширення прав і можливостей, які мають на меті відобразити співвідношення, які можуть мати місце в послугах електронної участі. Ці підвиміри розрізняють різні способи взаємодії між громадянами та урядом за допомогою технологій і керуються основними складовими ЕРІ: електронна інформація, електронні консультації та електронне прийняття рішень. ЕРІ країни відображає рівень електронної участі, якому сприяв уряд порівняно з усіма іншими країнами. Мета цього інструменту полягає не в тому, щоб прописати якусь конкретну практику, а в тому, щоб дати уявлення про те, як різні країни використовують онлайн-інструменти для сприяння взаємодії між публічною владою та громадськістю. Застосування е-партисипації підтверджено тенденцією розвитку цифрових технологій, які ефективно застосовуються

для залучення громадськості, адже понад 80% країн (162 держави-члени ООН) використовували ці технології в публічному управлінні. У контексті Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року електронна участь дедалі частіше визнається ключовим фактором, що сприяє сталому розвитку. Обґрунтованою тенденцією, за якою виклики, пов'язані з пандемією COVID-19, зміцнили інструментальну та внутрішню цінність електронної участі для державних адміністрацій в ефективному наданні публічних послуг та спільному розробленні підходів до вирішення питань, що становлять спільний інтерес.

3. Розкрито оцінювання партисипаторної активності громадян у місцевому самоврядуванні за показниками електронної участі. Базовий показник, за яким здійснено аналіз розвитку партисипації в місцевому самоврядуванні у глобальному вимірі, – рівень розвитку електронного урядування, який у світі оцінює Департамент з економічних і соціальних питань ООН UNDESA, починаючи з 2003 р., за індексом EGDI, що проводиться раз на два роки. З математичної точки зору EGDI є середньозваженим значенням трьох балів за трьома найважливішими параметрами, а саме: обсяг та якість онлайн-послуг (Online Service Index, OSI); стан розвитку телекомунікаційної інфраструктури (Індекс телекомунікаційної інфраструктури, ТІІ); невід'ємний людський капітал (Human Capital Index, HCI). Кожен з цих індексів є комплексним показником. Здійснено аналіз низки інших показників, зокрема опитування Waseda-IAC International e-Government Rankings (2019/2020), яке оцінює електронну участь як частину оцінки розвитку електронного урядування 65 країн. Серед десяти використовуваних індикаторів воно включає Е-участь або цифрову інклюзію EPAR, яка складається з трьох компонентів, подібних до EPI ООН, а саме: механізми електронної інформації; консультації та прийняття рішень; Індекс електронної участі ООН (EPI), який має на меті виміряти підхід усіх 193 урядів держав-членів ООН до розроблення стратегії підтримки онлайн-участі людей. Проєкт Світового банку «Індикатори всесвітнього врядування»

WGI повідомляє про сукупні та індивідуальні показники врядування для понад 200 країн і територій за період 1996-2019 років за допомогою понад 30 окремих джерел даних, створених різними суб'єктами. Розкрито роль глобального проєкту ООН щодо інтерактивної бази знань про електронне урядування UNeGovKB, яку створив Відділ державних установ та цифрового уряду (DPIDG) Департаменту ООН з економічних та соціальних питань (UNDESA), щоб забезпечити урядам та всім членам громадянського суспільства легкий доступ до цієї цінної інформації для досліджень, освіти та планування.

Основні результати другого розділу представлено у наукових публікаціях [113, 115, 116, 117].

РОЗДІЛ 3. ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ПАРТИСИПАЦІЇ В МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ УКРАЇНИ

3.1. Потенціал використання досвіду Республіки Польща для розвитку партисипації в Україні

Упродовж останнього десятиліття польський уряд докладав зусиль для кращого врядування, включивши елементи відкритого врядування до ключових документів національної політики. Наприклад, у Стратегії відповідального розвитку з 2017 року до 2020 року (включно з перспективою до 2030 року) наголошується на необхідності того, щоб ефективні державні інституції були інклюзивними, доступними та відкритими для громадян та підприємців. Аналогічно довгострокова національна стратегія розвитку Польщі до 2030 року формулює ключову стратегію розвитку уряду на наступне десятиліття. Ця стратегія, згідно з одним із трьох ключових стовпів (інновації, дифузія, ефективність), наголошує на необхідності для держави стати більш ефективною та відкритою до громадян [197].

CIVICUS [133] вказує на парадокс польського громадянського суспільства, стверджуючи, що в Польщі «досить добре пов'язане та добре структуроване організоване громадянське суспільство існує в контексті слабкої громадянської участі». З часом це може призвести до зниження рівня довіри до уряду та меншої громадянської взаємодії з національними урядовими інституціями, включаючи нижчий рівень явки виборців, який становив лише 55% на виборах у Польщі 2019 року, порівняно із середнім показником по ОЕСР у 68%. Це також може призвести до того, що люди з меншою ймовірністю стануть активними у своїй громаді та братимуть участь у її розвитку [189].

Однак, згідно з дослідженнями та місіями ОЕСР зі встановлення фактів, ситуація на місцевому рівні видається більш багатообіцяючою, коли громадяни звертаються до громадянського суспільства та інших форм участі,

щоб гарантувати, що їхні голоси будуть почуті, а їхні державні адміністрації притягнуті до відповідальності. Насправді, за даними Євробарометра [143] 2022 року, довіра до регіональної влади (56%) вища, ніж до національного уряду (38%). Цей вищий рівень довіри може бути використаний ОМС для подальшого залучення своїх громадян, що зробить процес прийняття публічних рішень більш прозорим та інклюзивним. Деякі з вищезгаданих питань на національному рівні щодо захисту та просування відкритого, демократичного та партисипаторного уряду мають наслідки для місцевого рівня, наприклад, зменшення національного фінансування ОГС.

Однак ОМС мають широкі повноваження для керівництва власними справами та впровадження культури відкритого врядування, у тому числі через ініціативи громадської участі, бюджет участі, а також те, як вони вирішують комунікувати та залучати широке коло зацікавлених сторін до прийняття державних рішень. Основи такого впровадження партисипації закладені також частково ще у 1997 році в Україні через ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні».

Тому підхід, за яким менша чисельність населення забезпечує більшу близькість до громадян, полегшує виконання вимог щодо прозорості, підзвітності та оперативності. Це також сприяє впровадженню більш цілеспрямованої та інноваційної державної політики та регулярним можливостям для просування принципів відкритого врядування. Це стосується і Польщі, де широка компетенція польських ОМС значною мірою зумовлена процесом децентралізації, що було одним із найуспішніших аспектів переходу Польщі до стабільної демократії. Концепція місцевого самоврядування стала одним із найважливіших стовпів цієї трансформації. Сфера муніципальних обов'язків зараз варіюється від просторового планування, телекомунікацій, громадського транспорту та охорони здоров'я до соціального забезпечення, культури, туризму, співпраці з НУО та співпраці з місцевими громадами інших округів. Вона також включає «всі суспільні питання місцевого значення, які не закріплені законом за іншими

суб'єктами», що свідчить про те, що ОМС мають значну автономію у здійсненні ініціатив, які виходять за межі тих, що визначені законом. Ця нормативно-правова база дозволила ОМС більш гнучко знаходити інноваційні шляхи задоволення потреб своїх громадян у спосіб, який не передбачений законом і не керується національним рівнем. Цей спектр компетенцій також гарантує, що, за бажанням, ОМС у Польщі можуть знайти шляхи компенсації бар'єрів на шляху до відкритості, які можна спостерігати на національному рівні, та вирішити ці проблеми у своїх громадах.

До того ж деякі національні державні установи мають мандат у сферах, що стосуються принципів відкритого урядування та мають всі можливості для подальшого просування цієї теми. Наприклад, Департаменту громадянського суспільства Канцелярії Прем'єр-міністра доручено готувати проекти нормативно-правових актів для підтримки громадянського суспільства державою та ведення громадянської участі. Донедавна до завдань Департаменту управління даними у складі Мінцифри входило створення та координація політик відкритих державних даних. Іншим відповідним державним автономним органом є Офіс Омбудсмена (Rzecznik Praw Obywatelskich, RPO) у Польщі. Офіс Омбудсмена вжив низку заходів для забезпечення захисту громадянських свобод та прав людини, включаючи активні комунікаційні кампанії на національному, регіональному та місцевому рівнях для підвищення обізнаності про права громадян та способи їх захисту. Однак, незважаючи на відповідність усім критеріям прийнятності для членства з моменту створення Партнерства «Відкритий Уряд» (ПВУ) у 2011 році, Польща не приєдналася до багатосторонньої ініціативи, яка має на меті забезпечити конкретні зобов'язання як національних, так і регіональних урядів щодо сприяння відкритому врядуванню та розширенню прав і можливостей громадян з національними та місцевими членами в усіх регіонах світу.

Низка ОГС оцінила, що з 2015 року Польща зіткнулася зі значними проблемами, пов'язаними зі створенням належного середовища для розвитку

реформ відкритого уряду. Згідно з Індексом верховенства права, країна посідає місце нижче від середнього рівня серед країн ЄС та ЄАВТ за відповідними показниками, такими як оприлюднені закони та урядові дані, право на інформацію, механізми подання скарг та громадська участь. За даними організації «Репортери без кордонів», посилення відповідальності за наклепи негативно вплинуло на свободу вираження поглядів журналістів і незалежних ЗМІ. Ця тенденція призвела до того, що Польща зайняла в рейтингу Світового індексу свободи преси 22 місце у 2013 році, та 62 місце у 2020 році. Крім того, Індекс сприйняття корупції у 2019 році від Transparency International у Польщі 41 із загальної кількості 180. Індекс демократії Economist Intelligence Unit (EIU) також вказує на те, що показник Польщі знизився порівняно з попереднім роком з 2014 року, поставивши його на 57 місце із загальної кількості 167, а у звіті EIU Poland зазначалося, що суперечка Польщі з ЄК щодо верховенства права стосується реформ уряду в національній судовій системі [169].

На національному рівні в Польщі право на інформацію гарантується статтею 61 Конституції 1997 року та забезпечується законом, прийнятим у 2001 році. Окрім положень, викладених у Законі «Про суспільно корисну діяльність та волонтерство» щодо консультацій стосовно нормативно-правових актів, громадянське суспільство має мало можливостей для реальної участі, впливу та прийняття рішень. Розвиток формальних вимірів соціальної діяльності, таких як членство в НУО та внесок у громадську діяльність, у Польщі на помірному рівні. Волонтерство через організацію (так зване «офіційне волонтерство») менш поширене в Польщі, ніж середнє значення країн ОЕСР: 19,4% польського працездатного населення повідомляють, що вони займалися офіційним волонтерством упродовж останніх 12 місяців [191].

Ключовим викликом для багатьох ОГС є отримання належного фінансування для запланованої діяльності, незалежно від того, чи надходить воно від національного уряду, чи із зовнішніх джерел, таких як міжнародні

організації [208]. На воєводському рівні кошти ЄС розподіляються та реалізуються за 16 регіональними операційними програмами. Вони спрямовані на підтримку соціально-економічного розвитку всіх 16 польських воєводств, а фінансування узгоджується із семирічними бюджетними термінами ЄС. Однак ОГС висловили занепокоєння, що кошти від цих нових програм не будуть однаково доступними для всього сектору в поточному періоді. USAID зазначило, що в Польщі організації, які сприймаються як «лояльні» до влади правлячої партії, отримують достатнє державне фінансування, тоді як ті, що зосереджені на таких питаннях, як демократія та права людини/громадянина, мають обмежений доступ до цих джерел фінансування або взагалі не мають доступу. Для вирішення цієї проблеми Національний центр розвитку громадянського суспільства (Narodowe Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego, NCRSO) – державна установа, створена у 2017 році для спрямування всіх державних коштів, спрямованих на розвиток громадянського суспільства, створила та профінансувала нові програми підтримки громадянського суспільства [170].

У Польщі ОМС реалізують свою політику різною мірою та з різними цілями. ОЕСР визначає такі ініціативи як «дії, що здійснюються урядом або окремою державною установою для досягнення конкретних цілей у сфері відкритого урядування, починаючи від розроблення законів і закінчуючи реалізацією конкретних заходів, таких як онлайн-консультації». Польська законодавча база, викладена в табл. 3.1, значною мірою формує принципи та ініціативи партисипації, які можна знайти в різних типах муніципалітетів.

Зокрема, через опитувальник ОЕСР з'ясувалося, що муніципалітети в межах функціональних міських територій (FUA) реалізують більше ініціатив, ніж інші типи муніципалітетів, в середньому близько десяти, включаючи ті, що є за межами FUA з високою доступністю (вісім в середньому) і з низькою доступністю (сім в середньому). Місії зі встановлення фактів показали, що це може бути пов'язано з тим, що муніципалітети з низькою доступністю часто

мають менше ресурсів і можливостей для реалізації більшої кількості ініціатив, а також менше усвідомлюють переваги цього.

Таблиця 3.1

Нормативно-правова база, що формує основу партисипації у Польщі

Закон	Основні статті/положення/правила/принципи/зміни
Закон про доступ до публічної інформації (2001 р.)	- Проактивно публікуйте інформацію через Інформаційні бюлетені (Biuletyn Informacji Publicznej, BIP). - Відповідати на індивідуальні запити про надання інформації
Закон про муніципальне самоврядування (1990 р.)	- Можливість проведення місцевих референдумів (серед іншого, щодо відсторонення міського голови). - Можливість проведення публічних консультацій. - Можливість створення допоміжних підрозділів, у тому числі молодіжних та старших рад. - Прозорість діяльності муніципалітету шляхом, наприклад, забезпечення доступу до засідань ради ОМС та засідань її комітетів. - Рада ОМС має розглядати скарги, заяви та петиції громадян через профільний комітет. - Можливість для мешканців взяти участь у дебатах щодо щорічного звіту про стан муніципалітету. - Можливість ініціювання громадянами законодавчих процедур шляхом внесення пропозицій постанов, які будуть прийняті радою ОМС (громадська законодавча ініціатива). - Можливість проведення (громадського) бюджету участі, що є обов'язковим для міст з правами округу
Закон про сільські фонди (Фундуш Солецький) (2014 р.)	- Можливість проведення бюджету участі для сільських та місько-сільських територіальних громад
Закон про суспільну користь та волонтерську діяльність (2003 р.)	- Положення, що регулюють залучення зацікавлених сторін до консультативних процесів (наприклад, шляхом створення рад суспільної користі). - Положення про реалізацію «місцевих ініціатив» (тобто форми співпраці між ОМС та мешканцями для спільної реалізації суспільного завдання). - Положення про те, що ГО можуть подавати за власною ініціативою пропозицію про виконання публічних завдань; Відповідний державний орган повинен офіційно розглянути цю пропозицію та відповісти на неї
Закон про публічні фінанси (2009 р.)	- Принципи відкритості та прозорості управління державними фінансами. - Дотримання та просування стандартів етики/доброчесності для підрозділів державного управління

Примітка: сформовано автором на основі [206]

Загалом не дивно, що найпоширенішими ініціативами в усіх типах муніципалітетів є ті, що закріплені законом. Зокрема, ОМС регулярно вживають заходів щодо дотримання законодавства про доступ до інформації (АТІ), активно публікуючи інформацію та відповідаючи на запити про надання інформації. Закон «Про муніципальне самоврядування» також зобов'язує ОМС звітувати про стан громади та забезпечувати доступ зовнішніх стейкхолдерів до засідань ради ОМС та її комітетів. ОМС також повідомили про високий рівень участі громадян у формуванні політики у спосіб, передбачений Законом «Про суспільну користь та волонтерську роботу». Ці результати узгоджуються з практикою на національному рівні в більшості країн ОЕСР, де 86% впроваджують ініціативи, пов'язані із законодавством АТІ, а 80% проводять консультації з громадянами. У табл. 3.2. наведені ініціативи відкритого уряду Польщі для впровадження партисипації.

Таблиця 3.2

Ініціативи відкритого уряду Польщі для впровадження партисипації

Назва ініціативи:	Відсотки:
Реалізація законодавства Польщі щодо доступу до публічної інформації	83
Відкритість бюджетування	72
Участь громадян у виробленні політики	67
Партисипаторне бюджетування	68
Прозорість публічних процедур	65
Правила громадської участі	63
Права меншин	58
Цифровий уряд	55
Просування громадської участі в законодавчих процесах	53
Громадська участь в дизайні послуг	42
Публічне адміністрування	34
Відкриті дані	30
Впровадження публічних кваліфікацій для навичок відкритого уряду	27
Громадська участь в наданні послуг	15
Міжнародна допомога щодо прозорості	12
Відкрита наука	8
Відкриті урядові інноваційні лабораторії	3

Примітка: сформовано автором за матеріалами [171]

Ініціативи відкритого уряду Польщі сформовані на основі відповідей 27 муніципалітетів на опитувальник ОЕСР (n=27), з яких: 16 Всередині FUA (великі та малі), 8 Зовнішні FUA – висока доступність (великі та малі), 3 Зовнішні FUA – низька доступність. Хоча розмір вибірки відповідей на анкету не дозволяє зробити статистично значущі висновки, вона, тим не менш, пропонує інформацію для конкретної вибірки, яка може бути актуальною для більшої аудиторії польських ОМС.

Окрім положень, передбачених законодавством, як опитувальник ОЕСР, так і місії зі встановлення фактів засвідчили, що ініціативи, які найчастіше реалізуються в усіх типах муніципалітетів, – це різні типи консультацій з громадськістю. До них належать молодіжні та старші ради, певна форма розподілу коштів (включаючи бюджети участі/громадян, сільські фонди або участь громадян у регулярному бюджетному циклі) та ініціативи відкритих урядових даних.

ОЕСР визначає консультації як способи, за допомогою яких уряди можуть збирати коментарі, сприйняття, інформацію, а також досвід і знання заінтересованих сторін для підтримки прийняття ними рішень.

Загалом ці консультації не зобов'язують державних службовців враховувати точки зору та рекомендації зацікавлених сторін у кінцевих результатах обговорень, а натомість допомагають їм робити обґрунтований вибір. Конституція Польщі розрізняє два типи консультацій: 1) консультації між урядом, бізнесом і громадянами (соціальний діалог); та 2) консультації між національним урядом, місцевими органами влади та НУО. Найважливішими інституціями громадянського діалогу в Польщі є Комітет суспільно корисних робіт [159], який призначається міністром, відповідальним за соціальне забезпечення. Ця інституція, яка діє на національному та регіональному рівнях, працює як консультативно-дорадчий орган. До його складу входять представники національного уряду, ОМС та НУО, які є ключовими сторонами громадянського діалогу.

Більшість ОМС, опитаних під час місій зі встановлення фактів, визнали цінність консультацій щодо стратегічних політичних документів і мають намір розширити цей процес для своєї майбутньої стратегії місцевого розвитку. Закон «Про муніципальне самоврядування» дозволяє ОМС проводити консультації «з усіх питань, які є важливими для місцевих громад». Окрім консультацій, малі ОМС мають проблеми з доступом у сільських муніципалітетах, що створює проблеми для зацікавлених сторін, які хотіли б брати участь у консультативних процесах, але мають труднощі з відвідуванням. ОМС могли б використовувати механізми та інструменти інформаційно-комунікаційних технологій, такі як онлайн-консультації, щоб збільшити своє охоплення та залучити більше зацікавлених сторін.

Залучення організацій третього сектору управління позитивно вплинуло на ступінь залучення громадян до розбудови стратегії місцевого розвитку (СМР). На сьогодні потрібна цільова політична підтримка громадянського суспільства для забезпечення більш визначеної присутності третього сектору в міжсекторальних партнерствах та неметрополійних регіонах. Для досягнення цієї мети ОМС могли б прагнути до спільного впровадження ініціатив відкритого врядування як способу підтримки більшої громадської активності та участі зацікавлених сторін, а також змістовного залучення ОГС до місцевого розвитку. ОМС також могли б створити систему, яка б забезпечувала діалог та консультації із суб'єктами громадянського суспільства на кожному етапі формулювання СМР, щоб гарантувати, що всі зацікавлені сторони в суспільстві, включаючи вразливі, недостатньо представлені та маргіналізовані групи, мають місце за столом переговорів. Змістовний місцевий розвиток, керований громадою, може зумовити більшу легітимність прийняття публічних рішень та збільшення зацікавленості сторін у проведенні реформ. У зв'язку з цим ОМС можуть розглянути можливість призначення мереж із залученням зацікавлених сторін з різноманітними знаннями, досвідом та перспективами. Також важливо, щоб політика національного уряду щодо сільських територій сприяла змістовному

місцевому розвитку, керованому громадою, водночас підтримуючи та заохочуючи місцеві установи та ОГС, які застосовують відкритий та партисипаторний підхід до прийняття рішень. Муніципалітети, особливо ті, що не входять до складу FUA, можуть виступати за цю трансформацію на місцевому, регіональному та національному рівнях для більш інклюзивної та ефективної політики.

Іншими консультативними ініціативами, які можна знайти в усіх типах муніципалітетів, є молодіжні та старші ради, які створюються як допоміжні консультативні одиниці для цих демографічних груп населення відповідно до закону про місцеве самоврядування, який надає керівні принципи для їх створення. Незважаючи на те, що молодіжні та старші ради не мають повноважень на національному чи місцевому рівні, багато ОМС впроваджують такі ініціативи для взаємодії з цими групами громадян. Тому 81% респондентів, які взяли участь в опитуванні ОЕСР, заявили, що вони впроваджували ініціативи із залучення молоді, тобто або створили, або перебувають у процесі створення молодіжних та/або старших рад. Члени цих рад, як правило, є добровільними і можуть варіюватися від представників відповідних ГО до обраних громадян, яких стосуються ці питання. Наразі у Польщі зареєстровано близько 200 муніципальних молодіжних рад. Роль і діяльність цих молодіжних рад, як правило, передбачає консультації. Молоді люди висловлюють уявлення про проблеми, які їх стосуються, такі як освіта, працевлаштування, житло, культура та спорт, а також вони націлені на виявлення та інформування публічних службовців щодо потреб молодих людей у їхній громаді. На додаток до своєї консультативної ролі молодіжні ради також сприяють активній громадянській та демографічній практиці, заохочують молодь брати участь у прийнятті рішень. На рівні округів немає подібних положень, тому молодіжні представництва, що діють там, часто мають форму асоціацій або органів, призначених в рамках соціальних консультацій. Крім того, багато менших ОМС зазначили, що їм важко знайти та утримати членів цих рад, оскільки більшість молодих людей

переїжджають до міст. У співпраці з відповідними місцевими ОГС ОМС могли б працювати над розширенням можливостей існуючих молодіжних рад та сприянням створенню нових рад, особливо в неблагополучних та вразливих регіонах. ОМС з гаявними молодіжними радами могли б розширити сферу своїх обов'язків та забезпечити належне відображення результатів консультацій з цими молодіжними радами у прийнятих рішеннях. Це може більше активізувати молодь, яка активно цікавиться своїми громадами та містами, бо бачитиме власний вплив на політику та пов'язані з нею результати. Таким чином створення молодіжних рад на місцевому та регіональному рівнях може протидіяти настроям відстороненості та соціальної ізоляції серед цієї демографічної групи та боротися з відтоком населення з сільської місцевості до міст.

Опитування показали, що багато польських пенсіонерів вважають, що вони мало впливають на те, що відбувається в їхніх місцевих громадах, що можна пояснити тим, що сама концепція місцевого самоврядування є досить новою для Польщі і що деякі пенсіонери можуть не знати про свої можливості брати участь у прийнятті рішень на місцевому рівні. Ради людей старшого віку з дорадчою роллю визначені як один із найефективніших способів більш тісного залучення людей похилого віку до процесу прийняття рішень на місцевому рівні з метою впливу на місцеві проблеми. Ради для людей похилого віку є джерелом знань про проблеми людей похилого віку в муніципалітеті та можуть підтримати публічних службовців у створенні місцевої політики та ініціатив, адаптованих до потреб людей похилого віку. Деякі з їхніх заходів можуть включати надання висновків щодо документів, які впливають на становище людей похилого віку, таких як резолюції, стратегії та програми співпраці, а також щодо проєктів, які впливають на людей похилого віку. Вони також можуть створювати власні пропозиції, продукувати рішення проблем, з якими можуть зіткнутися люди похилого віку, пропонувати дії, які громада могла б вжити, та реалізовувати проєкти щодо співпраці з органами державної влади.

Якщо ОМС, опитані ОЕСР, не були ознайомлені з концепцією відкритого врядування, то всі вони визнавали його принципи ключовими елементами формування місцевої політики та інтегрували їх у різні правові та політичні рамки. Згідно з опитувальником ОЕСР, у польських муніципалітетах прозорість є найбільш часто згадуваним принципом. Як показано на рис. 3.1, цей принцип включений до СМР (75% респондентів), до статутів муніципальних установ (75%) та адміністративних процедур, а також до посібників та/або керівних принципів щодо доступу до інформації (обидва по 71%).

Підзвітність та участь зацікавлених сторін в основному включені в СМР (71% і 63% відповідно). Крім того, публічна доброчесність здебільшого використовується в статуті муніципальних установ (58%) та адміністративних процедурах (54%).

Водночас 87% ОМС, які відповіли на опитувальник ОЕСР, включили один або більше принципів відкритого уряду до своїх СМР і впроваджували відповідні ініціативи у той чи інший спосіб. Хоча жодна з ОМС не мала стратегії відкритого уряду відповідно до визначення ОЕСР. Лише Митрополиче об'єднання Верхньої Сілезії та Заглембйоського (Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia (GZM Metropolis)), яке є митрополичим об'єднанням 41 окремого міста та комуни, почало дотримуватися стратегічного підходу до відкритого врядування [171].

На сьогодні поширена тенденція, за якої громадяни в усьому світі закликають до більшої відкритості, прозорості, доброчесності та участі в управлінні на всіх рівнях, вони здійснюють вплив на адміністрації, які могли б бути більш прозорими, підзвітними та відповідальними, частіше співпрацюють із зацікавленими сторонами для досягнення спільних цілей. Громадяни очікують, що політика та послуги відповідатимуть їхнім потребам та вимогам, а уряди прислухатимуться до їхньої думки та інтересів. Ця нова культура врядування, яка ставить громадян та інші зацікавлені сторони в центр публічної політики та надання послуг, відома як відкритий уряд. ОЕСР

визначає її як «культуру управління, яка просуває принципи прозорості, доброчесності, підзвітності та участі зацікавлених сторін у підтримці демократії та інклюзивного зростання» [184].

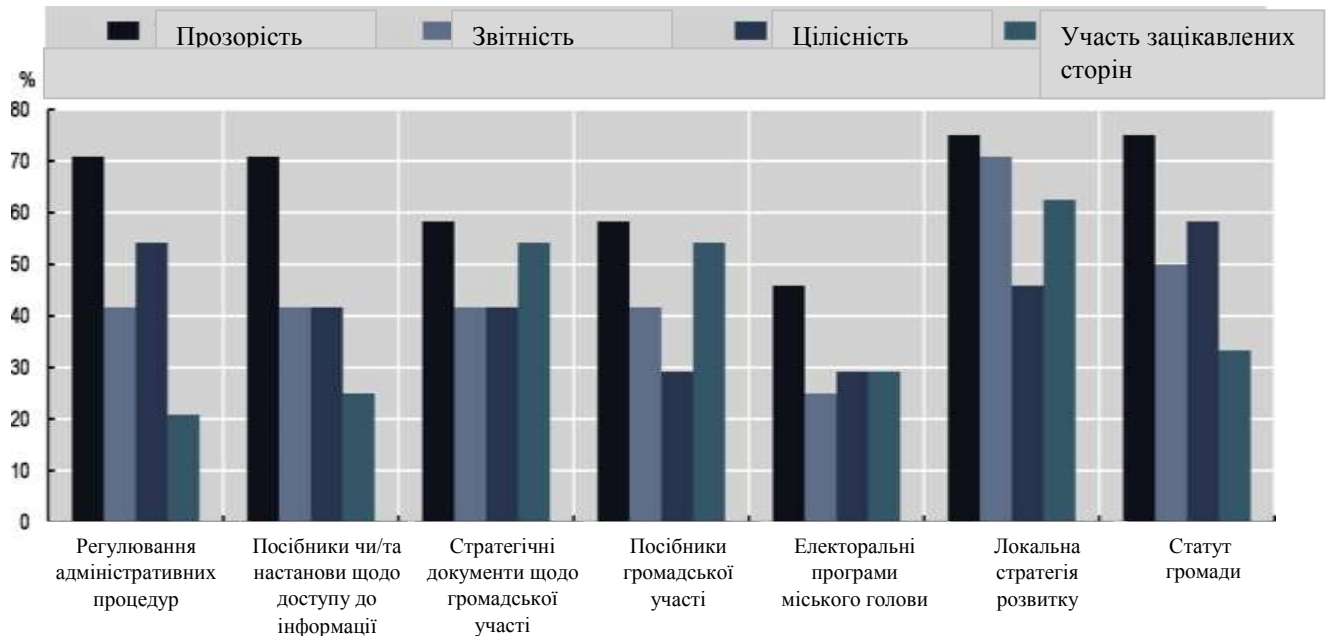

Рис. 3.1. Принципи відкритого врядування в правових та політичних рамках польських муніципалітетів

Примітка: за матеріалми [128]

Примітка: На основі відповідей 24 муніципалітетів на опитувальник ОЕСР (n=24). Відповіді відображають відповіді на запитання з кількома варіантами відповідей: «Виберіть, які принципи відкритого врядування згадуються в нормативно-правових актах та/або політичних рамках, специфічних для вашого місцевого самоврядування (позначте все, що застосовується)». Хоча розмір вибірки відповідей на анкету не дозволяє зробити статистично значущі висновки, вона, тим не менш, пропонує інформацію для конкретної вибірки, яка може бути актуальною для більшої аудиторії польських ОМС.

Не дивно, що реформи відкритого врядування часто відбуваються на місцевому рівні. Вони є найближчою точкою контакту для багатьох зацікавлених сторін, і громадяни безпосередньо зазнають впливу політики на надання послуг у своїх громадах. Впровадження ініціатив відкритого врядування на місцевому рівні відкриває низку можливостей для сприяння більш інклюзивному врядуванню, а також сприяння залученню зацікавлених

сторін до формування політики з метою розширення прав і можливостей громадян, розроблення більш відповідальної державної політики та, зрештою, зміцнення довіри до уряду. Для того, щоб ці реформи відбулися, необхідна система адекватних правових, регуляторних та інституційних рамок, а також стратегічний підхід до відкритого врядування та спрямування цих ініціатив. Більше того, необхідно запровадити надійні імплементаційні заходи, включаючи вдосконалені механізми координації, чіткий мандат та необхідні можливості, а також підвищення рівня знань та навичок як для публічних службовців, так і для громадян з метою ефективного впровадження принципів відкритого врядування у процеси вироблення політики.

Місцевий референдум – це форма прямої демократії, яка дає можливість громадянам брати участь у прийнятті обов’язкових для виконання рішень відповідно до Закону від 15 вересня 2000 року про місцевий референдум (Ustawa z dnia 15 września 2000 r. o referendum lokalnym). Практика показує, що в Польщі механізм місцевого референдуму має обмежене застосування. Лише деякі з референдумів визнані чинними. У 2014-2018 роках по всій країні було проведено лише 26 тематичних референдумів, половина з яких були чинними. При цьому було проведено 46 референдумів щодо відкликання ОМС. Лише 6 референдумів були визнані чинними. Середня явка на референдумах про відкликання становила лише 16,1% [206]. Інститут проведення референдуму у Польщі сприяє розширенню прав і можливостей жителів, але має серйозне обмеження і не може розглядатися як єдина форма діалогу між місцевою владою та мешканцями щодо суспільних питань. Консультації також служать для забезпечення легітимності вирішення та зміцнення почуття спільної відповідальності громадськості за суспільної справи.

Безумовно більш популярними, ніж місцева ініціатива, є форми, в яких участь мешканців обмежується поданням ідеї, наприклад до громадського бюджету. За даними муніципалітетів, які впроваджують місцеві ініціативи,

найбільше труднощів, які виникли з цією формою залучення громадян, було пов'язано з низьким інтересом серед мешканців та недостатнім фінансуванням [138]. Це модель надання публічних послуг на основі громадської участі, некомерційного співробітництва та поєднання управління і ресурсів громадян (найчастіше отримувачі послуг). У цій моделі організації і громадяни спільно здійснюють – на рівноправних і партнерських умовах – партисипацію. Практичними прикладами є догляд за дитячим майданчиком мешканцями житлового масиву або управління місцевою культурою. Доцільно виокремити такі форми спільного виробництва публічних послуг, визначених у польській системі управління (регулюється законодавством), а саме: 1) підтримка дієвості публічних послуг НУО (передбачає залучення самої організації у формі соціально-приватного чи приватного внеску); 2) місцева ініціатива (використовує учасників у реалізації публічних завдань); 3) державно-приватне партнерство (приклад ринкової моделі надання послуг, але вона може використовуватися як механізм спільного виробництва).

Отже, в результаті розвитку концепції нового публічного управління, роль публічної адміністрації як постачальника публічних послуг дедалі більше зводиться до реалізації приватного та соціального секторів [148]. У традиційних моделях публічного управління відповідальність щодо надання публічних послуг покладається на публічні установи. Форми залучення громадян та їх організацій розглядаються у такому порядку: надання публічних послуг, державно-приватне партнерство, державні сектор-ваучери, місцева ініціатива та спільне виробництво публічних послуг. Введення в експлуатацію (підряд) комунальних послуг може відбуватися у формі: а) укладення договорів відповідно до Закону «Про публічні закупівлі» – усі суб'єкти господарювання можуть бути підрядниками державного управління; б) доручення або субпідряд виконання публічних завдань відповідно до Закону про громадську благодійність та волонтерство – лише НУО інших неприбуткових організацій можуть бути підрядниками. Практика укладення договорів обґрунтовується на конкурентних механізмах. Конкретним

прикладом укладення договорів про надання публічних послуг є довіра до управління школами місцевого самоврядування з боку муніципалітетів та округів приватним суб'єктам на підставі порядку, передбаченого Законом про освіту від 14 грудня 2016 року (Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe) [198]. Відповідно до статті 3 цього Закону система освіти може підтримувати, зокрема, недержавні організації, юридичні особи, які містять статутну діяльність в освіті та сфері виховання, роботодавців, господарських самоврядувань, асоціації, професійні органи.

Останніми роками значно зросла кількість національних та місцевих органів влади, які прийняли стратегії та ініціативи відкритого уряду. Це зумовило консолідацію цієї сфери політики як пріоритету в рамках ширшого порядку денного трансформації державного сектору. Деякі муніципалітети, селища, міста та провінції лідирують і сприяють національним урядам щодо проведення такої політики чи ініціативи. Наприклад, у Польщі рух за відкриті дані розпочався на місцевому рівні та чинив тиск знизу вгору, що змусило національний уряд посилити свої зусилля для задоволення прогресу, що відбувається на місцевому рівні. В інших випадках національні уряди впроваджують загальноурядові стратегії відкритого уряду, які можуть бути реалізовані на всіх гілках і рівнях влади з вимогами, які поширюються на місцевий рівень.

3.2. Перспективні форми партисипації у місцевому самоврядуванні України

Публічне управління сприяє участі громадян не лише у національних виборах, референдумах і зборах, а й безпосередньо в процесі прийняття рішень і контролю за їх виконанням. Бюджет участі дає можливість жителям міста брати участь у розгляді та прийнятті фінансових рішень з першочергових питань. Такий підхід забезпечує максимальне врахування

інтересів населення під час прийняття рішень, підвищує його активність у суспільному та державному житті, легітимізує владу в очах населення та усуває його відчуженість від державного управління.

Тому доцільним є визначення сутності бюджетування за партисипаторним принципом. Політичні процеси не повинні залишатися прерогативою мерів, членів рад та місцевої адміністрації, громадяни повинні мати можливість висловлювати свої ідеї та погляди в усіх рішеннях. З іншого боку, громадяни повинні бути готові взяти на себе частину роботи та відповідальності. Крім того, фінансові ресурси стають дедалі дефіцитнішими. Зростає усвідомлення необхідності спільного вирішення проблем.

Як уже згадувалося, у процесі прийняття політичних рішень, особливо в процесі участі громадян у розробленні та затвердженні бюджетів можна виділити чотири різні групи зацікавлених осіб: громадяни, члени місцевої адміністрації, політики та представники бізнесу. Що спонукає ці групи брати участь у такому процесі? До яких загроз повинні бути готові громадяни та які вигоди можна очікувати від цього процесу? Спробуємо надати відповіді на ці запитання.

Партисипаторне або учасницьке бюджетування як інструмент прямої демократії, за допомогою якого громадяни беруть участь у прийнятті рішень щодо розподілу бюджетних коштів, було вперше успішно впроваджено у бразильському м. Порту-Алегрі чверть століття тому. Сьогодні його використовують у півтори тисячі населених пунктів на всіх континентах, а сам термін входить до словників економістів усього світу та до переліку рекомендацій ООН щодо ведення міських бюджетів.

Партисипаторний бюджет (англ. – Participatory Budget) – це місцевий бюджет, розроблений і затверджений за участю громадськості; фінансовий план спільного управління, здійснюваного громадянами та місцевими органами влади. Найважливішою умовою демократичної участі суспільства є соціальна рівність: принцип участі повинен ставитися і до недержавних суспільних інститутів, де люди прямо висловлюють свою волю. Свобода,

рівне право на саморозвиток можуть бути досягнуті тільки в партисипаторному суспільстві, яке удосконалює почуття політичної ефективності та сприяє прояву турботи про колективні вимоги. У такому суспільстві громадяни добре проінформовані, зацікавлені у своїй високій активності у суспільному житті.

Бюджет є найповнішим політичним документом, де містяться політичні цілі, узгоджені та реалізовані в конкретних умовах. Це повинно дозволити громадянам та їх представникам розуміти пріоритети та надавати внесок у вибір політики, відстежувати впровадження до відповідальності, коли цілі не досягаються.

На сьогодні зростає тенденція парламентів країн ОЕСР проводити передбюджетні дебати з громадянами та громадськістю, де вони можуть оголошувати бюджетні пріоритети. З тих парламентів, які мають попередній бюджет, приблизно половина надсилає результати передбюджетних дебатів як звіт уряду [172].

Комітет фінансів канадського парламенту проводить передбюджетні консультації в Оттаві, а також у різних областях по всій країні. Будь-яка особа чи група має право брати участь у громадських консультаціях особисто або письмово. Результати процесу опубліковуються в мережі. Наприкінці бюджетного циклу парламенти також можуть залучати громадян до перевірки річного звіту. Участь у процесі державних закупівель може приймати різні форми. До них належать консультації для реформування системи державних закупівель, зокрема її правової бази, консультації щодо потреб громадян, плани закупівель та участь у нагляді за окремими процесами закупівель [175]. Досвід країн наводить приклади такої практики: у Мексиці громадські представники зобов'язані брати участь у всіх стадіях федеральних державних закупівель, що перевищують певні обсяги, як спосіб сприяти громадському контролю та участі громадян. У Перу механізм громадянського контролю (Monitores Ciudadanos de Control) дозволяє громадянам відвідувати будівництво об'єктів на початку, під час та/або

завершення робіт для моніторингу будівництва. Ці механізми участі сприяють не тільки забезпеченню прозорості та довіри до системи публічних закупівель, а також посилюють демократичне врядування [175].

Існує низка мотивів для участі органів місцевого самоврядування в процесі формування бюджету за участю. Одним із моментів є зниження визнання легітимності рішень в умовах дефіцитного бюджету. Деякі адміністрації відкрито чи приховано заявляють, що мета партисипаторне бюджетування – надати громадянам більше відповідальності за прийняття рішень на місцевому рівні. Рішення чи пріоритети, підтримані самими громадянами, сприймаються як легітимніші, ніж якщо вони приймаються одноосібно місцевою радою [8].

Насамперед громадяни беруть участь у процесі, бо хочуть бути оперативно поінформованими про політичні та фінансові рішення на місцевому рівні. Крім того, громадяни хочуть мати можливість висловлювати власні ідеї та пріоритети. Громадяни також хочуть брати участь у цьому процесі і таким чином сприяти вищій якості життя у власній громаді. Асоціація може побоюватися, що участь окремих громадян – чи то з власних інтересів, чи через квоти – може підірвати основи її організації або її здатність до переговорів.

У місцевих політиків ситуація інша. Члени місцевих парламентів і муніципальних рад часто сприймають розширення участі громадян як непотрібний процес, оскільки бояться, що їхня влада опиниться під загрозою. У деяких випадках мери одноосібно ухвалювали рішення щодо бюджетів участі, тим самим маргіналізуючи членів міської ради. Стимулом для взаємодії може бути можливість ознайомитися з ідеями громадян і використати їх у контексті управлінських рішень, підвищивши тим самим їх легітимність.

Безперечно, доцільним є безпосередньо вивчати першоджерела, які визначають пріоритети громадян, тим самим забезпечуючи більшу підтримку ними політичних рішень. Коли всі партнери довіряють один одному і

взаємодіють законно, нова форма співпраці на рівні громади, як-от участь, допомагає приймати нові творчі рішення, враховуючи дефіцит бюджету. Важливо, щоб місцева рада та міський голова брали активну участь у процесі формування бюджету участі. Форми співпраці та спільного обговорення між членами ради та за участю громадян можуть бути узгоджені. Представники бізнесу поки що не є активними учасниками процесів розробки і затвердження партисипаторних бюджетів. Ця ситуація значно відрізняється від прийнятого ООН «Порядку денного на XXI століття» [110], де, як правило, представлений також і бізнес. Найчастіше бізнес незацікавлений в участі громадськості у розробленні бюджетів, адже має власні канали спілкування з місцевою адміністрацією. Він побоюється заперечень з боку активістів муніципальних об'єднань у процесі прийняття бюджету. Проте інколи корисно зібрати усіх суб'єктів разом, тому деякі об'єднання на муніципальному рівні воліють бачити серед учасників процесу розроблення бюджету і представників бізнесу, а не залишати їх поза цим процесом, адже це, як мінімум, дає можливість залучити їх у публічну дискусію і заперечувати певні рішення у присутності своїх опонентів. Подекуди, якщо партисипаторний бюджет є наслідком реалізації схем приватно-державного партнерства, бізнес бере участь в якості одного з донорів або навіть основного донора. Якщо участь громадськості в бюджетуванні реально впливає на процес прийняття рішень, то бізнес може бути зацікавлений в участі. Інакше участь бізнесу в розробленні партисипаторного бюджету спільно з громадянами може бути результатом політичного рішення місцевої адміністрації [63].

Згідно з концепцією управління, суб'єкти, які беруть участь у партнерствах, повинні бути наділені однаковим статусом незалежно до якого сектору вони належать. Місцеві студії польської мови та ініціативні групи свідчать про явне домінування місцевого самоврядування, слабку активність з боку бізнесу та слабку залученість суб'єктів недержавного сектору. Правовою основою партисипації в Польщі є Закон від 20 лютого 2015 року

про місцевий розвиток за участю місцевої громади (Устава від 20 лютого 2015 р. *O rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności* [200]). На практиці цей інструмент досить маргіналізований, відомий у регіональних системах управління, реалізований (в Куявсько-Поморському та Підляському воєводствах), він був оцінений губернськими маршалами як однозначно позитивний для активізації мешканців та розкриття місцевого потенціалу. Однією з форм партисипації у Польщі був громадський (партисипаторний) бюджет, який розпочав розроблятися в Польщі з 2011 року не тільки муніципалітетами, а й провінційними органами влади. Партисипаторний бюджет досяг піку розвитку в 2015 році, коли 136 муніципалітетів (5,5% від загальної кількості) зуміли його реалізувати.

До недавнього часу поняття партисипаторного бюджету в Польщі не було регламентовано законодавством. У 2018 році ОМС затверджено положення про те, що громадський бюджет є «спеціальною формою консультації». У муніципалітетах, які є містами з правами округу, формування партисипаторного бюджету є обов'язковим (ці міста мають уже реалізовані такі проєкти), а значення бюджету на рівні не менше 0,5% від видатків муніципалітету, які накопичуються в поточному бюджетному році [182]. Важливо, що під час роботи над бюджетом муніципалітет не має права знімати або суттєво змінювати статті, які є у складі бюджету.

У працях фахівців із самоврядування висвітлено недоліки польських громадських бюджетів, такі як порушення зустрічей та взаємодії з мешканцями, а також неприйняття рішень на основі консенсусу або надання переваг певним групам мешканців [158]. Муніципальні ради діють на основі Закону про муніципальне самоврядування (*Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gmin* [199]) після консультацій з мешканцями щодо їх ініціативи (ст.5). Допоміжні інституції не мають ні правосуб'єктності, ні власного майна. Краща ситуація в селах, які з 2009 року мають право доступу до спецфонду. На сьогодні нараховується близько 40 800 рад у сільських муніципалітетах. Кількість активістів у допоміжних підрозділах обмежена до

відносно невеликої групи, органи допоміжних інституцій у містах не мають дієвих інструментів, які б забезпечили їм можливість управління містом. Крім того, дослідження також свідчать про низьку інформованість громадськості, недостатню кількість інструментів для використання потенціалу розвитку спільноти допоміжних інституцій. У 2019 році розроблено проєкт змін до Закону про муніципальне самоврядування з наданням статусу допоміжної інституції щодо підтримки участі громадян у функціонуванні ОМС.

На сьогодні інституціолізована участь інструментів партнерства, яке відбувається досить епізодично і переважно проводиться установами ЄС, національними органами влади та контролюється місцевою владою. До громадян, як і раніше, ставляться більше як до клієнтів публічного управління, ніж як до партнерів, зокрема як до осіб, які можуть приймати рішення. Місцеві органи влади помірно зацікавлені у залученні громадян до управління місцевими справами. Дослідження свідчать про низький рівень інтересу серед місцевих громад у суспільних справах, а також дисфункції громадської участі та більш представницький характер деяких партисипаторних інструментів, у тому числі таких як консультації. Як уже згадувалося, бар'єри участі виявляються як з боку територіальної громади, так і з боку ОМС.

Загалом, механізм громадського бюджету запроваджується в Україні не так давно і без законодавчого закріплення. Проте вже зараз напрацьована практика, яка може бути застосована ОМС для запровадження громадських бюджетів участі у своїх містах. Зокрема, у більшості міст, які запровадили громадські бюджети, визначені детальні процедури ініціювання, розгляду, голосування та виконання громадського бюджету [10]. В Україні вперше бюджет участі було впроваджено в 2015 році в трьох містах: Чернігові, Черкасах та Полтаві. На старті у Чернігові бюджет участі становив 4,8 млн грн (1% від доходу бюджету міста). Суму поділили 50/50 між великими проєктами (до 1,2 млн грн на проєкт) та малими (до 360 тис. грн на один

проект). Після доволі потужної агітаційної кампанії Чернігівська міська рада отримала 73 проекти, з яких 56 відповідали всім поставленим в положенні вимогам [3].

Упродовж 2021-2022 років експерти ГО «Український незалежний центр політичних досліджень» в межах реалізації проєкту «Ініціатива секторальної підтримки громадянського суспільства України» разом з експертним середовищем та народними депутатами розробили, зареєстрували у Верховній Раді України законопроект № 7283 «Про народовладдя на рівні місцевого самоврядування». 9 травня 2024 року Верховна Рада України 317 голосами «за» прийняла в другому читанні та в цілому Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування» (реєстр. №7283) [4].

Прийнятим Законом вносяться зміни до ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» та ЗУ «Про статус депутатів місцевих рад» [86], завдяки яким визначаються основні механізми реалізації прав громадян України на безпосередню участь у місцевому самоврядуванні, своєчасне і повне отримання інформації про діяльність органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Основними новаціями прийнятого закону є:

- визначення основних форм участі місцевої влади у вирішенні питань місцевого значення;
- детальний опис порядку реалізації таких форм участі громадян, як збори (конференції), місцеві ініціативи, громадські слухання та громадська оцінка діяльності органів і посадових осіб місцевого самоврядування;
- обов'язковість затвердження статутів ОМС та визначення основних питань, що охоплюються статутами;
- створення умов для участі мешканців у плануванні та розподілі коштів місцевого бюджету, проведення консультацій з громадськістю та створення дорадчих та дорадчих органів серед органів і посадових осіб місцевого самоврядування;

- детальну інформацію про порядок звітування сільських, селищних, міських голів, депутатів місцевих рад.

Існують такі механізми залучення громадськості до бюджетного процесу, що можуть бути задіяні протягом всього бюджетного періоду, який включає в себе етапи підготовки, затвердження, виконання, аудиту та контролю бюджету:

- 1) консультації з громадськістю;
- 2) діяльність громадських рад, утворених при ОМС;
- 3) залучення засобів масової інформації;
- 4) підготовка інформації з питань місцевого бюджету в доступній для громадськості формі;
- 5) використання засобів інтерактивного спілкування;
- 6) запровадження громадського бюджету «бюджету участі» як інструменту залучення громадськості до бюджетного процесу, в межах якого громадяни наділяються відповідальністю за розподіл, використання та контроль за використанням бюджетних коштів.

У березні 2020 року Мінфін затвердив методичні рекомендації щодо механізмів участі громадськості у бюджетному процесі на місцевому рівні, метою яких є визначення переліку механізмів, здатних забезпечити участь громадськості у бюджетному процесі на місцевому рівні [76]. Методичні рекомендації мають інформаційно-роз'яснювальний характер та можуть бути використані ОМС у процесі їх взаємодії з громадськістю (громадянами, ІГС, науковими колами тощо) з питань місцевого бюджету на кожному етапі бюджетного процесу, зокрема розроблено звіт про відповідність проєкту встановленим вимогам, громадський проєкт для реалізації (Додаток В, Додаток Г). У нормативному акті визначено, що громадський бюджет – це інструмент прямої демократії, за допомогою якого кожен мешканець територіальної громади має змогу долучитися до бюджетного процесу, зрозуміти його принципи та вплинути на рішення щодо видаткової частини місцевого бюджету.

Підготовка інформації з питань місцевого бюджету у доступній для громадськості формі, разом з бюджетними документами, допомагає громадянам зрозуміти суть місцевого бюджету та підвищує рівень прозорості формування бюджетної політики (рис. 3.2).

подання таблиць і ключових цифр у максимально простій і доступній формі при збереженні формату подачі зазначеної інформації з року в рік і з документа в документ незмінними
використання зрозумілої і простої мови та ілюстрацій для залучення осіб різних вікових груп, рівнів освіти та інтересів
подання інформації з питань місцевого бюджету, зважаючи на виявлені потреби громадян та інформаційні прогалини
використання зручних для користувача графіків і діаграм, що представляють абстрактні цифри у доступній формі
своєчасне представлення бюджету одночасно з виходом основної бюджетної документації або незабаром після його прийняття
ширше поширення інформації, доведення її до цільової аудиторії

Рис. 3.2. Підготовка інформації з питань місцевого бюджету

Примітка: сформовано автором на основі [76]

Основні етапи громадського бюджету, запропоновані у методичних рекомендаціях щодо механізмів участі громадськості у бюджетному процесі на місцевому рівні, надають зрозумілий алгоритм для ініціювання, розробки та реалізації громадського бюджету (рис.3.3).

Отже, під поняттям «партисипаторний бюджет» доцільно розуміти проєкт з участю громадян, що відповідає таким умовам:

- обсяги наявних фінансових ресурсів і параметри бюджету повинні бути предметом дискусії. Будь-яка схема участі побічно відображається на ситуації у сфері фінансів, водночас бюджетування з участю громадськості має справу виключно з обмеженими ресурсами;

- партисипаторне бюджетування зачіпає не тільки рівень, скажімо, мікрорайону, у цей процес повинен також бути включений рівень міста (або району) або, наприклад, район з обраною радою і визначеними повноваженнями щодо місцевої адміністрації, як це має місце у великих містах Європи.

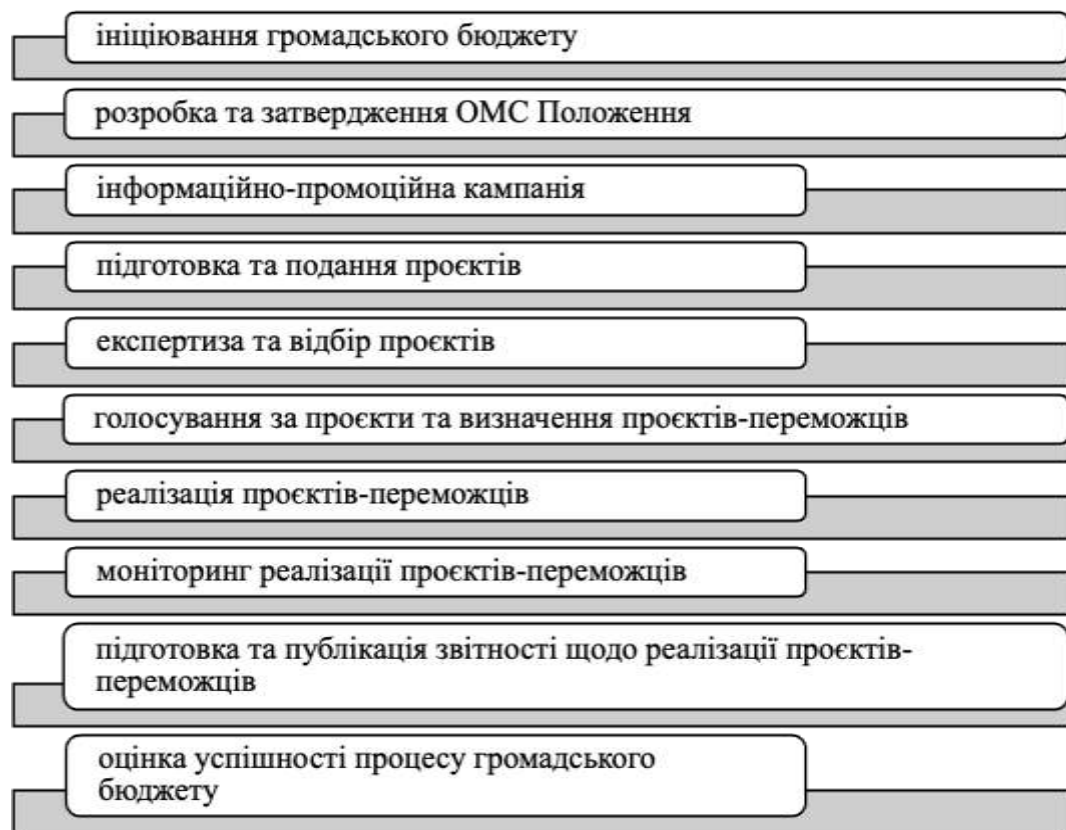

Рис. 3.3. Основні етапи громадського бюджету

Примітка: сформовано автором на основі [76]

Наявність муніципального фонду в межах мікрорайону або ради мікрорайону як такого не є свідченням бюджетування з участю громадськості:

- процес повинен мати постійний характер: єдине засідання або один референдум з фінансових питань не є партисипаторним бюджетуванням;

- громадськість повинна брати участь в обговоренні бюджету в спеціально створених для цього межах засідання міської ради, відкритих для присутності громадян у момент обговорення міського бюджету;

- для забезпечення певного рівня участі громадян у розробленні та прийнятті бюджету недостатньо зробити діяльність міської фінансової комісії доступною для присутності жителів;

- у межах процесу залучення громадян до розроблення бюджету необхідне забезпечення зворотного зв'язку, що стосується отриманих результатів. Якщо має місце публічна дискусія з питань складання бюджету без інформування громадян про результати цієї дискусії, не можна говорити про повноцінну участь жителів у бюджетуванні.

Концепція та процедура розробки партисипаторного бюджету, як це часто буває з нестандартними політичними процесами, являють собою не тільки новий шлях до знаходження рішень складних питань, але й виклик для різних груп зацікавлених сторін, залучених до нової форми взаємодії, яка заснована на дещо зміненому уявленні про те, що таке «політика» на локальному рівні.

Враховуючи викладене, можемо константувати, що партисипаторне бюджетування передбачає впровадження «бюджету участі» чи «громадського бюджету» в Україні, що започатковані з 2015 року в окремих територіальних громадах як такі, що надають можливість жителям брати участь у розподілі частини коштів місцевого бюджету через створення проектів розвитку та/або голосування за них, а шляхи і механізми їх реалізації визначені у затвердженому місцевою радою чи виконавчими ОМС положенні про такий бюджет.

Громадяни України реалізують своє конституційне право брати участь в управлінні державними справами (ст. 38 Конституції України), у тому числі здійснювати контроль у фінансово-економічній сфері, як безпосередньо, так і через представників, обраних до органів державної влади. Державні фінанси формуються, зокрема, за рахунок громадян – платників податків і зборів, а їх

розміри, а також порядок сплати мають визначатися виключно законом (ч. 1 ст. 67 Конституції України). Тому існування парламентського контролю у фінансово-економічній сфері є не лише питанням права громадян на участь у його здійсненні, а й певною гарантією захисту їх законних інтересів як платників податків так і одержувачів податків.

Передача функцій «вищого парламентського контролю» Рахунковій палаті як неподставницькому органу означала б обмеження змісту та обсягу права громадян на участь в управлінні державними справами, закріпленого в статті 38 Конституції України, та обмеження реалізації цього права, чого Конституція України не допускає (ч. 1 ст. 157 Конституції України) [6].

Відповідно до частини четвертої статті 15 Конституції України держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України. Це означає, що на конституційному та законодавчому рівнях можуть встановлюватися певні обмеження, умови реалізації права громадян на свободу політичної діяльності. Така діяльність громадян провадиться шляхом їх участі у політичному житті суспільства, зокрема через право громадян брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та ОМС. Виборчі комісії є суб'єктом виборчого процесу, його невід'ємною складовою, вони наділені повноваженнями вирішувати важливі для держави питання щодо організації та проведення виборів, отже, є підстави стверджувати, що участь у роботі таких виборчих комісій є способом реалізації права громадян на участь в управлінні державними справами.

Конституційні права і свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (частина перша статті 64 Основного Закону України). Конституційний Суд України наголошує, що встановлення обмежень прав і свобод людини і громадянина є допустимим виключно за умови, що таке обмеження є домірним (пропорційним) та суспільно необхідним. Позбавлення громадянина України

права брати участь в управлінні державними справами шляхом участі у роботі окружної або дільничної виборчої комісії у зв'язку з його проживанням за межами відповідного округу або міста в умовах відсутності воєнного або надзвичайного стану є порушенням частини четвертої статті 15, частини першої статті 38 Конституції України [96]. Конституційний Суд України вважає, що внесення змін до Конституції України Законом № 2952 було зумовлено необхідністю уніфікувати строки повноважень Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів для забезпечення безперервності процесу здійснення державної влади і самоврядності та зменшення видатків з Державного бюджету України на проведення виборів. На підставі цього він дійшов висновку, що в Основному Законі України не тільки проголошено право громадян брати участь в управлінні державними справами, а й визначено механізми його реалізації, насамперед шляхом уніфікації строків повноважень ОМС, зокрема для прогнозованості дати проведення наступних чергових виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів [94].

Нормативно закріплено право громадян на участь у референдумі, яке є їхнім невід'ємним конституційним правом. На всеукраїнський референдум виносяться питання загальнодержавного значення, тобто вирішення яких впливає на долю всього українського народу – громадян України всіх національностей. На місцевий референдум можуть виноситися виключно питання, віднесені до відання ОМС відповідної адміністративно-територіальної одиниці [94]. Конституційний Суд України наголошує, що право на самовизначення на території Автономної Республіки Крим та в місті Севастополі було реалізовано їх жителями як невід'ємною частиною всього Українського народу під час всенародного голосування на всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 року. Враховуючи результати цього референдуму, Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України

всіх національностей – 28 червня 1996 року прийняла Конституцію України, в якій, зокрема, проголосила Україну суверенною і незалежною державою (стаття 1) та закріпила принцип її територіальної цілісності (стаття 2).

Конституція України не передбачає права окремої частини громадян України (в тому числі і національних меншин) на одностороннє самовизначення, в результаті якого відбудеться зміна території України як унітарної держави. Питання зміни кордонів України повинне вирішуватися на всеукраїнському референдумі, призначеному Верховною Радою України відповідно до статті 73, пункту 2 частини першої статті 85 Основного Закону України [95].

Конституційний Суд України вважає, що запропонована зміна встановлює на конституційному рівні заборону на утворення виборчих блоків політичних партій, хоча відповідно до Конституції України «виборчий блок політичних партій» є окремим інститутом. Якщо чинна Конституція України передбачає можливість утворення виборчих блоків політичних партій та наявність у парламенті за результатами виборів до Верховної Ради України «депутатської фракції виборчого блоку політичних партій», то таким чином громадяни України можуть реалізувати своє право на «участь в управлінні державними справами», «вільно обирати і бути обраними до органів державної влади» (частина перша статті 38 Конституції України) не лише у спосіб здійснення активного та пасивного виборчого права – голосуючи на виборах до парламенту за кандидата у народні депутати України, що належить до політичної партії, або виступаючи як кандидат у народні депутати України, що належить до політичної партії. Це рівною мірою означає, що громадяни України не позбавлені права голосувати за кандидата, який належить до «виборчого блоку політичних партій», або права бути самому кандидатом у народні депутати України на виборах від «виборчого блоку політичних партій». Право громадян на участь в управлінні державними справами здійснюється насамперед через вибори: обрані представники народу здійснюють таке право безпосередньо, а всі

громадяни – через обраних ними представників. У разі ухвалення запропонованої Законопроектом зміни до Конституції України громадяни України втратять свої права, які їм прямо або опосередковано гарантовано статтями 38 та 81 Конституції України. Отже, запропонована зміна передбачає скасування прав громадянина України та є такою, що не відповідає частині першій статті 157 Конституції України [5].

Планом заходів з реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2024-2027 роки, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 березня 2024 р. № 270-р [77], визначено захід 5 завдання 7 про розроблення та оприлюднення методичних рекомендацій щодо сприяння залученню жителів до вирішення питань місцевого значення, розвитку форм місцевої демократії. Строк виконання заходу – протягом двох місяців з дня опублікування ЗУ «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування. Для забезпечення виконання завдання за назвою «Створення умов для залучення жителів до прийняття управлінських рішень на місцях, розвиток форм прямого народовладдя» уряд визначив такі заходи:

- супроводження у Верховній Раді України проекту ЗУ “Про місцевий референдум”;
- супроводження у Верховній Раді України проекту ЗУ «Про внесення змін до ЗУ «Про органи самоорганізації населення» щодо удосконалення порядку організації, діяльності та припинення органу самоорганізації населення»;
- розроблення та оприлюднення методичних рекомендацій щодо нормативно-правового регулювання на місцевому рівні порядку організації, діяльності та припинення органів самоорганізації населення;
- супроводження у Верховній Раді України проекту ЗУ «Про внесення змін до ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування»»;

- розроблення та оприлюднення методичних рекомендацій щодо сприяння залученню жителів до вирішення питань місцевого значення, розвитку форм місцевої демократії;
- супроводження у Верховній Раді України проєкту ЗУ «Про публічні консультації»;
- супроводження у Верховній Раді України проєкту ЗУ «Про внесення змін до ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо вдосконалення правового регулювання інституту старост та його діяльності в умовах воєнного стану»»;
- удосконалення законодавства щодо механізмів залучення жителів, ІГС, інших заінтересованих сторін до процесу відновлення регіонів і територіальних громад, зокрема розроблення планів відновлення та розвитку територіальних громад та планів відновлення та розвитку регіонів;
- надання методичної підтримки ОМС, місцевим органам виконавчої влади (військовим адміністраціям) під час підготовки та проведення консультацій з громадськістю щодо відбору проєктів з відновлення.

У разі прийняття законопроєкту Міністерство інфраструктури розробить та оприлюднить методичні рекомендації щодо сприяння участі мешканців у вирішенні питань місцевого значення та розвитку форм місцевої демократії. Це, зокрема, рекомендації ОМС щодо форми та змісту статуту місцевого самоврядування, порядку проведення громадських слухань, загальних зборів (конференцій) жителів, місцевої ініціативи, громадської оцінки діяльності органів і посадових осіб місцевого самоврядування та інших форм участі місцевого самоврядування у вирішенні питань місцевого значення, передбачених законопроєктом.

3.3. Інноваційні інструменти забезпечення партисипації в місцевому самоврядуванні

Партисипаторний підхід до місцевого самоврядування, який міг би застосовуватися на кожному етапі розвитку громади, має вирішальне значення для досягнення рівня залучення зацікавлених сторін, необхідного для тривалих позитивних змін в управлінні. Використання методів партисипаторного опитування та планування в місцевому самоврядуванні заохочує громадську активність до проєктів, дозволяє обмінюватися інформацією між громадою та іншими учасниками, які займаються розвитком, а також підвищують підзвітність між організацією та громадою.

Існує низка інструментів або методів, які застосовуються для реалізації громадської участі. За одним із критерієм – доступності – до них належать особисті інструменти (ті, що передбачають особисте спілкування – наприклад, зустрічі чи семінари) та дистанційні інструменти (ті, які не передбачають особистої взаємодії – наприклад, письмові опитування чи вебсайти). За критерій поділу інструментів взято результат, якого має досягнути партисипація при здійсненні самоврядування, а саме:

- інструменти для інформування громадськості – методи, які доцільно використовувати, щоб надати представникам громадськості інформацію, необхідну для розуміння проєкту та процесу прийняття рішень;
- інструменти для генерації та отримання вхідних даних – методи, які доцільно використовувати для отримання публічного внеску в процес прийняття рішень;
- інструменти для досягнення консенсусу та досягнення згоди – методи, які доцільно використовувати для об'єднання різних груп зацікавлених сторін для участі у спільному навчанні та прийнятті рішень [180].

Реалізація демократії участі має включати як фізичні, так і цифрові інструменти. Наприклад, світова практика партисипації вказує на те, що багато міст побудували громадські центри, які задовольняють потреби

молоді, займаються наданнями послуг щодо психічного здоров'я, консультуванням щодо працевлаштування, наданням тимчасового прихистку, проведенням зібрань тощо. У цифровому контексті, крім численних цифрових інструментів, доступних для консультацій і залучення громадян або використання інтерактивних технологій і цифрових каналів, таких як соціальні мережі, методи повинні надавати пріоритет розвитку адаптованих і доступних цифрових інфраструктур, які покликані зміцнювати демократію. Це означає, що коли уряди змінюють способи надавання послуг своїм громадянам (наприклад, збільшують використання даних і алгоритмів), дозволяють громадянам обирати своїх представників і взаємодіяти з ними (наприклад, електронне голосування, віртуальні зустрічі), а також те, як громадяни беруть участь у публічних дебатах та прийнятті рішень (наприклад, соціальні медіа, змішані збори громадян), забезпечення рівних потреб у доступності залишаються пріоритетними.

Технологічний вибір має бути сумісним із демократичними цінностями, такими як інклюзивність та рівність, а дані та технології використовуються прозорими, етичними способами. Ці міркування будуть важливими для формування довіри до технології та до результатів усіх цифрових демократичних процесів.

Місцеві практики партисипації під керівництвом місцевих або регіональних органів влади можуть ефективно формувати, посилювати та поглибити інклюзивну участь громадськості. На місцевому рівні є унікальна можливість об'єднати та залучити громадян, бізнес, ОГС та представників громад у процес формування політики [174].

Британський інноваційний фонд NESTA, наприклад, є одним із найвидатніших піонерів громадських та соціальних лабораторій як інструментів вирішення суспільних проблем за допомогою місцевих практик. Подібним чином аргентинська провінція Санта-Фе створила інноваційну лабораторію для збільшення партисипації через спільне створення політики. Місцевий рівень партисипації також схильний до впровадження

інноваційних підходів, таких як громадське журі щодо справедливого та інклюзивного екологічного підходу в Кантабрії (Іспанія) або постійна асамблея громадян Боготи (Колумбія) з міської політики [174]. Можна стверджувати, що ОМС відіграють провідну роль у просуванні практик партисипації, залученні громадян через інноваційний та експериментальний підхід, що не лише допомагає краще реагувати на потреби громадян, але й дозволяє будувати довіру людей до місцевої влади, одночасно покращуючи доброчесність, ефективність та справедливість. Значна кількість заходів партисипації мають регіональний вимір, але ступінь залучення громадян і громадська участь значно відрізняються в різних регіонах країни ОЕСР.

Ситуація з низькою довірою може вимагати зовсім іншого інструменту, ніж та, де довіри вистачає. У ситуаціях із надзвичайно низьким рівнем довіри громадськості доцільно розглянути можливість партнерства з учасниками або їх групою, з метою створення та розповсюдження інформації. На вибір інструментів також впливатиме кількість залучених зацікавлених сторін або учасників, конкретне місце прийняття рішення.

Намагаючись проінформувати велику групу людей або цілу громаду доведеться більше покладатися на засоби масової інформації та Інтернет, щоб забезпечити повний доступ до інформації. Однак у деяких умовах довіра до засобів масової інформації відсутня, а доступ до Інтернету є проблематичним, тому інші способи залучати громадськість можуть бути більш доцільними. Працюючи з невеликими групами, які беруть участь в місцевому самоврядуванні, буде доцільним також використовувати особисті типи спілкування. Переважно потрібно використовувати кілька інструментів, щоб ефективно охопити всю аудиторію.

Якщо виникає потреба щодо проведення особистого заходу з метою надання інформації громадськості, доцільно враховувати такі запитання під час вибору інструментів (рис. 3.4).

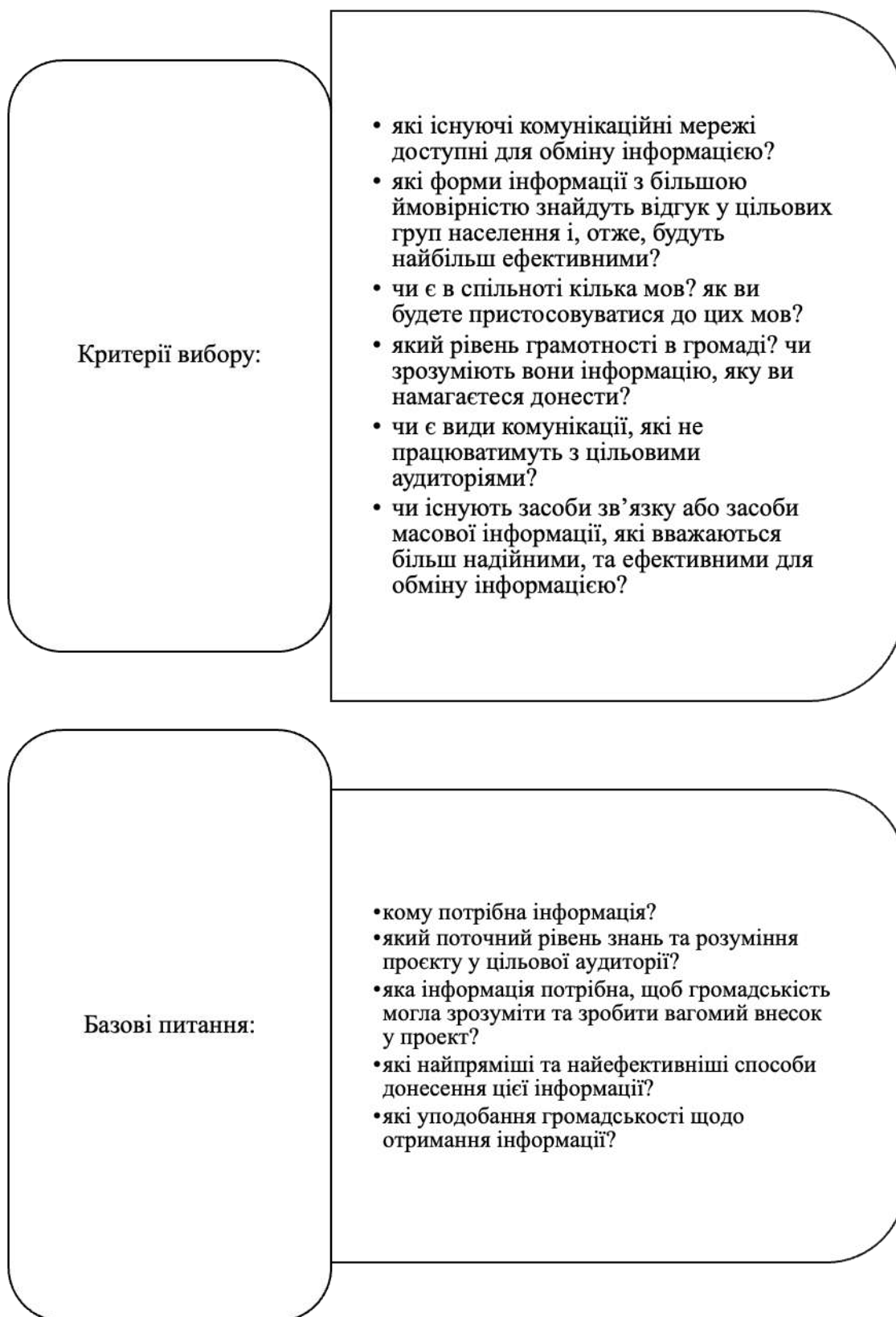

Рис. 3.4. Передумови для вибору інструментів інформування громадськості: стратегічний рівень

Примітка: сформовано автором

У наведеному рисунку (рис. 3.5) перелічено запитання під час вибору інструментів особистої та дистанційної партисипації.

Особистісні інструменти	Дистанційні інструменти
• Яка мета заходу? Мета завжди повинні визначати ваш вибір інструменту. • Скільки відвідувачів ви очікуєте? Менша кількість учасників забезпечує більшу гнучкість особистого заходу та може забезпечити більшу взаємодію між учасниками. • Ви хочете, щоб учасники взаємодіяли один з одним, щоб обмінюватися інформацією та ідеями, або лише з органами влади? Якщо учасники хочуть взаємодіяти один з одним, то захід повинен передбачати бесіди в невеликих групах і взаємодію. • Скільки часу та/або інших ресурсів у вас є на підготовку до заходу? Усі офлайн-заходи вимагають часу та планування. Як правило, потрібно більше часу та ресурсів для планування та впровадження інструментів, які передбачають більш інтенсивну взаємодію між зацікавленими сторонами	• Яку аудиторію Ви намагаєтесь охопити і які найкращі місця та формати для поширення інформації? • Чи зацікавлені сторони мають доступ до Інтернету та/або користуються ним? • Які ресурси наявні для поширення інформації та як найефективніше використовувати їх, щоб охопити максимальну кількість зацікавлених сторін? • Які можливості чи партнери існують у спільноті, які могли б допомогти у поширенні та/або розвитку інформації? • Які мови та рівень грамотності є найбільш оптимальними? • Чи зацікавлені сторони мають доступ до Інтернету та/або користуються ним?

Рис. 3.5. Передумови для вибору особистісних та дистанційних інструментів інформування громадськості

Примітка: сформовано автором

У таблиці 3.3 перелічено основні інструменти особистої партисипації у сфері прямого інформування громадськості, а в таблиці 3.4 – інструменти партисипації у сфері дистанційного інформування громадськості.

Таблиця 3.3

Інструменти особистої партисипації у сфері прямого інформування
громадськості

Інструменти	Формат громадськості	Особливості партисипації
Публічні зустрічі	Обмежена кількість	Менші громади; партисипація здійснюється з заінтересованими сторонами, які готові брати участь у зустрічах
Брифінги	Як правило, призначені для невеликих груп	Звернення до визначених груп
Телефонні контакти	Як правило, одна особа	Персоніфіковані проєкти, але вимагають достатньої кількості затрат, у тому числі часових, для відповідей на дзвінки

Примітка: сформовано автором

Таблиця 3.4

Інструменти партисипації у сфері дистанційного інформування
громадськості

Інструменти	Формат громадськості	Особливості партисипації
Друкована інформація	Необмежений	Проєкти з керованою кількістю зацікавлених сторін для друку та розсилки
Вебсайти	Необмежений	Усі проєкти та аудиторії, до яких є доступ
Інформаційні сховища	Необмежений (є обмеженість географічно)	Локалізовані проєкти, де можливий доступ до фізичного сайту. Репозиторії також можуть бути створені в режимі онлайн
Інформаційні гарячі лінії	Необмежений	Усі проєкти та аудиторії, особливо ті, де доступ до інтернету є проблемою
Інформаційні кіоски	Географічно обмежений місцем розташування	Локальні проєкти
Преса та ЗМІ	Необмежений	Більші проєкти, що представляють широкий інтерес; використання медіа має бути частиною загальної комунікаційної стратегії
Соціальні мережі	Необмежений	Більші проєкти, що представляють широкий інтерес; використання соціальних мереж має бути частиною загальної комунікаційної стратегії

Примітка: сформовано автором

На додаток до інструментів, які зазвичай асоціюються з громадською участю, існує низка «нетрадиційних» інструментів для охоплення громадськості. Хоча ці інструменти не можна вважати традиційними з точки зору громадської участі, насправді вони є традиційними механізмами обміну інформацією в багатьох соціальних і культурних контекстах.

Доцільність вибору описаних інструментів повністю залежить від соціального контексту партисипації. Ці інструменти можна умовно згрупувати у дві форми: перфоменс та обмін повідомленнями. Інструменти перформансу використовують сторітелінг як основу для створення та передачі інформації. На відміну від багатьох традиційних інструментів громадської участі, перформанс часто включає в себе афективний або емоційний вимір обміну інформацією.

Перформанс є досить ефективним, оскільки він приносить інформацію безпосередньо в спільноту, розважає, спілкуючись, тому часто залучає людей безпосередньо до процесу. Перформанс включає вистави, танці, ляльковий театр, поезію, пісні та інші формати, які надають інформацію, що стосується важливих рішень, що очікують на розгляд, можливостей брати участь у процесі прийняття рішень та/або важливості участі громадськості. Обмін повідомленнями передбачає використання механізмів для інформування до людей «там, де вони є». Ці механізми включають використання транспортних засобів із системами оповіщення для трансляції повідомлень під час руху вулицями або використання електронних знаків, які розміщуються у стратегічних місцях. Тому транспортні засоби, електронні таблички, надписи тощо надають важливу інформацію про незавершені рішення, місця, де можна отримати більше інформації, та/або можливості для внеску в процес прийняття рішень.

Інструменти для генерації публічного внеску – це методи, якими користуються з метою отримання громадської участі у прийнятті рішень. Використовуючи ці інструменти, виникає можливість представникам громадськості обмінюватися інформацією та висловлювати свої думки для

врахування під час прийняття рішень. Ці інструменти мають безліч форм та застосовуються до всіх рівнів партисипації. Вибираючи інструмент, важливо зіставити його з ситуацією та метою участі. Кількість залучених сторін чи/та учасників, а також те, де ви перебуваєте в процесі прийняття рішення, також впливатимуть на вибір інструментів. На додаток до розгляду мети та організації партисипації, одне з перших питань, над яким потрібно подумати під час вибору інструменту для отримання інформації, полягає в тому, чи потрібно збирати людей особисто, щоб отримати їхній внесок.

Пропонуємо опитувальник щодо організації особистих заходів або зустрічей (рис. 3.6).

Доцільність проведення особистого заходу	У разі проведення особистого заходу для збору даних поміркуйте над наведеними нижче запитаннями, щоб вибрати відповідний інструмент
- Чи зобов'язані Ви проводити публічну зустріч або слухання на цьому етапі процесу прийняття рішення? - Вам потрібно представити інформацію громадськості та бути готовим відповісти на запитання або отримати коментарі щодо презентації? - Чи потрібно зацікавити сторони, представників громадськості іншими точками зору щодо теми зустрічі? - Чи потрібно побудувати довіру серед стейкхолдерів? - Ви хочете, щоб зацікавлені сторони взаємодіяли з Вами та один з одним у вирішенні проблем? - Чи є групи спільноти, які можуть потребувати додаткової інформаційно-роз'яснювальної роботи, щоб переконатися, що їхня думка буде почута?	○ Яка мета? Мета або цілі завжди повинні визначати вибір інструменту партисипації. ○ Скільки відвідувачів очікується? Менша кількість учасників забезпечує більшу гнучкість у розробці особистого заходу та може забезпечити більшу взаємодію між учасниками. ○ Чи хочуть учасники, щоб їхні коментарі були частиною публічного запису? Офіційні публічні зустрічі або слухання, як правило, дозволяють учасникам зробити офіційні коментарі, які можуть стати частиною публічного запису. ○ Ви хочете, щоб учасники взаємодіяли один з одним чи лише з особою, яка приймає рішення? Якщо учасники хочуть взаємодіяти один з одним, то захід повинен проходити в невеликих групах. Якщо побудова відносин важлива, Вам слід вибрати інструмент, який дозволить більше взаємодіяти між групами та їх інтересами. ○ Чи хочете Ви, щоб зацікавлені сторони відповіли на пропозицію? Якщо Ви бажаєте прокоментувати пропозицію, доречними можуть бути публічні зустрічі, слухання. ○ Чи хочете Ви, щоб зацікавлені сторони працювали разом над розробленням варіантів або альтернатив для розгляду? Інтерактивні та інтенсивні процеси, такі як семінари, є корисними інструментами для зацікавлених сторін щодо спільної роботи над розробленням конкретних альтернатив. ○ Скільки у Вас часу та/або інших ресурсів для підготовки до події? Усі особисті заходи вимагають часу та планування. Як правило, для планування та впровадження інструментів, які передбачають більш інтенсивну взаємодію між зацікавленими сторонами, потрібно більше часу та ресурсів

Рис. 3.6. Опитувальник щодо організації особистих заходів або зустрічей

Примітка: сформовано автором

За відсутності потреби проведення особистих зустрічей виникає доцільність вибрати загальнодоступний інструмент партисипації. Для цього пропонуємо опрацювати методологічну розробку щодо організації партисипації у форматі особистих зустрічей з членами громади (рис. 3.7).

Яка технологічна спроможність/доступ стейкхолдерів, яких Ви залучаєте? Це базове запитання для визначення того, які інструменти Ви можете використовувати для отримання вхідних даних. Якщо зацікавлені сторони мають доступ до інтернет-платформи, то Ви можете використовувати е-інструменти для отримання вхідних даних. Якщо ні, вам потрібно буде використовувати інші інструменти, такі як телефонні опитування, анкетування, опитування тощо	Яку інформацію Ви намагаєтеся отримати? Складність інформації, яку Ви намагаєтеся отримати, вплине на вибір інструменту партисипації. Проаналізувати простіше кількісну, ніж якісну інформацію. Доцільно проводити опитування телефоном, через інтернет-ресурси або звичайним анкетуванням. Однак з'ясування думки зацікавлених сторін щодо проблеми, пропозиції чи бачення майбутнього зазвичай вимагає відкритих запитань. Ретельний аналіз коментарів громадськості потребує значних ресурсів
Від скількох зацікавлених сторін Ви прагнете отримати інформацію? Кількість зацікавлених сторін впливатиме на всебічність і креативність Ваших зусиль зі збору інформації. Якщо Ви шукаєте інформацію від багатьох зацікавлених сторін, ви можете зосередитися на кількісній інформації, яку можна легко звести в таблицю. Якщо Ви звертаєтеся по відгуки лише до обмеженої кількості зацікавлених сторін, у Вас є більше можливостей для збору вичерпної якісної інформації з коментарів або реєстрів відгуків мешканців	Які ресурси (час, персонал, кошти) Ви можете виділити для партисипації зацікавлених сторін? Ресурси визначають результат. Доцільним видається добре виконувати обмежені інтереси зацікавлених сторін, ніж неефективно виконувати великомасштабні зусилля. Як Ви забезпечите, щоб усі голоси були почуті, незалежно від раси, кольору шкіри, національного походження, сексуальної орієнтації чи доходу, щодо розробки, впровадження та рішень, прийнятих у процесі партисипації?

Рис. 3.7. Методологічна розробка щодо організації партисипації у форматі особистих зустрічей з членами громади

Примітка: сформовано автором

Інструменти для досягнення консенсусу включають методи, які можна використовувати для об'єднання різних груп для участі у спільному навчанні та прийнятті рішень. Ці інструменти застосовні до різних рівнів партисипації

в місцевому самоврядуванні. Тому досягнення консенсусу – це процес, який не може бути здійснений швидко (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Організаційні особливості партисипації у сфері досягнення консенсусу

Інструменти	Формат громадськості	Особливості партисипації
Семінари з консенсусу	До сотні	Менш суперечливі рішення або визначення спільних цінностей
Консультативні ради та інші групи	Малі групи (до 25 осіб)	Довгострокові та комплексні процеси
Комп'ютеризовані процеси	Великі групи	Рішення, які можна чітко розбити на невеликі сегменти і які не вимагають від зацікавлених сторін знайомства один з одним
Громадське журі	Експертні групи (як правило, до 12 осіб)	Рішення, які можна систематизувати за чіткими критеріями

Примітка: сформовано автором

Загалом будь-які зусилля з досягнення консенсусу вимагають послідовної організації учасників, які працюють разом упродовж усього процесу. Важливо, щоб учасники працювали і діяли разом, розвиваючи відносини, необхідні для досягнення згоди, адже це стає неможливим, якщо участь не є стабільною. Досягнення консенсусу в ситуаціях з низькою довірою займе ще більше часу, оскільки учасники повинні спочатку розвинути довіру, необхідну для конструктивної співпраці, що є передумовою досягнення згоди. Досягнення консенсусу вимагає, щоб люди зустрічалися віч-на-віч, хоч деякі дії можуть відбуватися віддалено в певні моменти процесу (особливо за допомогою онлайн-формату), тоді як початкова побудова відносин і пошук ключових угод вимагатимуть особистих зустрічей в офлайн форматі.

Залучення громадськості до прямого діалогу та надання їй інформації й інструментів, необхідних для розгляду складних проблем, може сприяти виробленню детальних і продуманих рекомендацій та виявленню точок дотику. Для формування консенсусу як одного з організаційного способу

здійснення партисипації можна використати запропонований опитувальник (рис. 3.8).

Передумови щодо виявлення точок дотику у вирішенні питань місцевого значення:
- Кого потрібно включити, щоб остаточний консенсус був легітимним? - Яким чином Ви залучите групу зацікавлених сторін, які беруть участь у процесі досягнення консенсусу, і забезпечите, щоб їхні голоси були почуті незалежно від національного походження, сексуальної орієнтації, релігії, доходу тощо? - Чи всі ключові інтереси можуть бути враховані? - Чи є інші проблеми, які необхідно вирішити, перш ніж розпочнеться процес? - Які ключові рішення необхідно прийняти для досягнення загального консенсусу? - Яку інформацію необхідно представити всім сторонам, щоб досягти консенсусу? - Якщо процес консенсусу не є обов'язковим, то яким способом особи, які приймають рішення, готові та зобов'язані враховувати результати процесу консенсусу?

Рис. 3.8. Опитувальник щодо досягнення консенсусу партисипації
Примітка: сформовано автором

Окрім основних інструментів для інформування, а також для генерування та отримання результату можуть бути використані додаткові, такі як: компоненти процесу досягнення консенсусу, зокрема для навчання учасників, створення діалогу, визначення спільних інтересів тощо.

Якщо ж конфлікт все-таки виникає, доцільним є використання інструментів запобігання та вирішення конфліктів, описаних в цьому розділі. Запобігання канфліктам та їх вирішення належить до широкого набору практик і методів, спрямованих на зниження ймовірності виникнення конфлікту і, якщо конфлікт виникає, на розроблення ефективних рішень щодо вирішення конфліктних ситуацій. Запобігання канфліктам та їх вирішення часто є найбільш ефективним за допомогою неупереджених третіх осіб, таких як медіатор або фасилітатор.

Інструменти запобігання канфліктам та їх вирішення можуть застосовуватися в багатьох контекстах, включаючи судові рішення, адміністративні та цивільні судові примусові дії, видачу дозволів, протести проти контрактів, адміністрування контрактів та грантів, перемовини та

судові процеси. Крім того, ці інструменти можуть бути використані для запобігання внутрішнім суперечкам, таким як скарги на робочому місці, скарги щодо працевлаштування, проходження кар'єри, кадрові проблеми тощо. Інструменти Запобігання канфліктам та їх вирішення з використанням неупередженої третьої сторони також можуть бути ефективними в суперечливих спільних процесах, у тому числі тих, що спрямовані на досягнення консенсусу, як-от: нормотворчість на основі досягнення згоди, розроблення політики та залучення зацікавлених сторін.

Проаналізуємо поширені методи запобігання канфліктам та їх вирішення (рис. 3.9) партисипації у місцевому самоврядуванні.

Конфлікт може виникнути в процесі партисипації, коли точки зору двох або кількох сторін несумісні. Конфлікти можуть бути пов'язані з відмінністю в переконаннях, цінностях, розумінні або інтересах. Характер конфлікту може бути між двома сторонами на одному рівні (громада) або на різному рівні (від району до області), де вплив органів публічної влади може бути однаковим або різним.

Залучення медіатора або фасилітатора якомога раніше допоможе уникнути ескалації конфлікту. Конфлікт може проявлятися різними способами, включаючи міжособистісну напругу, розбіжності щодо фактів, словесні суперечки, «застрягання» на проблемі, опір змінам або нездатність прийняти рішення.

Хоча конфлікти часто розглядаються як негативне явище, однак вони можуть мати певні позитивні наслідки, якщо ними ефективно управляти або вирішувати. Ці переваги можуть включати:

- визначення реальних проблем, які потребують вирішення;
- впровадження необхідних змін;
- дозвіл на коригування, не загрожуючи основам відносин;
- допомога щодо побудови нових стосунків;
- зміна погляду на проблеми, з'ясування найважливішого.

Рис. 3.9. Методи вирішення конфліктів: партисипаторний підхід учасників

Примітка: сформовано автором

Управління конфліктами – це процес, який зазвичай покладається на неупереджену третю сторону, використання методів управління конкретним конфліктом або «поток» конфліктів у ситуаціях, коли конфлікт може продовжувати існувати, але він на керованому рівні. Як управління

конфліктами, так і їх вирішення включають методи та інструменти, які зосереджують комунікацію на виявленні проблем та пошуку рішень, які задовольняють залучені сторони. Рішення про використання методики запобігання конфліктам та їх вирішення у конкретному середовищі має відображати оцінку конкретних сторін, проблем та інших факторів. Деякі урядові та неурядові організації підпадають під дію нормативних актів або політик, пов'язаних із запобіганням конфліктам. Рекомендується перед застосуванням конкретної методики проводити оцінку конкретних методів запобігання конфліктам та їх вирішення для певного типу спорів.

Учасники та неупереджена третя сторона повинні працювати разом, щоб встановити спільне розуміння того, яким чином захист конфіденційності застосовується в конкретному процесі. Переважно це розуміння має бути зафіксовано в письмовій угоді про конфіденційність. Така початкова робота буде корисною для сторін, бо забезпечить гарантії щодо конфіденційності перед повним початком процесу. Деякі з найбільш популярних методів управління, запобігання конфліктам та їх вирішення узагальнені в таблиці та додатково описані далі в цьому розділі (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Методи управління конфліктами, запобігання їм та вирішення
конфліктів під час партисипації

Методи управління конфліктами	Характеристика	Приклади форматів
<i>Скликання</i> : взаємодія з групами для з'ясування важливих аспектів конфлікту	Чітко визначає конфлікт, ключові проблеми та сторони	Встановлення фактів, інтерв'ю, дослідження, фокус-групи, індивідуальні зустрічі
<i>Досягнення консенсусу</i> : участь у процесі спільної роботи над розробкою рішення, яке задовольняє усі або більшість сторін	Є спільним; рішення обговорюється, і таким чином усі або більшість сторін погоджуються з консенсусом	Форуми, воркшопи, зустрічі, круглі столи
<i>Фасилітація</i> : передбачає використання методів для покращення потоку інформації на зустрічах між сторонами	Сторони працюють разом, щоб виробити взаємоприйнятне рішення	Наради, форуми, семінари, наради, круглі столи, діалоги

Методи управління конфліктами	Характеристика	Приклади форматів
<i>Медіація</i> : використання допомоги неупередженої третьої сторони, яка є прийнятною для всіх сторін і не має повноважень щодо прийняття рішень	Допомагає сторонам розробити варіанти вирішення спірних питань	Індивідуальні зустрічі, фокус-групи, офіційні багатопартійні зустрічі
<i>Підходи до співпраці</i> : Існує багато видів підходів до співпраці. Одним із таких процесів є нарративні підходи, які заохочують глибшу взаємодію з громадами та є основою для розуміння динаміки конфлікту	Формує основу для співпраці, сприяє спільним відносинам	Фокус-групи, форуми, аудієнції, інтерв'ю, круглі столи
<i>Коучинг конфліктів</i> : індивідуальний процес для розвитку розуміння конфлікту, а також для вироблення стратегій і навичок взаємодії	Більш глибоке розуміння конфлікту та наслідків дій з метою більш конструктивного реагування на конфлікт	Індивідуальна співпраця

Примітка: сформовано автором

Розглянемо детально пропоновані методи управління конфліктами, Запобігання канфліктам та їх вирішення під час партисипації. Скликання – це процес, під час якого фахівець з вирішення конфліктів взаємодіє із зацікавленими сторонами – за допомогою інтерв'ю, досліджень, фокус-груп та інших методів збору інформації – для з'ясування важливих аспектів конфлікту. Як правило, після того, як фахівець з вирішення конфліктів збере всю необхідну інформацію, він готує звіт або презентацію з описом результатів. Основні характеристики конфлікту можуть включати відповіді на такі запитання:

- визначення проблем: які проблеми є причиною конфлікту?
- ідентифікація суб'єктів: хто такі стейкхолдери, які відносини між ними, які їхні цінності, інтереси, проблеми та потреби?
- історія/розподіл: яка історія конфлікту та як його вплив розподіляється між зацікавленими сторонами чи громадами?
- рівень та інтенсивність: який рівень та інтенсивність конфлікту?
- які основні політичні, економічні, соціальні та інституційні передумови щодо цього конфлікту?
- наслідки: які наслідки для зацікавлених сторін?

Процес також може включати визначення методів управління

конфліктами або їх вирішення, або навіть розроблення процесу, який, на думку фахівця з вирішення конфліктів, найкраще підійшов би для покращення ситуації.

Досягнення консенсусу передбачає, що учасники беруть участь у процесі та співпрацюють над розробленням рішення, яке задовольняє усі сторони. Ці процеси можуть відрізнятися за ступенем формальності, тривалістю, кількістю учасників, складністю. Іноді процеси досягнення консенсусу є суперечливими та можуть отримати вигоду від неупередженої третьої сторони як фасилітатора або посередника. Як правило, один або кілька представників різних груп інтересів або груп зацікавлених сторін спільно встановлюють керівні принципи або правила щодо того, як будуть відбуватися обговорення і як будуть прийматися рішення. Потім вони застосовують ці правила та керівні принципи для розроблення інформації, обміну своїми поглядами та переговорів щодо рішення, яке сторони вважають прийнятним.

Фасилітація передбачає використання методів для покращення потоку інформації між кількома учасниками. Ці методи також можуть бути застосовані до нарад з прийняття рішень, де бажаний конкретний результат (наприклад, вирішення конфлікту або суперечки). Термін «фасилітатор» часто використовується як синонім терміну «медіатор», але фасилітатор може брати участь у широкому спектрі процесів співпраці, тоді як медіатори зазвичай беруть участь лише у вирішенні конфліктів, які вже виникли між сторонами, і допомагають сторонам досягти згоди.

Фасилітатор зосереджується на процесі, пов'язаному з тим, щоб допомогти учасникам вирішити ситуацію або досягти своїх цілей. Фасилітатори, як правило, працюють з усіма учасниками зустрічі одночасно, хоча іноді вони зустрічаються з окремою стороною або невеликою групою сторін, і надають процедурні вказівки щодо того, як група може ефективно просуватися та прийти до спільно узгодженої мети. Посередником, як правило, є неупереджена третя сторона, яка не є членом однієї зі сторін. Однак іноді фасилітатор може бути членом однієї зі сторін, якщо він має

підтримку всіх сторін, може викликати почуття довіри до неупередженості фасилітатора щодо ролі, яку він відіграє.

Фасилітатори зосереджуються на процедурній допомозі та залишаються неупередженими до тем чи питань, що обговорюються. Фасилітація є найбільш доцільною у таких випадках:

- інтенсивність емоцій сторін з приводу спірних питань є низькою або помірною;
- сторони або питання не є надзвичайно поляризованими;
- сторони мають достатню довіру одна до одної, щоб вони могли працювати разом над виробленням взаємоприйнятного рішення;
- сторони перебувають у кризовоу переговорному становищі, потребують спільного прийнятного результату.

Медіація – це втручання в суперечку або переговори прийнятної, неупередженої третьої сторони, яка не має повноважень щодо прийняття рішень. Мета цього втручання полягає в тому, щоб допомогти сторонам добровільно досягти прийнятного вирішення спірних питань. Медіація корисна в сильно поляризованих спорах, де сторони не змогли розпочати продуктивний діалог. Медіатор, як і фасилітатор, вносить насамперед процедурні пропозиції щодо того, як сторони можуть досягти згоди.

Іноді медіатор може пропонувати такі інструменти як засіб заохочення сторін до розширення кола можливих рішень, що розглядаються, хоч загальна мета полягає в тому, щоб сторони разом виводили власні рішення. Медіатор іноді працює зі сторонами індивідуально, щоб вивчити прийнятні варіанти або розробити пропозиції, які могли б наблизити сторони до врегулювання.

Медіатори розрізняються за ступенем директивності або контролю під час надання допомоги сторонам, що сперечаються. Деякі медіатори готують ґрунт для торгу, вносять мінімальні процедурні пропозиції, активно беруть участь у підготовці деталей рішення. Незалежно від того, наскільки директивним є медіатор, він виконує роль каталізатора, який дозволяє сторонам ініціювати прогрес у власному вирішенні спірних питань.

Існує безліч підходів здійснення медіації. У будь-якій медіації може бути використано більше ніж один підхід. Деякі з цих підходів описані нижче:

- заснований на інтересах: зосереджений на виявленні основних потреб або інтересів сторін і виробленні взаємоприйняттого рішення, яке відповідає інтересам, які є найбільш важливими для сторін;
- фасилітативний: зосереджений на проведенні учасників через багатоетапний процес, який має привести до вироблення сторонами рішення;
- трансформаційний: зосереджений на відносинах між сторонами та підтримці їхньої здатності розуміти та ділитися своїми поглядами, незалежно від того, чи досягнуто чіткого рішення;
- наратив: зосереджений на відомій історії, яку учасники усвідомлюють, що допомагає їм зрозуміти та створити нову історію або наратив, пов'язаний із конфліктом. Цей підхід може бути використаний як у процесах медіації, так і в процесах досягнення консенсусу.

Існує багато типів процесів співпраці, які можуть використовувати неупереджені треті сторони. Одним із таких процесів є наративний підхід до розуміння та взаємодії з громадами, щоб забезпечити нову основу для розуміння динаміки конфлікту. Згідно з цим підходом, ключ до запобігання та вирішення конфліктів полягає у розробленні різноманітних наративів або інформації, які циркулюють у спільноті. Наративна призма показує, як спільноти осмислюють свої ситуації, і дозволяє нам побачити статус сторін. Наративи – це не просто прийоми для створення сюжетних ліній (описів того, що сталося). Вони також забезпечують межі, які ми використовуємо для оцінки себе та інших. Ці судження можуть стати основою як для співпраці, так і для конфлікту. Наративи – це не просто смислотворчі інструменти для впорядкування та послідовності подій. Вони також керують нашими судженнями про себе та інших, які потім стають валютою, яку ми використовуємо для управління стосунками («ми»/«вони», «хороші»/«погані»). Наративи, які сприяють стосункам співпраці, містять оцінки інших, які обрамляють або позиціонують їх у сюжетній лінії як

законні або хороші (позитивні). Наративи, які призводять до конфлікту, містять оцінки, які представляють або позиціонують інших як поганих (негативні).

У цьому контексті вирішення конфліктів проявляються у позиції зміни наративів у взаємодії зі сторонами, щоб сторони, які були негативно налаштовані один до одного, стали більш позитивні, що зумовило б створення кращих наративів. Є три основні інструменти, які є ефективними для зміни наративів, створення більш складної та спільної динаміки:

- позитивна конотація (приписувати людині позитивний намір);
- кругові запитання (запитання, які порівнюють);
- екстерналізація (фіксація негативного почуття або поведінки і винесення його зовні щодо людини, яка може його проявляти) [156].

Будь-який з цих інструментів може бути використаний – окремо або разом під час приватних інтерв'ю чи публічних зустрічей – у будь який час, коли вони здаються доречними та можуть підтримати розвиток наративів у напрямку спільних та конструктивних відносин. Наративні підходи можуть використовуватися як у спільних процесах, так і в медіації.

Отже, індикатори регіонального добробуту визначають ступінь громадянської активності в різних регіонах і підкреслюють суттєві розбіжності, які існують у певних країнах. Запропоновані критерії вибору інструментів у формі запитань сприяють врахуванню інтересів зацікавлених сторін, а також є передумовою до формування доступних інструментів партисипації. Кожен пропонований інструмент має ресурс, який містить опис інструменту, переваги та проблеми, пов'язані з інструментом, а також принципи успішного його використання. Інструменти для інформування громадськості включають методи, які використовуються для надання представникам громадськості інформації, необхідної для розуміння проєкту, процесу прийняття рішення, а також для надання зворотного зв'язку про те, як громадська участь вплинула на рішення. Ці інструменти мають різні форми та застосовні до всіх рівнів громадської участі.

Висновки до розділу 3

За результатами проведеного аналізу у третьому розділі дисертаційного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Розкрито досвід Польщі з метою використання для розвитку партисипації в Україні, зокрема здійснено аналіз нормативно-правової бази, що формує основу партисипації у Польщі, аналіз ініціатив відкритого уряду Польщі для впровадження партисипації. З'ясовано, що ініціативи, які найчастіше реалізуються в усіх типах муніципалітетів – це різні типи консультацій з громадськістю. До них належать молодіжні та старші ради, певна форма розподілу коштів (включаючи бюджети участі/громадян, сільські фонди або участь громадян у регулярному бюджетному циклі) та ініціативи відкритих урядових даних. Консультативними ініціативами, які можна знайти в усіх типах муніципалітетів, є молодіжні та старші ради, які створюються як допоміжні консультативні одиниці для цих демографічних груп населення відповідно до закону про місцеве самоврядування, який надає керівні принципи для їх створення. Аналіз принципів відкритого врядування, наведені в правових та політичних документах польських муніципалітетів, вказують на перевагу такого принципу, як прозорість, адже він включений до статутів громад (75% респондентів), до статутів муніципальних установ (75%) та адміністративних процедур, а також до посібників та/або керівних принципів щодо доступу до інформації (обидва 71%). Досвід Польщі дає можливість зробити висновок щодо впровадження таких ефективних форм залучення громадян та їх організацій, як-от: надання публічних послуг, державно-приватне партнерство, державний сектор-ваучери, місцева ініціатива та спільне виробництво публічних послуг. Ефективними формами партисипації виокремлено введення в експлуатацію (підряд) комунальних послуг, які можуть відбуватися через: а) укладення договорів відповідно до законодавства; б) доручення або субпідряд виконання публічних завдань відповідно до Закону про громадську благодійність та волонтерство.

2. Розкрито перспективні форми партисипації у місцевому самоврядуванні України через впровадження е-партисипації та партисипаторного бюджетування, зокрема через застосування трьох компонентів електронної участі: електронної інформації, електронної консультації, електронного прийняття рішень; через розроблення Положення про партисипаторний бюджет, розроблення процедурних питань. У підрозділі партисипаторний бюджет розглядається як місцевий бюджет, розроблений і затверджений за участю громадськості, та фінансовий план спільного управління, здійснюваного громадянами та місцевими органами влади. Розвиток партисипаторного бюджетування розглянуто під кутом конституційного права громадян, оскільки громадяни України реалізують своє конституційне право брати участь в управлінні державними справами (стаття 38 Конституції України), в тому числі і в здійсненні контролю у фінансово-економічній сфері як безпосередньо, так і через обраних до органів державної влади представників. Запропоновано механізми залучення громадськості до бюджетного процесу, що можуть бути задіяні протягом всього бюджетного періоду, який включає в себе етапи підготовки, затвердження, виконання, аудиту та контролю бюджету. Зроблено висновок щодо необхідності забезпечення відповідної бази щодо врегулювання проблемних питань, а саме розроблення Положення про партисипаторний бюджет, вибору платформи для роботи, визначення процедурних питань щодо подач заявок, обговорення, голосування тощо.

3. Інноваційні інструменти забезпечення партисипації в місцевому самоврядуванні досліджено через аналіз та можливість застосування інноваційних підходів партисипації в місцевому самоврядуванні; динаміку розвитку партисипації в місцевому самоврядуванні; перспективи впровадження е-партисипації як форми участі громадян у місцевому самоврядуванні. Обґрунтовано, що електронна участь налічує кілька форм, вона починається як обов'язкова умова з інформативного рівня, під час якого уряд надає своїм громадянам основну інформацію, що веде до другої,

двосторонньої форми, коли громадян запрошують висловити свою думку урядам, і «варіанту партнерства», під час якого громадяни стають суб'єктами та очолюють процес вироблення політики. Запропоновано інструменти інформування громадськості – методи, які доцільно використовувати, щоб надати представникам громадськості інформацію, необхідну для розуміння проекту та процесу прийняття рішень; інструменти для генерації та отримання вхідних даних – методи, які доцільно використовувати для отримання публічного внеску в процес прийняття рішень; інструменти для досягнення консенсусу та досягнення згоди – методи, які доцільно використовувати для об'єднання різних груп зацікавлених сторін для участі у спільному навчанні та прийнятті рішень. Виокремлено за одним із критерієм – доступності – особисті інструменти (ті, що передбачають особисте спілкування – наприклад, зустрічі чи семінари) та дистанційні інструменти (ті, які не передбачають особистої взаємодії – наприклад, письмові опитування чи вебсайти). Запропоновано використання інструментів особистої партисипації, інструментів партисипації у сфері дистанційного інформування громадськості, розкрито організаційні особливості партисипації під час їх застосування. З'ясовано, що реалізація громадської участі має включати як фізичні, так і цифрові інструменти. Розроблено та запропоновано такі інструменти: опитувальник щодо організації особистих заходів або зустрічей; методологічну розробку щодо організації партисипації у форматі особистих зустрічей з членами громади; методи управління конфліктами, запобігання їм та вирішення конфліктів під час партисипації, а саме: скликання, досягнення консенсусу, фасилітація, медіація; підходи до співпраці, коучинг конфліктів.

Основні результати третього розділу представлено у наукових публікаціях [114, 119, 120].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі вирішено актуальне наукове завдання, яке полягає в обґрунтуванні організаційно-правових засад партисипації та впровадження їх у місцеве самоврядування України, відповідно до чого сформульовано такі висновки:

1. У роботі розкрито поняття і зміст партисипації, її нормативно-правове забезпечення у місцевому самоврядуванні України, зокрема через застосування партисипаторного підходу загалом до публічного управління, який базується на класичних принципах демократії, у тому числі такого як наявність активної участі громадськості в обговоренні та прийнятті рішень з питань публічного життя суспільства. Розкрито поняття партисипації через концепцію влади народу, яка пропонує радикальний спосіб контролю за допомогою колективної сили, громадської участі, прямої демократії. Розглянуто поняття астротурфінгу як імітацію масової громадської ініціативи для створення ілюзії запиту від суспільства. Обґрунтовано модель партисипаторної демократії, яка передбачає активну участь громадян в обговоренні та прийнятті рішень з основних питань життя та включає інструменти, які використовуються на місцевому рівні для залучення громадян у процес колективного вироблення рішень. Зазначено, що у правовому полі громадяни України реалізують своє конституційне право брати участь в управлінні державними справами (стаття 38 Конституції України) як безпосередньо, так і через обраних до органів державної влади представників. Констатовано, що таке право радше відноситься до прямої демократії та є більш близьке до сьогодення, оскільки чітко прописане у нормативно-правовому полі. Здійснено аналіз відповідної нормативно-правової бази, яка визначає правові засади створення, права та гарантії діяльності ІГС на сьогодні в Україні. Виявлено, що законодавством України досить повно визначена адміністративна правосуб'єктність ГО, що дає широкі можливості залучення ГО до публічного управління. Водночас

виявлено проблеми партисипації в публічному управлінні та розкрито такі їх аспекти: політичний, нормативно-правовий, ресурсний. Виявлено основні проблеми роботи з петиціями у місцевому самоврядуванні, зокрема у сфері місцевого розвитку, оскільки вони потребують доопрацювання. Обґрунтовано, що окрема проблематика сутності партисипації лежить у сфері набуття та реалізації права громадян брати участь в управлінні державними справами як співвідношення державного-місцевого до цілого-частини. Це стосується питання державних фінансів, які формуються, зокрема, за рахунок коштів громадян-платників податків та зборів, а розміри їх та порядок сплачування мають встановлюватися виключно законом.

2. Узагальнено правові основи партисипації в системах публічного управління країн ЄС. Проаналізовано чотири рівні участі громадян – від найнижчого до найвищого ступеня залучення громадськості. До них належать: інформація, консультація, діалог та партнерство, які можуть застосовуватися на будь-якому етапі процесу прийняття рішень. Виявлено, що залежно від ступеня впливу владної волі населення на прийнятті у муніципальному утворенні рішення виокремлюють дві групи форм участі: імперативні та консультативні. Розкрито передумови та особливості правового поля, за якими у Європі сформована розгалужена система міжнародних та європейських стандартів громадської участі у процесах прийняття рішень. Громадська участь тут служить способом впливу громадян на політику, що здійснюються щодо них. Проаналізовано організаційно-структурні основи партисипації у Республіці Польща, за яким сформовано висновок, що одним з найбільш успішних для адаптації в Україні можна вважати досвід цієї країни. У роботі викладено законодавчу базу Польщі, яка формує принципи та ініціативи партисипації, що властиві різним типам муніципалітетів. Проаналізовано принципи відкритого врядування, згадані в правових та політичних межах польських муніципалітетів. Виявлено, що до актуальних інструментів партисипації належать: постійно діючі громадські слухання та публічні форуми із

заінтересованими сторонами, в т.ч. «сусідські ради» (neighborhood councils); міжвідомчі ради за участі НУО з конкретних питань; ключовий контакт у державному відомстві для зв'язку з НУО; заходи щодо зміцнення потенціалу для підвищення знань та потенціалу для участі громадськості. Зазначено, що інноваційні практики взаємодії із заінтересованими сторонами впроваджено в низці міських ОМС у Польщі. Наприклад, у містах Гданськ, Люблін та Познань партисипація відбулася за допомогою громадських журі та комісій. ОМС, будь-які за величиною та спроможністю, могли б спробувати впровадити дорадчі механізми для збільшення участі громадян у масштабах, які найкраще відповідають їхнім власним можливостям та наявним людським і фінансовим ресурсам.

3. Здійснено аналіз організаційно-функціональних форм партисипації в місцевому самоврядуванні в Україні відповідно до ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні», який гарантує право членів територіальної громади впливати на процес прийняття рішень на місцевому рівні у формах місцевого референдуму, загальних зборів громадян, громадських слухань, внесення місцевої ініціативи на розгляд ОМС, ініціювання створення органів самоорганізації населення. Обґрунтовано, що для успішного залучення громадян до місцевого самоврядування необхідним є навчання членів громади прийняттю спільних рішень, веденню дискусій, ознайомлення з принципами роботи публічних адміністрацій тощо. Виявлено, що з появою нових територіальних громад у ході реформи децентралізації було актуалізовано роботу зі статутами територіальних громад. У роботі актуалізовано питання їх унормування, оскільки процедури внесення місцевих ініціатив мали бути відображені у статутних документах громади. Виявлено проблемні питання у сфері нормативно-правового, організаційного та інформаційного характеру щодо партисипації на рівні громади. Так, проаналізовано нормативну основу застосування електронної петиції та рекомендовано для врегулювання правовідносин між місцевою радою та ініціаторами електронних петицій органам місцевого самоврядування

розробити й затвердити рішенням ради локальний нормативно-правовий акт (Положення) щодо підготовки, подачі, вимоги стосовно кількості підписів громадян на підтримку електронної петиції до ОМС та строку збору таких підписів, розгляду й урахування результатів розгляду електронної петиції, або врегулювати такі правовідносини в одному з розділів Статуту. Запропоновано підхід до процесів ініціювання, організації, здійснення місцевого референдуму громадою як організаційно-функціональної форми, за якою партисипація здійснюється через можливість проведення місцевого референдуму виключно на базовому рівні адміністративно-територіального устрою країни – в межах територіальної громади.

4. Розкрито оцінювання партисипаторної активності громадян у місцевому самоврядуванні за показниками електронної участі як перспективну методологічну основу розвитку партисипації. Базовий показник, за яким здійснено аналіз розвитку партисипації в місцевому самоврядуванні – рівень розвитку електронного урядування, який у світі оцінює Департамент з економічних і соціальних питань ООН UNDESA, починаючи з 2003 р., за індексом EGDI. З математичної точки зору EGDI є середньозваженим значенням трьох балів за трьома найважливішими параметрами, а саме: обсяг та якість онлайн-послуг (Online Service Index, OSI); стан розвитку телекомунікаційної інфраструктури (Індекс телекомунікаційної інфраструктури, ТІІ); невід’ємний людський капітал (Human Capital Index, HCI). Кожен з цих індексів є комплексним показником. Представлено Індекс онлайн-сервісу у вигляді уточненої формули ООН, який вводить стандартизацію і нормалізацію режиму подальшого узгодження OSI з Індексом локальних онлайн-сервісів (LOSI) шляхом категоризації питань оцінювання на 5 окремих тематичних напрямків, що утворюють 5 субіндексів серед яких: інституційна структура, надання послуг, надання контенту, технології та електронна участь. Методологія призначена для оцінки ефективності порталів місцевих органів влади у найбільш густонаселених містах, метою оцінки є забезпечення розуміння статусу

місцевого електронного уряду, підтримка розроблення політики та покращення послуг електронного уряду на рівні місцевих органів влади. Виявлено, що окрім оцінки поточної цифрової інфраструктури, методологія LOSI виявляє критичні проблеми, допомагаючи місцевим органам влади покращити свої пропозиції у сфері партисипації, адже LOSI сприяє конкуренції та співпраці, спонукаючи місцеві органи влади впроваджувати передовий досвід та досягати більш високих стандартів у місцевому електронному уряді. Отже, такий підхід дозволяє проводити більш глибоку оцінку, наголошуючи на важливості цифрових навичок для громадян, які використовують онлайн-послуги, вебсайти, відповідаючи глобальним тенденціям підвищення інклюзивності та збереження високих технічних стандартів. Розкрито можливості щодо використання рейтингу електронної участі країн, який визначається за їх значеннями EPI з використанням методу «стандартного рейтингу конкуренції». Таким чином, порівняльний рейтинг країн насамперед призначений для ілюстративних цілей і слугує індикатором загальних тенденцій у сприянні розвитку партисипації. Індекс EPI вимірює розвиток електронної участі та охоплює всі визнані аспекти цифрового врядування, починаючи від глобальних, регіональних та місцевих тенденцій в електронному урядуванні до вимірювання підходів електронної участі. Виявлено актуальні сучасні методології оцінювання партисипаторної активності громадян у місцевому самоврядуванні, зокрема: опитування Waseda-IAC International e-Government Rankings (2019/2020), цифрову інклюзію EPAR, яка складається з трьох компонентів, подібних до EPI ООН, а саме: механізми електронної інформації; консультації та прийняття рішень; проєкт Світового банку «Індикатори всесвітнього врядування» WGI подає сукупні та індивідуальні показники врядування для понад 200 країн і територій за період 1996-2019 років за допомогою понад 30 окремих джерел даних, створених різними суб'єктами; проєкт ООН щодо інтерактивної бази знань про електронне урядування UNeGovKB; рейтинг світової цифрової

конкурентоспроможності IMD (International Institute for Management Development).

5. Розроблено практичні рекомендації щодо впровадження партисипації в місцевому самоврядуванні України, зокрема через застосування інноваційних інструментів партисипації. Запропоновано низку дієвих інструментів, які можна використовувати для залучення громадськості до здійснення ефективного місцевого самоврядування, серед яких: публічна зустріч, аналіз тенденцій, соціальна карта, карта мобільності, трансекта, часова лінія, діаграма Венна (або діаграма Чапаті), концептуальне картографування. Представлено основні критерії та підвимири електронної участі, а саме: електронне сповіщення, електронне ввімкнення, електронний дискурс, електронний діалог, електронна співпраця та розширення прав і можливостей, які мають на меті відобразити співвідношення, які можуть мати місце в послугах електронної участі. Ці підвимири розрізняють різні способи взаємодії між громадянами та урядом за допомогою технологій і керуються основними складовими ЕРІ: електронна інформація, електронні консультації та електронне прийняття рішень. Застосування е-партисипації підтверджено тенденцією розвитку цифрових технологій, які ефективно застосовуються для залучення громадськості. У контексті Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року електронна участь дедалі частіше визнається вагомим фактором, що сприяє сталому розвитку. Запропоновано застосування методологічного підходу, що полягає у розробленні трьох компонентів, як передумови партисипації, а саме: мети партисипації, результату партисипації, методології партисипації. Запропоновано інструменти інформування громадськості – методи, які доцільно використовувати, щоб надати представникам громадськості інформацію, необхідну для розуміння проєкту та процесу прийняття рішень; інструменти для генерації та отримання вхідних даних – методи, які доцільно використовувати для отримання публічного внеску в процес прийняття рішень; інструменти для досягнення консенсусу та досягнення згоди –

методи, які доцільно використовувати для об'єднання різних груп зацікавлених сторін для участі у спільному навчанні та прийнятті рішень. За одним із критерієм – доступності – до них належать особисті інструменти (ті, що передбачають особисте спілкування – наприклад, зустрічі чи семінари) та дистанційні інструменти (ті, які не передбачають особистої взаємодії – наприклад, письмові опитування чи вебсайти). Запропоновано інструменти особистої партисипації, інструменти партисипації у сфері дистанційного інформування громадськості, розкрито організаційні особливості партисипації під час їх застосування. З'ясовано, що реалізація громадської участі має включати як фізичні, так і цифрові інструменти. Розроблені за запропоновані такі інструменти: опитувальник щодо організації особистих заходів або зустрічей; методологічну розробку щодо організації партисипації у форматі особистих зустрічей з членами громади; методи управління конфліктами, запобігання конфліктам та їх вирішення під час партисипації, а саме: скликання, досягнення консенсусу, фасилітація, медіація, підходи до співпраці, коучинг конфліктів.

6. Запропоновано перспективні форми партисипації у місцевому самоврядуванні України через впровадження е-партисипації та партисипаторного бюджетування. Окреслено перспективи впровадження е-партисипації як форми участі громадян у місцевому самоврядуванні, зокрема через застосування трьох компонентів електронної участі: електронна інформація, електронна консультація, електронне прийняття рішень. Електронна участь визнана ключовим елементом сталого розвитку України, оскільки доведено, що вона покращує та підвищує якість, прийняття та довговічність рішень у місцевих, національних та міжнародних умовах. Це особливо проявляється у процесах досягнення цілей сталого розвитку, які закликають забезпечити відповідальне, інклюзивне, партисипативне та представницьке прийняття рішень на всіх рівнях. Обґрунтовано організаційно-правову основу партисипаторного бюджетування у місцевому самоврядуванні, визначено, що партисипаторний бюджет надає жителям

міста можливість зробити свій внесок у розгляд та прийняття фінансових рішень щодо пріоритетних питань. У роботі партисипаторний бюджет розглядається як місцевий бюджет, розроблений і затверджений за участю громадськості та фінансовий план спільного управління, здійснюваного громадянами та місцевими органами влади. Обґрунтовано підхід, за яким бюджет є найповнішим політичним документом, де містяться політичні цілі, узгоджені та реалізовані в конкретних умовах, що дозволяє громадянам та їх представникам розуміти пріоритети та виробляти політику, відстежувати впровадження. Здійснено аналіз інституту громадського бюджету в Польщі, який був не регламентований законодавством, а у 2018 році ОМС затверджено положення про те, що громадський бюджет є «спеціальною формою консультації». Запропоновано використовувати консультації для реформування системи закупівель, зокрема її правової бази, консультації щодо потреб громадян, плани закупівель та участь у нагляді за окремими процесами закупівель. Обґрунтовано, що не лише комунальні, але й державні фінанси формуються, зокрема, за рахунок коштів громадян – платників податків та зборів, а розміри їх та порядок сплачування мають встановлюватися виключно законом (частина перша статті 67 Конституції України). Тому запропоновано розширити дію парламентського контролю у фінансово-економічній сфері з метою забезпечення права громадян брати участь в його здійсненні, гарантій охорони їх законних інтересів як платників податків та зборів. Запропоновано з метою участі, контролю та реалізації партисипації у питаннях бюджетування розробити відповідну нормативну базу, а саме Положення про партисипаторний бюджет; організувати та впровадити платформу для роботи; розробити процедурні питання щодо подання заявок, обговорення, голосування тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акула К. Ю. Партисипативне муніципальне управління: імплементація досвіду ФРН в Україні. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2024. № 2. С. 3–11. URL: <https://doi.org/10.32782/tnv-pub.2024.2.1> (дата звернення: 20.02.2025).
2. Бельська Т. В. Партисипаторне бюджетування як результативний інструмент впровадження «належного урядування» в територіальних громадах України. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 12 (26). С. 30–38.
3. Бюджет участі в містах України: регіональний розріз. *Громадський простір*. URL: <https://web.archive.org/web/20180810235711/https://www.prostir.ua/?news=byudzheth-uchasti-v-mistah-ukrajiny-rehionalnyj-rozriz> (дата звернення: 20.02.2024).
4. Верховна Рада України прийняла Закон щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування. *Верховна Рада України*. Опубліковано 09 травня 2024. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/249444.html> (дата звернення: 20.02.2025).
5. Висновок Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроєкту про внесення змін до статті 81 Конституції України (щодо додаткових підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України) (реєстр. № 1027) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 24.12.2019 № 9-в/2019. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009v710-19#Text> (дата звернення: 20.02.2024).
6. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проєкту Закону України «Про внесення змін до статті 98 Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до

статті 98 Конституції України) від 25.03.1999 № 1-в/1999. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005v710-19#Text> (дата звернення: 20.08.2024).

7. В Україні збільшується кількість громадських організацій попри війну – аналітики. *Офіційний веб-портал Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua> (дата звернення: 26.05.2024).

8. Гелд Д. Моделі демократії : антологія. Київ : Смолоскип, 2005. С. 173.

9. Гончаренко В. С. Нормативно-правові засади участі громадськості в управлінській діяльності органів місцевого самоврядування. *Наукові перспективи*. 2024. № 6 (48). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/12746/12808> (дата звернення: 20.02.2025).

10. Громадський бюджет участі. *Довідник громадського активіста*. URL: http://dovidnyk.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=60 (дата звернення: 20.02.2025).

11. Дробот І. О. Гарантування місцевого самоврядування в Україні: теоретико методологічний аспект : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. 312 с.

12. Дробот І. Гарантування місцевого самоврядування України в умовах децентралізації державного управління та правового режиму воєнного стану. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2023. № 29. С. 174–178. DOI: <https://doi.org/10.35432/tisb292023289503>.

13. Дробот І. Модернізація державного управління системи цивільного захисту в об'єднаних територіальних громадах. *Публічне врядування в Україні: стан, виклики та перспективи розвитку*: матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 25 трав. 2018 р.) : у 5 ч. / за заг. ред. В. С. Куйбіди, А. П. Савкова, С. В. Загороднюка. Київ : НАДУ, 2017. Ч. 2 : Децентралізація публічного управління. С. 44–46.

14. Дробот І. Особливості комунікації органів місцевого самоврядування України в умовах правового режиму воєнного стану. *Collection of Scientific*

Papers «ΛΟΓΟΣ». Paris, France, November 11, 2022. P. 27–29. URL: <https://doi.org/10.36074/logos-11.11.2022.08>.

15. Дробот І. О. Теоретико-методологічні засади гарантування місцевого самоврядування в Україні : дис... д-ра наук : 25.00.04 / Національна академія державного управління при Президентові України. Київ, 2010. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0510U000205> (дата звернення: 20.03.2024).

16. Електронне урядування та електронна демократія : навч. посіб. : у 15 ч. / за заг. ред. А. І. Семенченка, В. М. Дрешпака. Київ : ФОП Москаленко О. М., 2017. Ч. 1 : Вступ до курсу. Концептуальні засади електронного урядування та електронної демократії. С. 3.

17. Електронний уряд. Науково-практичний довідник / уклад.: Чукут С. А., Клименко І. В., Линьов К. О. URL: https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/02/Elektronnij-uryad_nauk_prak-dovidnik_CHukut_Linov_Klimenko.pdf (дата звернення: 20.02.2024).

18. Е-урядування – ключ до реформ в Україні. Державне агентство з питань електронного урядування відзвітувало про досягнення та плани електронного урядування. *Galinfo*. 2019. 30 січ. URL: https://galinfo.com.ua/articles/euryaduvannya__klyuch_do_reform_v_ukraini_307023.html (дата звернення: 20.04.2024).

19. Загальна декларація прав людини: ООН, Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 20.03.2024).

20. Європейська хартія місцевого самоврядування: Рада Європи; Хартія, Міжнародний документ від 15.10.1985. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 20.03.2024).

21. Загальна декларація прав людини: ООН, Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 20.03.2024).

20.02.2025).

22. Керівні принципи щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень. Прийнято Комітетом міністрів 27 вересня 2017 року на 1295-му засіданні заступників міністрів. URL: <https://rm.coe.int/guidelines-on-civil-participation-in-political-decision-making/168076e135> (дата звернення: 20.04.2024).

23. Кириченко Ю. Коли і як може запрацювати місцевий референдум в Україні? *Українська правда*. 2021, 21 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/> (дата звернення: 20.04.2024).

24. Ковальчук В. Б., Забокрицький І. І. Представницька демократія: поняття, ознаки, критерії. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2015. № 824. С. 159–163.

25. Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень / CONF/PLE(2009)CODE1. Ухвалений Конференцією міжнародних неурядових організацій Ради Європи на засіданні 1 жовтня 2009 року. URL: <https://rm.coe.int/16802eeddb> (дата звернення: 26.05.2024).

26. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція) : ООН; Конвенція, Перелік, Міжнародний документ від 25.06.1998. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text (дата звернення: 22.06.2024).

27. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 20.06.2024).

28. Коновал В. О. Організаційно-правові механізми державного управління електронним урядуванням на місцевому рівні на прикладі територіальної громади міста Києва : дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Ін-т підгот. кадрів держ. служби зайнятості України. Київ, 2018. 330 с.

29. Конституція України. Закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.02.2024).

30. Кохалик Х. М. Переваги громадського бюджету – інструменту залучення громадськості до участі у демократичному процесі прийняття рішень щодо розподілу бюджетних коштів. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2024. Т. 35 (74), № 3. С. 40–46. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/3_2024/3_2024.pdf#page=46 (дата звернення: 20.07.2024).

31. Кравченко М. В., Колесніченко О. М. Особливості партисипації в умовах пандемії. *Право та державне управління*. 2021. № 2. URL: www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2021/37.pdf (дата звернення: 20.02.2024).

32. Краснопольська Т. Ефективність використання ІКТ у системі публічного управління. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова ; у 2 т. Одеса : Юридика, 2023. Т. 1. С. 170–173.

33. Краснопольська Т. М., Милосердна І. М. Компоненти електронної демократії в умовах переходу до електронного правління. *Актуальні проблеми політики*. 2020. Вип. 66. С. 58–64.

34. Кречик А. С. Законодавче регулювання форм безпосередньої участі громадян в управління місцевими справами. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 75–78. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/16>.

35. Кубко А. Є. Державні інтереси і відповідальність держави: деякі питання співвідношення. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/107/95/3> (дата звернення: 25.04.2024).

36. Кужда Т. І. Електронне урядування в Україні та в світі. *Проблеми публічного управління та адміністрування на регіональному рівні*: матеріали І міжрегіон. наук.-практ. конф. 21 травня 2019 року, Тернопіль. Тернопіль : ТНТУ, 2019. С. 57–58. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/28295/2/MNPK_2019_Kuzhda_T_I-E_governance_in_Ukraine_57-58.pdf (дата звернення: 20.07.2024).

37. Лаговська Н. В., Лаговська Т. В. Особливості впровадження громадського бюджету в Україні як інструменту розвитку місцевої демократії. *Ірпінський юридичний часопис*. 2023. Вип. 3 (12). С. 85–92.

38. Левченко О., Величко Н., Ковшун Л. Партисипативний підхід та практики на рівні громади. Посібник для громадських активістів та всіх зацікавлених. Харків, 2018. URL: <https://sed-rada.gov.ua/sites/default/files/statistika-page/2020/nid39846-krashchi-praktiki-partisipaci-2-62418.pdf> (дата звернення: 20.02.2024).

39. Лободіна З., Дем'янишин В., Кізима Т., Березька К., Кізима А. Функціонування бюджетів участі: сучасний стан, тенденції модернізації та моделювання в умовах реформування публічних фінансів. *Вісник економіки*. 2022. Вип. 4. С. 8–27.

40. Лойко Л. І., Хочь І. Х. Інструменти, механізми та еволюція електронного урядування. *Правова держава*. 2010. Вип. 21. С. 471–476.

41. Лопушинський І. П., Григор'єва Л. П. Управління майном територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні. *Наукові перспективи*. 2022. № 2 (20). С. 125–137. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/issue/archive> . (дата звернення: 20.02.2024).

42. Лопушинський І. П. Референдум як форма партисипативної демократії. *Проблеми міжнародних відносин*. Київ : КиМУ, 2019. Вип. 16. С. 234–265. URL: <http://vmv.kymu.edu.ua/series/vipusk16/vipusk16.html> (дата звернення: 20.02.2024).

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_309#Text(дата звернення: 20.02.2024).

50.Методичні рекомендації щодо розроблення статуту територіальної громади. *Міністерство розвитку громад та територій України*. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/rozvytok-mistsevohosamovryaduvannya/dobrovil-ne/metodychni-rekomendatsiyi/metodichnirekomendatsiyi-shhodo-rozroblennya-statutu-teritorialnoyi-gromadi> (дата звернення: 20.09.2024).

51.Михайловська О. Інститути громадянського суспільства і формування ідеології модернізації в Україні. *Політичний менеджмент*. 2006. № 3. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/mykhailovska_instytuty.pdf (дата звернення: 20.09.2024).

52.Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 20.06.2024).

53.Мінцифри: Кількість точок доступу до адміністративних послуг наближається до 3000. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mincifri-kilkist-tochok-dostupu-do-administrativnih-poslug-nablizhayetsya-do-3000> (дата звернення: 20.02.2024).

54.Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень. Київ : Мінрегіонбуд України, [20-?]. (Державні будівельні норми України). Зміна №5: ДБН 360-92**. Чинний від 2014-01-01. Київ, 2002. 6 с. : табл.

55.Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування : навч. посіб. посадових осіб місцевого самоврядування / О. І. Карий, Я. В. Панас / Асоціація міст України. Київ : ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 176 с.

56.Місцева ініціатива: що це таке та чим передбачено її застосування. Всеукраїнська громадська організація інвалідів «Правозахисна спілка

інвалідів». *Проекту USAID «ГОВЕРЛА»*. Рожищенська міська рада. URL: rozhrada.gov.ua (дата звернення: 20.02.2024).

57. Мітюшкіна Х., Абалмасова В. Пріоритетні сфери громадської участі у реалізації спільних ініціатив у м. Маріуполі (на прикладі конкурсу «Громадський бюджет» з 2018 по 2021 роки). *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. 2023. Вип. 25. С. 174–187.

58. Нестерович В. Ф. Принципи відкритості та прозорості у діяльності органів державної влади як важлива передумова для утвердження демократії участі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 2. С. 67–76.

59. Опитування електронного урядування 2020. Цифровий уряд у десятилітті дій для сталого розвитку. *База знань ООН з електронного уряду, Департамент з економічних та соціальних питань*. 2020. URL: [https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020UNE-GovernmentSurvey\(FullReport\).pdf](https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020UNE-GovernmentSurvey(FullReport).pdf) (дата звернення: 20.03.2024).

60. Орзіх М. Концепція правового статусу самоврядних територій і органів місцевого самоврядування. *Місьцеве та регіональне самоврядування України*. 1995. Вип. 1/2 (10/11). С. 67–75.

61. Павленко І. А., Даниляк О. О., Макаров Г. В., Руденко А. В. Розвиток форм безпосередньої демократії в Україні: аналіз доцільності та перспектив застосування : аналітичний допис. Київ : НІСД, 2019. 65 с.

62. Партнерство «Відкритий Уряд». *Офіційний веб-портал «Дія»*. URL: diia.data.gov.ua/info-center/global#:~:text= (дата звернення: 20.02.2024).

63. Писаренко В. П. Впровадження партисипативного бюджету. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2016. № 1/2. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/visnyk/2016/01/12.pdf> (дата звернення: 10.02.2024).

64. Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 № 1137. *Верховна Рада України*. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.02.2024).

65. Послуги. Дія. Каталог послуг. URL: <https://diia.gov.ua/services> (дата звернення: 20.02.2024).

66. Правові інструменти ОЕСР (2017[1]), Рекомендація Ради з відкритого врядування. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0438> (дата звернення: 20.02.2024).

67. Право на участь в управлінні державними справами. *Конституційний Суд України*. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/433-pravo-na-uchast-v-upravlinni-derzhavnyumu-spravamy> (дата звернення: 20.02.2024).

68. Прієшкіна О. В. Місцеве самоврядування в Україні: правове регулювання безпосередньої демократії : навч. посіб. Київ, 2008. 336 с.

69. Про всеукраїнський референдум : Закон України від 26.01.2021 №1135-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text> (дата звернення: 20.12.2024).

70. Про всеукраїнський та місцеві референдуми : Закон України від 03.07.1991 №1286-XII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-12#Text> (дата звернення: 20.12.202).

71. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 №4572-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 20.10.2024).

72. Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про органи самоорганізації населення" щодо удосконалення порядку організації, діяльності та припинення органу самоорганізації населення. № 6319 від 18.11.2021. *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=6319&conv=9> (дата звернення: 20.12.2024).

73. Проект Закону про місцевий референдум від 19.05.2021. *Верховна Рада України*. URL:

https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71942 (дата звернення: 20.12.2024).

74. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 травня 2003 р. №851-IV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15> (дата звернення: 20.12.2024).

75. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11.09.2003 №1160-IV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>. (дата звернення: 20.12.2024).

76. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо механізмів участі громадськості у бюджетному процесі на місцевому рівні : Мінфін України; Наказ від 03.03.2020 № 94. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0094201-20#Text>. (дата звернення: 20.08.2024).

77. Про затвердження плану заходів з реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2024-2027 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.03.2024 №270-р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-2024-%D1%80#Text>. (дата звернення: 20.09.2024).

78. Про затвердження Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні : Постанова Верховної Ради України; Положення від 17.12.1993 №3748-XII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3748-12#Text>. (дата звернення: 20.08.2024).

79. Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних : Постанова Кабінету Міністрів України; Положення, Перелік, Порядок від 21.10.2015 №835. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%BF/ed20180714#Text>. (дата звернення: 20.10.2024).

80. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади : Постанова Кабінету

Міністрів України; Порядок від 05.11.2008 №976. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 20.02.2024).

81. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 20.02.2024).

82. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 №280/97-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 20.02.2024).

83. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки : Указ Президента України; Стратегія від 27.09.2021 №487/2021. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>. (дата звернення: 20.12.2024).

84. Про Порядок розгляду електронної петиції, адресованої Президентові України : Указ Президента України; Порядок від 28.08.2015 №523/2015. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/523/2015?fbclid=IwAR38fjO0Ti8nGF3GSjn0LEdZu_rHWqP9ThhRERwDxLb0dqnYt0chBxog3Oo#Text. (дата звернення: 20.12.2024).

85. Про публічні консультації : Закон України від 20.06.2024 №3841-ІХ. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3841-ІХ#Text>. (дата звернення: 20.09.2024).

86. Про статус депутатів місцевих рад : Закон України від 11.07.2002 №93-ІV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15#Text> (дата звернення: 20.12.2024).

87. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція, Перелік від 20.09.2017 №649-р. *Верховна Рада України*. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.02.2024).

88. Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства : Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція від 21.11.2007 №1035-р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-2007-%D1%80#Text>. (дата звернення: 20.02.2024).

89. Разметаєва Ю. С. Електронне урядування як складник демократії в інформаційному суспільстві. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Т. 31 (70), № 1. С. 37–41. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/1_2020/9.pdf. (дата звернення: 20.12.2023).

90. Рачинський А. П. Інформаційно-технологічні та аналітичні інструменти в регіональному управлінні: досвід Естонії. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2022. № 11. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/705> (дата звернення: 10.02.2024).

91. Рачинський А. П. Формування сталого розвитку територіальних громад у контексті управління знаннями. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. Вип. 31. С. 133–139. URL: <http://www.pag-journal.iei.od.ua/31-2022> (дата звернення: 20.05.2024).

92. Резолюція Ради ООН з прав людини щодо Захисту правозахисників від 21 березня 2013 року. A/HRC/RES/22/6. *United Nations*. URL: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/SRHRDefenders/Pages/Translation.aspx> (дата звернення: 20.05.2024).

93. Рекомендація щодо відкритого урядування. *The OECD Directorate for Public Governance*. URL: <https://www.oecd.org/gov/open-gov/> (дата звернення: 20.12.2023).

94. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної

Ради України та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про проведення загальнокримського референдуму» (справа про проведення місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим) від 14 березня 2014 року №2-рп/2014. *Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-14#Text>. (дата звернення: 20.06.2024).

95. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про Декларацію про незалежність Автономної Республіки Крим і міста Севастополя» від 20 березня 2014 року №3-рп/2014. *Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-14#Text>. (дата звернення: 20.02.2025).

96. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Президента України та 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про вибори Президента України», «Про Державний реєстр виборців», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України» та Кодексу адміністративного судочинства України (справа про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України) від 19 жовтня 2009 року № 26-рп/2009. *Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v026p710-09#Text>. (дата звернення: 20.12.2024).

97. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 136, частини третьої статті 141 Конституції України, абзацу першого частини другої статті 14 Закону України «Про

вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 29 травня 2013 року № 2-рп/2013. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-13#Text>. (дата звернення: 20.12.2024).

98. Романчук О. З., Бисага Ю. М., Берч В. В., Нечипорук Г. Ю., Чечерський В. І. Електронне урядування: конституційно-правове дослідження : монографія. Ужгород : РІК-У, 2021. 196 с.

99. Свеженцева Ю. О. Методи, інструменти та технології партисипації: консультації із громадськістю. 29 лютого 2024 року [презентація] / Інститут місцевого розвитку. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.mdi.org.ua/images/2024/02.2024/22.02/29-02-24-Presentation-OMS-Ysvezhentseva.pdf> (дата звернення: 29.02.2024).

100. Себайн Дж. Г., Торсон Т. Л. Історія політичної думки / пер. з англ. Київ : Основи, 1997. С. 20.

101. Слободян Р. Міжнародний досвід запровадження партиципаторного бюджету на загальнонаціональному рівні та на рівні штатів. *Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України*. URL: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2015/11/21.11.2017_partycypatornyj-bjudzhet.pdf. (дата звернення: 20.03.2024).

102. Соловйова О. М., Ковальчук Д. Р., Кундій А. Ю. Перспективи та проблеми впровадження електронного урядування в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 109–112. URL: http://www.lsej.org.ua/11_2021/25.pdf (дата звернення: 10.02.2024).

103. Статут Стрийської міської територіальної громади (нова редакція). Рішенням XVI сесії VIII демократичного скликання Стрийської міської ради від 23 грудня 2021 року №789. URL: https://stryi-rada.gov.ua/wp-content/uploads/2021/12/789_d1.pdf. (дата звернення: 20.02.2023).

104. Сушинський О. І. Місцеве самоврядування в Україні: концептуальні засади статусу та діяльності виконавчих органів. Львів : Афіша, 2003. 176 с.

105. Трофімов М. М. Адаптація європейського досвіду реалізації форм партисипаторної демократії на місцевому рівні : магіст. робота : 281 «Публічне управління та адміністрування» / Нац. ун-т «Одеська юридична академія», Центр підготовки магістрів публічної служби і професійних суддів. Одеса, 2021. URL: https://onua.edu.ua/downloads/magistratura/anotatii_magistr2021/trofimov.pdf. (дата звернення: 20.02.2024).

106. Фльонц В. Невловимий Joe Biden, або Що відбувається з петиціями. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/06/19/7297814/>. (дата звернення: 20.12.2024).

107. Характеристика громадських формувань як інститутів громадянського суспільства. Мін'юст України. Роз'яснення від 24.01.2011. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0016323-11#Text>. (дата звернення: 20.02.2023).

108. Характеристика громадських формувань як інститутів громадянського суспільства. 22.03.2023. *Врадіївська селищна рада*. URL: <https://vradiivska-gromada.gov.ua>. (дата звернення: 20.02.2024).

109. Харитонюк О. Л. Вплив децентралізації влади на розвиток партисипативної демократії в Україні : дис. ... д-ра філософії : 052 / Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2024. 268 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/24566/1/harytoniuk_2024.pdf. (дата звернення: 20.02.2024).

110. Ціммерман Дж. Ф. Учасницька демократія: відродження популізму : антологія. Київ : Смолоскип, 2005. С. 254.

111. Щетініна Т. О. Місцеві ініціативи як інструмент громадської участі: правові аспекти та цифрова трансформація. *Electronic Scientific Publication "Public Administration and National Security"*. URL: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2022-8> (дата звернення: 20.02.2025).

112. Ющук Р. Громадське врядування як пряма форма партисипації громади у місцевому самоврядуванні. *Peculiarities of the organization of*

human activity in the environment : abstracts of XXXIII Intern. sci. and practical conf., August 19–21 2024, Paris, France. P. 165–168. URL: <https://eu-conf.com/events/peculiarities-of-the-organization-of-human-activity-in-the-environment>. (дата звернення: 20.06.2024).

113. Ющук Р. В. Залучення громадян до вирішення питань місцевого значення. *Європейська інтеграція та трансформація публічного врядування в Україні* : матер. наук.-практ. конф. (19 квітня 2024 р., Львів). Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2024. С. 272–282. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2024/pages/27385/iadu-19042024-0905.pdf>. (дата звернення: 20.05.2024).

114. Ющук Р. В. Перспективи розвитку електронної участі громадян як форми партисипації у місцевому самоврядуванні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 15. С. 255–258. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.15.255>.

115. Ющук Р. Проблематика публічно-приватного партнерства як партисипації громадськості у публічному управлінні. *Perspectives of contemporary science: theory and practice* : proc. of the 6th Intern. sci. and practical conf., July 22–24, 2024. Lviv, Ukraine. Lviv, 2024. P. 597–602. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/08/PERSPECTIVES-OF-CONTEMPORARY-SCIENCE-THEORY-AND-PRACTICE-22-24.7.24.pdf>. (дата звернення: 20.02.2025).

116. Ющук Р. Проблеми дослідження партисипації як форми приватно-партнерської участі громадян в електронному врядуванні. *Development of science in the conditions of deepening European integration processes* : матеріали XXVIII Міжнар. наук.-практ. конф. 15–17 липня 2024 р., Рим, Італія. URL: <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2024/06/DEVELOPMENT-OF-SCIENCE-IN-THE-CONDITIONS-OF-DEEPENING-EUROPEAN-INTEGRATION-PROCESSES.pdf>. (дата звернення: 20.02.2025).

117. Ющук Р. В. Проблеми здійснення партисипації в місцевому самоврядуванні: організаційно-правові аспекти. *Інвестиції : практика та*

досвід. 2024. № 12. С. 247–251. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.12.247>.

118. Ющук Р. В. Роль партисипаторної демократії у розвитку партисипації у місцевому самоврядуванні: зарубіжний досвід. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2023. № 37. С. 235–241. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5240-2023.37.42>.

119. Ющук Р. Тенденції розвитку організаційних форм партисипації в місцевому самоврядуванні. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2024. № 8. С. 157–164. DOI: <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2024-8-157-164>.

120. Ющук Р. В. Оцінка ООН рівня електронного урядування: глобальний та безпековий вимір. *Technologies for improving old methods, theories and hypotheses : proc. of the 1st Intern. sci. and practical conf. (January 07–10, 2025) Sofia, Bulgaria*. 2025. Р. 349–351. URL: <https://isg-konf.com/technologies-for-improving-old-methods-theories-and-hypotheses>. (дата звернення: 20.02.2025).

121. Ющук Р. В. The impact of participatory democracy on the development of human resource competencies in public administration: security, protection, risks. *Current means of training young people and developing their abilities : abstracts of I Intern. sci. and practical conf., January 06–08, Munich, Germany*. 2025. Р. 266–268. URL: <https://eu-conf.com/en/events/current-means-of-training-young-people-and-developing-their-abilities>. (дата звернення: 20.02.2025).

122. Які е-послуги вже доступні? *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/usi-pitannya-po-e-poslugam/yaki-e-poslugi-vzhe-dostupni>. (дата звернення: 20.02.2024).

123. Agenda 21. United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992. URL: <https://sdgs.un.org/sites/default/files/publications/Agenda21.pdf> (Last accessed: 20.06.2024).

124. Aichholzer G., Rose G. Experience with digital tools in different types of e-participation. *European e-democracy in practice* / L. Hennen, I. van Keulen, I. Korthagen, G. Aichholzer, R. Lindner, R.O. Nielsen. Switzerland : SpringerOpen, 2023. P. 93–140. DOI: 10.1007/978-3-030-27184-8_4.

125. Andrew Chadwick and Christopher May. Interaction between States and Citizens in the Age of the Internet: “e-Government” in the United States, Britain, and the European Union. *Governance*. 2003. № 16 (2). P. 271–300.

126. Antonio Cordella and Andrea Paletti. Value creation, ICT, and co-production in public sector: bureaucracy, opensourcing and crowdsourcing. *Proceedings of the 18th annual international conference on digital government research*. 2017. P. 185–194.

127. Archon Fung. Varieties of participation in complex governance. *Public administration review*. 2006. № 66. P. 66–75.

128. Better Governance, Planning and Services in Local Self-Governments in Poland. Report. *OECD*. URL: https://www.oecd.org/en/publications/better-governance-planning-and-services-in-local-self-governments-in-poland_550c3ff5-en.html. (Last accessed: 20.06.2024).

129. Brun-Martos M. I., Lapsley I. Democracy, governmentality and transparency: participatory budgeting in action. In *Public Budgeting in Search for Identity* / ed.: M. Sicilia, I. Steccolini. Rotledge, 2021. P. 102–117. DOI: 10.1080/14719037.2016.1243814.

130. Cabannes Y., Lipietz B. Revisiting the democratic promise of participatory budgeting in light of competing political, good governance and technocratic logics. *Environment & Urbanization*. 2018. Vol. 30 (1). P. 67–84. DOI: 10.1177/0956247817746279.

131. Christopher G Reddick. Citizen interaction and e-government: Evidence for the managerial, consultative, and participatory models. *Transforming Government : People, Process and Policy*, 2011.

132. CIVICUS. Official web-site URL: <https://www.civicus.org/> (Last accessed: 20.06.2024).

133. CIVICUS. *State of Civil Society Reports*. URL: <https://www.civicus.org/index.php/publications>. (Last accessed: 20.06.2024).

134. Country Selector. Ukraine. Official website of United National. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/180-Ukraine/dataYear/2022>. (Last accessed: 20.06.2024).

135. David Le Blanc. E-participation: a quick overview of recent qualitative trends. UN Department of Economic and Social Affairs (DESA) Working Papers 163. 2020.

136. Department of Economic and Social Affairs. *United Nations*. URL: <https://publicadministration.desa.un.org/> (Last accessed: 20.06.2024).

137. Derek Wenmoth. Participation Online – the Four Cs. 2006. URL: http://blog.core-ed.org/derek/2006/11/participation_online_the_four_.html (Last accessed: 20.05.2023).

138. Dziadecki B., Miętek A. Partnerstwo innowacyjne na rzecz innowacyjnej gospodarki. *Potrzeby i kierunki zmian w Prawie zamówień publicznych* / A. Dobaczewska (Ed.). 2018. P. 217–234.

139. E-Government Development Index (EGDI). Ukraine. *UNeGovKB*. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/About/Overview/-E-Government-Development-Index>. (Last accessed: 20.06.2024).

140. Elżbieta Szulc-Walecka. Citizen Participation and Engagement in Participatory Governance – the Perspective of Polish Local Officials in Selected Municipalities of the Lubelskie Region. URL: https://www.nispa.org/files/conferences/2021/e-proceedings/system_files/papers/Szulc-Walecka_article_NISPAcee.pdf. (Last accessed: 20.06.2024).

141. E-Participation Index. Download 2024 Data in Excel/CSV format. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/180-Ukraine> (Last accessed: 20.06.2024).

142. Eriksen E. O., Fossum J. E. *Democracy in the European Union: Integration Through Deliberation?* Google Books. Psychology Press, 2000.

143. Eurobarometer. *European Commission*. URL: <https://europa.eu/eurobarometer/screen/home>. (Last accessed: 20.06.2024).
144. Facebook доведеться пояснити витік даних 50 мільйонів користувачів. *Економічна правда*. URL: <https://web.archive.org/web/20180408071716/https://www.epravda.com.ua/news/2018/03/19/635117/> (Last accessed: 20.06.2024).
145. Fattore G., Dubois H. F. W., Lapenta A. Measuring new public management and governance in political debate. *Public Administration Review*. 2012. Vol. 72 (2). P. 218–227.
146. Fons Wijnhoven, Michel Ehrenhard, Johannes Kuhn. Open government objectives and participation motivations. *Government information quarterly*. 2015. Vol. 32 (1). P. 30–42.
147. Frantz Rowe. Contact tracing apps and values dilemmas: a privacy paradox in a neo-liberal world. *International Journal of Information Management*. 2020. Vol. 55. 102178.
148. Frenken K. Political economies and environmental futures for the sharing economy. *Philosophical Transactions of the Royal Society*. 2017. Vol. 375(2095).
149. Friant M. C. Deliberating for sustainability: lessons from the Porto Alegre experiment with participatory budgeting. *International Journal of Urban Sustainable Development*. 2019. Vol. 11 (1). P. 81–99. DOI: 10.1080/19463138.2019.1570219.
150. Georg Aichholzer and Gloria Rose. Experience with digital tools in different types of e-participation. *European E-Democracy in Practice*. Springer, Cham, 2020. P. 93–140.
151. Guillaume Lafortune, Barbara Ubaldi Pages: 45 in OECD Working Papers on Public Governance. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/oecd/about> (Last accessed: 20.06.2024).
152. IMD World Competitiveness Center. 2020. Digital Competitiveness Ranking 2020. Technical Report. URL:

<https://www.scribd.com/document/501490350/Digital-2020> (Last accessed: 20.06.2024).

153. Institute of Digital Government. [n.d.]. Technical Report.

154. Iris Korthagen, Ira van Keulen. Assessing tools for e-democracy: comparative analysis of the case studies. *European E-Democracy in Practice*. Springer, Cham, 2021. P. 295–327.

155. Joachim Lohse. Citizen participation in Germany – some practical experiences. URL: https://www.governance-fonds.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/Joachim_Lohse_Masterclass_Paper-ls-gl-t-en.pdf/ (Last accessed: 20.06.2024).

156. John Bryson, Alessandro Sancino, John Benington, and Eva Sørensen. Towards a multi-actor theory of public value co-creation. *Public Management Review*. 2017. Vol. 19 (5). P. 640–654.

157. Klaus Schwab. The Global Competitiveness Report. Technical Report. World Economic Forum, 2018.

158. Kołodziej-Hajdo M. Bbudżet partycypacyjny jako instrument zarządzania publicznego w koncepcji *public governance* na przykładzie miasta Krakowa. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*. 2017. Nr 341. P. 159–170. URL: [bing.com/ck/a?!&&p=f7f7fd0ef94de19054c5cfb099341f3e0aa4c0f136913657a1f1ad454744bb31JmltdHM9MTczNTc3NjAwMA&ptn=3&ver=2&hsh=4&fclid=128e1402-4868-6a88-3596-066a497a6bad&psq=Kołodziej-Hajdo%2c+2017%2c+p.+164&u=a1aHR0cHM6Ly9iaWJsaW90ZWthbmF1a2kucGwvYXJ0aWNsZXNmVNTkzNTIyLnBkZg&ntb=1](https://www.bing.com/ck/a?!&&p=f7f7fd0ef94de19054c5cfb099341f3e0aa4c0f136913657a1f1ad454744bb31JmltdHM9MTczNTc3NjAwMA&ptn=3&ver=2&hsh=4&fclid=128e1402-4868-6a88-3596-066a497a6bad&psq=Kołodziej-Hajdo%2c+2017%2c+p.+164&u=a1aHR0cHM6Ly9iaWJsaW90ZWthbmF1a2kucGwvYXJ0aWNsZXNmVNTkzNTIyLnBkZg&ntb=1) (Last accessed: 20.06.2024).

159. Komitet Do Spraw Pożytku Publicznego. URL: <https://www.gov.pl/web/pozytek/rada-dzialalnosci-pozytku-publicznego2> (Last accessed: 20.04.2024).

160. Korthagen I., Rose G., Aichholzer G., Keulen I. Formal agenda setting (national and local level). *European E-democracy in Practice*. Switzerland : SpringerOpen, 2023. P. 177–207. DOI: 10.1007/978-3-030-27184-8_8.

161. Kovacs E. M. Participatory budgeting and the collaborative governance movement on the Hungarian local government level. *The Future of Public Administration Enabled Through Emerging Technologies: the 31st NISPAcee Annual Conference 2023 e-proceedings* (Serbia, Belgrade, May 25–27, 2023). URL: https://www.nispa.org/files/conferences/2023/e-proceedings/system_files/papers/nispacee_2023_Kov_acs_Eva.pdf. (Last accessed: 20.06.2024).

162. Lehtonen P., Radzik-Maruszak K. Inclusion as ownership in participatory budgeting: facilitators' interpretations of public engagement of children and youth. *Critical Policy Studies*. 2024. Vol. 18 (1). P. 73–91. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19460171.2023.2192412>. (Last accessed: 20.06.2024).

163. Local Government Questionnaire (LGQ). Download Local Government Questionnaire (LGQ). URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/About/E-Government-at-Local-Level/Local-Online-Service-Index-LOSI>. (Last accessed: 20.06.2024).

164. Lucyna R. Formy partycypacji publicznej w polskim samorządzie terytorialnym. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*. 2022. Nr 1. URL: https://www.researchgate.net/publication/360495453_Forms_of_Public_Participation_in_the_Polish_Local_Government. (Last accessed: 20.06.2024).

165. Lukasz Porwol, Adegboyega Ojo, John Breslin. Structuring e-participation perspectives: mapping and aligning models to core facets. *Proceedings of the 14th Annual International Conference on Digital Government Research*. 2013. P. 224–234.

166. Maarja Toots. Why E-participation systems fail: the case of Estonia's Osale. ee. *Government Information Quarterly*. 2019. Vol. 36 (3). P. 546–559.

167. Mariusz Popławski. Municipalities and local associations as subjects of public power decentralization: on the example of the Kujawsko-Pomorskie region in Poland. Toruń : Wyd-wo Adam Marszałek, 2014. P. 246.

168. Matti Nelimarkka. 2019. A review of research on participation in democratic decision-making presented at SIGCHI conferences. Toward an improved trading zone between political science and HCI. *Proceedings of the ACM on Human Computer Interaction*. 2019. Vol. 3, CSCW. P. 1–29.

169. Ministry of Administration and Digitisation. Cyberspace protection policy of the Republic of Poland. Warsaw, 25 June 2013. URL: https://tools.enisa.europa.eu/topics/national-cyber-security-strategies/ncss-map/copy_of_PO_NCSSL.pdf (Last accessed: 10.10.2024).

170. Narodowy Instytut Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego. URL: <https://www.gov.pl/web/pozytek/niw-crso> (Last accessed: 20.06.2024).

171. OECD. *Better Governance, Planning and Services in Local Self-Governments in Poland*. Paris : OECD Publishing, 2019. URL: <https://doi.org/10.1787/550c3ff5-en>. (Last accessed: 20.06.2024).

172. OECD *Budgeting and Public Expenditures in OECD Countries* 2019. Paris : OECD Publishing, 2019. URL: <https://doi.org/10.1787/9789264307957-en>. (Last accessed: 20.06.2024).

173. OECD. *Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions: Catching the Deliberative Wave*. Paris : OECD Publishing, 2020. URL: <https://doi.org/10.1787/339306da-en>. (Last accessed: 20.06.2024).

174. OECD. *Making Decentralisation Work: A Handbook for Policy-Makers*, OECD Multi-level Governance Studies, Paris : OECD Publishing, 2019. URL: <https://doi.org/10.1787/g2g9faa7-en>. (Last accessed: 20.06.2024).

175. OECD. *Recommendation of the Council on Public Procurement* OECD Legal Instruments, OECD-LEGAL-0411, OECD, Paris, 2015. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0411>. (Last accessed: 20.06.2024).

176. Paolo Spada, Jonathan Mellon, Tiago Peixoto, Fredrik M. Sjöberg. Effects of the internet on participation: study of a public policy referendum in Brazil. The World Bank, 2015.

177. Participate – словник англійської мови. Cambridge. URL: <https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/participate>. (Last accessed: 20.06.2024).

178. Pawłowska A., Kmieciak R., Kołomycew A., Radzik-Maruszak K., Antkowiak P. Social councils and committees as (not-quite) present actors in local decision-making processes. Warszawa : Wy-wo Naukowe Scholar, 2021. P. 194. URL: https://scholar.com.pl/en/index.php?controller=attachment&id_attachment=810 (Last accessed: 20.06.2024).

179. Pawłowska A., Radzik-Maruszak K. Social councils – responsible actors in collaborative local governance or silent information-providers? Empirical evidences from selected Polish cities. *Studia Regionalne i Lokalne*. 2021. No 1 (83). URL: <http://studreg.uw.edu.pl/en/archive,1832021> (Last accessed: 20.06.2024).

180. Public participation in the decisionmaking process. URL: https://nvo.lv/uploads/public_participation_in_the_decision_making_2021_cal.pdf. (Last accessed: 20.06.2024).

181. Pulkkinen M., Sinervo L.-M., Kurkela K. Premises for sustainability – participatory budgeting as a way to construct collaborative innovation capacity in local government. *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*. 2024. Vol. 36, № 1. P. 40–59. DOI: 10.1108/JPBAFM-04-2022-0077.

182. Radzik-Maruszak K. Local representation in Poland: between government and governance. *A Modern Guide to Local and Regional Politics* / ed. C. Copus, R. Kerley, A. Jones. London : Edward Elgar, 2022. URL: <https://www.e-elgar.com/shop/gbp/a-modern-guide-to-local-and-regional-politics-9781839103445.html/>. (Last accessed: 20.06.2024).

183. Rémi Lefebvre. Participatory democracy in France : subsumed by local politics. URL: <https://metropolitiques.eu/Participatory-democracy-in-France-subsumed-by-local-politics>. (Last accessed: 20.06.2024).

184. Reports and research papers. *OECD*. URL: <https://www.oecd.org/en/publications/reports.html?orderBy=mostRelevant&page=0>. (Last accessed: 20.06.2024).

185. Rodney Jackson. Community participation: tools and examples. URL: <https://www.researchgate.net/profile/Rodney-Jackson>. (Last accessed: 20.06.2024).

186. Rony Medaglia. Participation research: Moving characterization forward (2006–2011). *Government Information Quarterly*. 2012. Vol. 29 (3). P. 346–360.

187. Public participation guide: tools. U.S. Environmental Protection Agency. URL: <https://www.epa.gov/international-cooperation/public-participation-guide-tools> (Last accessed: 20.06.2024).

188. Sherry R Arnstein. 1969. A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of planners*. 1969. Vol. 35 (4). P. 216–224.

189. Sieradzka M. Poland, US hold controversial Middle East conference in Warsaw. Deutsche Welle, 2019. URL: <https://www.dw.com/en/poland-us-hold-controversial-middle-east-conference-in-warsaw/a-47512354/> (Last accessed: 20.06.2024).

190. Sinervo L. M., Lehtonen P., Radzik-Maruszak K., Ebdon C. Participatory budgeting in reshaping public budgeting: evidence from Finland, Poland, and the US. *Handbook of Accounting and Public Governance: Exploring Hybridizations* / eds. J. Grossi, J. Vakkuri. Edward Elgar Publishing, 2024. P. 141–161. URL: <https://www.elgaronline.com/edcollchap/book/9781800888456/book-part-9781800888456-19.xml>. (Last accessed: 20.06.2024).

191. Śledziwska Katarzyna, Levai Adam, Zięba Damian. Use of E-government in Poland in comparison to other European Union member states. *Information Systems in Management*. 2016. Vol. 5 (1). P. 119–130.

192. Sviderska O., Chornii O. Astroterfing as a tool of psychological influence on the mass consciousness. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Issues of Political Science*. 2021. Vol. 39. P. 71–79. URL: <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2021-39-09>. (Last accessed: 20.06.2024).

193. The worldwide governance indicators project. *WGI project reports*,

2020. URL: <https://info.worldbank.org/governance/wgi/> (Last accessed: 20.06.2024).

194. UN DESA. E-Government survey 2020: digital government in the Decade of action for sustainable development. Technical Report. Department of Economic and Social Affairs, United Nations, 2020.

195. UN DESA. Transforming our world: the 2030 agenda for sustainable development, 2016. URL: <https://sdgs.un.org/goals>. (Last accessed: 20.06.2024).

196. UN E-Government survey. 2022. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2022>. (Last accessed: 20.06.2024).

197. United Nations. *E-Government Development Database*. 2020. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data-Center>. (Last accessed: 20.06.2024).

198. Ustawa z dnia 14 grud-NIA 2016 r. Prawo oświatowe. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 2017. Poz. 59 URL: <https://eli.gov.pl/eli/DU/2017/59/ogl/pol>. (Last accessed: 20.06.2024).

199. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym. ELI. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 2017. Poz. 59. S. 198–206. URL: <https://eli.gov.pl/eli/DU/1990/95/ogl/pol>. (Last accessed: 20.06.2024).

200. Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności. *Departament Funduszy Europejskich Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego*. URL: <https://www.prow.malopolska.pl/download/prow/o-programie/zapoznaj-sie-z-prawem-i-dokumentami/ustawa-z-dnia-20-lutego-2015-r-o-rozwoju-lokalnym-z-udzialem-lokalnej-spolecznosci/2015/09/D2015000037801.pdf>. (Last accessed: 20.06.2024).

201. Victoria Palacin, Angelica Zundel, Vincenzo Aquaro, and Wai Min Kwok. Reframing E-participation for sustainable development. *Electronic governance: smart digital governance for global sustainability* : 14th Intern. conf. on theory and practice of electronic governance (ICEGOV 2021), October 6–8, 2021, Athens, Greece. ACM, New York, NY, USA, 2021. 9 p.

<https://doi.org/10.1145/3494193.3494218> URL: <https://dl.acm.org/doi/pdf/10.1145/3494193.3494218>. (Last accessed: 20.06.2024).

202. Victoria Palacin, Matti Nelimarkka, Pedro Reynolds-Cuéllar, Christoph Becker. The design of pseudo-participation. *Proceedings of the 16th Participatory Design Conference 2020-Participation (s) Otherwise*. 2020. Vol. 2. P. 40–44.

203. Wampler B., McNulty S., Touchton M. Participatory budgeting: spreading across the globe. Boise : Lancaster and Miami ; FL : Boise State University, Frank Marshall College and the University of Miami, 2018. 57 p.

204. Waszczykowski W. We joined PESCO but with doubts. *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland*. 2018. URL: https://msz.gov.pl/en/news/they_wrote_about_us/minister_witold_waszczykowski__we_joined_pesco_but_with_doubts__pap_dispatch_from_13_november_2017__?printMode=true. (Last accessed: 20.06.2024).

205. Williams E., Denny E. St., Bristow D. Participatory budgeting: an evidence review. *Public policy institute for Wales*, 2017. 32 p. URL: https://orca.cardiff.ac.uk/id/eprint/124566/1/PPIW-report-participatory-budgeting-evidence-review_-July-2017-FINAL.pdf. (Last accessed: 20.06.2024).

206. Woźniak M. Innovative public procurement failure: a case analysis from Poland. *Journal of Public Governance*. 2023. Vol. 64 (2). P. 19–31. URL: <https://doi.org/10.15678/PG.2023.64.2.02>. (Last accessed: 20.06.2024).

207. Yushchuk R. Development of participation in local government of Ukraine: administrative and legal relations. *Public Administration and Law Review*. 2024. Vol. 2 (18). P. 12–20. <https://doi.org/10.36690/2674-5216-2024-2-12-20>. (Last accessed: 20.06.2024).

208. Zięba R. Polska we wspólnej polityce bezpieczeństwa i obrony Unii Europejskiej. *Polityka i Społeczeństwo*. 2012. No 10. P. 160–169.

ДОДАТКИ

Список публікацій здобувача
в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

А. Публікації, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Ющук Р. В. Роль партисипаторної демократії у розвитку партисипації у місцевому самоврядуванні: зарубіжний досвід. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2023. № 37. С. 235–241. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5240-2023.37.42>.

2. Ющук Р. В. Проблеми здійснення партисипації в місцевому самоврядуванні: організаційно-правові аспекти. *Інвестиції : практика та досвід*. 2024. № 12. С. 247–251. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.12.247>.

3. Ющук Р. Тенденції розвитку організаційних форм партисипації в місцевому самоврядуванні. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2024. № 8. С. 157–164. DOI: <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2024-8-157-164>.

4. Ющук Р. В. Перспективи розвитку електронної участі громадян як форми партисипації у місцевому самоврядуванні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 15. С. 255–258. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.15.255>.

Б. Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

5. Ющук Р. В. Залучення громадян до вирішення питань місцевого значення. *Європейська інтеграція та трансформація публічного врядування в Україні* : матер. наук.-практ. конф. (19 квітня 2024 р., Львів). Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2024. С. 272–282. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2024/pages/27385/iadu-19042024-0905.pdf>.

6. Ющук Р. Проблеми дослідження партисипації як форми приватно-партнерської участі громадян в електронному врядуванні. *Development of science in the conditions of deepening European integration processes* : матеріали XXVIII Міжнар. наук.-практ. конф. 15–17 липня 2024 р., Рим, Італія. URL: <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2024/06/DEVELOPMENT-OF-SCIENCE-IN-THE-CONDITIONS-OF-DEEPENING-EUROPEAN-INTEGRATION-PROCESSES.pdf>.

7. Ющук Р. Проблематика публічно-приватного партнерства як партисипації громадськості у публічному управлінні. *Perspectives of contemporary science: theory and practice* : proc. of the 6th Intern. sci. and practical conf. July 22–24, 2024. Lviv, Ukraine. 2024. P. 597–602. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/08/PERSPECTIVES-OF-CONTEMPORARY-SCIENCE-THEORY-AND-PRACTICE-22-24.7.24.pdf>.

8. Ющук Р. Громадське врядування як пряма форма партисипації громади у місцевому самоврядуванні. *Peculiarities of the organization of human activity in the environment* : матеріали XXXIII Міжнар. наук.-практ. конф. Paris, France. P. 165–168. URL: <https://eu-conf.com/events/peculiarities-of-the-organization-of-human-activity-in-the-environment>.

9. Ющук Р. В. The impact of participatory democracy on the development of human resource competencies in public administration: security, protection, risks. *Current means of training young people and developing their abilities* : the I Intern. sci. and practical conf., January 06–08 2025, Munich, Germany. 2025. P. 266–268. URL: <https://eu-conf.com/en/events/current-means-of-training-young-people-and-developing-their-abilities>.

10. Ющук Р. В. Оцінка ООН рівня електронного урядування: глобальний та безпековий вимір. *Technologies for improving old methods, theories and hypotheses* : the 1st Intern. sci. and practical conf. January 07–10 2025, Sofia, Bulgaria. 2025. P. 349–351. URL: <https://isg-konf.com/technologies-for-improving-old-methods-theories-and-hypotheses>.

В. Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

11. Yushchuk R., & Zabolotnya, V. Development of participation in local government of Ukraine: administrative and legal relations. *Public Administration and Law Review*. 2024. Iss. 2 (18). P. 12–20. DOI: <https://doi.org/10.36690/2674-5216-2024-2-12-20>.

(Особистий внесок автора: аналіз тенденцій розвитку партисипації у місцевому самоврядуванні України; дослідження правової основи поняття «територіальної громади» як суб'єкта партисипації у місцевому самоврядуванні; узагальнення основних принципів співіснування громади та місцевого самоврядування; аналіз основних проблем партисипації та основних форм громадської участі в місцевому самоврядуванні.

Внесок Заболотньої В.: аналіз розвитку партисипації від основ демократії до впровадження в національне законодавство України на сучасному етапі; співвідношення сутності партисипації до поняття «партисипаторної демократії», яке є інноваційним поняттям та є змішаною формою прямої та представницької демократії; розкриття поняття партисипаторної демократії як основи розвитку партисипації у місцевому самоврядуванні України).

Перелік нормативно-правових актів щодо реалізації партисипації у
місцевому самоврядуванні в Україні

Закони України:

Конституція України

«Про органи самоорганізації населення»

«Про місцеве самоврядування в Україні»

«Про статус депутатів місцевих рад»

«Про звернення громадян»

«Про доступ до публічної інформації»

«Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги»

«Про громадські об'єднання»

«Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»

«Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності»

«Про професійних творчих працівників та творчі спілки»

«Про свободу совісті та релігійні організації»

«Про основні засади молодіжної політики»

«Про соціальні послуги»

«Про соціальний діалог в Україні»

«Про інформацію»

«Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»

«Про захист прав споживачів»

«Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»

«Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону»

«Про засади внутрішньої та зовнішньої політики»

«Про асоціації органів місцевого самоврядування»

«Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування»

«Про всеукраїнський референдум»

«Про електронні документи та електронний документообіг»

«Про публічні консультації»

Інші нормативні акти:

Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: постанова Кабінету Міністрів України

Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України

Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки: Указ Президента України

Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини)

Конвенція про свободу асоціації та захист права на організацію № 87

Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка: постанова Кабінету Міністрів України

Про затвердження Методичних рекомендацій щодо механізмів участі громадськості у бюджетному процесі на місцевому рівні: наказ Мінфіну України

Про затвердження плану заходів з реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2024-2027 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України

Про затвердження Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні: Постанова Верховної Ради України

Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України

Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства: розпорядження Кабінету Міністрів України

Нормативно-правові акти органів місцевого самоврядування (статути територіальних громад, Положення про громадську участь тощо)

Примітка: сформовано автором

Правова основа поняття «територіальна громада» як суб'єкта
партисипації у місцевому самоврядуванні

Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР	Стаття 5. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Стаття 140. Місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України
Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР	Об'єднана територіальна громада, адміністративним центром якої визначено місто, є міською територіальною громадою, центром якої визначено селище, – селищною, центром якої визначено село, – сільською. Адміністративним центром об'єднаної територіальної громади визначається населений пункт (село, селище, місто), що має розвинену інфраструктуру і, як правило, розташований найближче до географічного центру території об'єднаної територіальної громади та в якому розміщується представницький орган місцевого самоврядування об'єднаної територіальної громади
Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР	Територіальна громада – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр
Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11.07.2001 № 625-III	Органи самоорганізації населення – представницькі органи, що створюються жителями, які на законних підставах проживають на території села, селища, міста або їх частин, для вирішення завдань, передбачених цим Законом. Органами самоорганізації населення є будинкові, вуличні, квартальні комітети, комітети мікрорайонів, комітети районів у містах, сільські, селищні комітети

Примітка: сформовано автором на основі [29, 82, додаток Б]

Класифікація громадських об'єднань

<i>Критерій класифікації</i>	<i>Підкритерії класифікації та громадські об'єднання</i>
За необхідністю формалізації створення	а) підлягають легалізації (офіційному визнанню) державою: - ГО; - профспілки; - організації роботодавців; - органи самоорганізації населення
	б) не підлягають легалізації: - батьківські комітети; - органи учнівського самоврядування; - колективи фізкультури на підприємствах
За метою і функціями	а) мають загальну мету і завдання, створюються без будь-яких спеціальних особливостей відповідно до ЗУ «Про громадські об'єднання»
	б) мають спеціальну мету (прямо передбачену Законами): - ГО інвалідів, «чорнобильців», ветеранів війни; - Національний Олімпійський комітет України; - Українське товариство охорони пам'яток історії та культури; - саморегульовні громадські організації; - організації професійного спрямування; - організації професійного самоврядування
За характером повноважень	а) мають визначені Законами спеціальні повноваження: - ГО споживачів; - ГО з охорони громадського порядку і державного кордону
	б) мають загальну мету і завдання, створені без будь-яких спеціальних особливостей відповідно до ЗУ «Про громадські об'єднання»
За територією діяльності	а) всеукраїнські ГО;
	б) міжнародні ГО;
	в) місцеві ГО

Примітка: сформовано автором на основі ЗУ «Про громадські об'єднання» [71]

**Зміст організаційних форм партисипації у місцевому самоврядуванні
на основі ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні»**

<i>Стаття 7. Місцевий референдум</i> 1. Місцевий референдум є формою вирішення територіальною громадою питань місцевого значення шляхом прямого волевиявлення. 2. Предметом місцевого референдуму може бути будь-яке питання, віднесене Конституцією України, цим та іншими законами до відання місцевого самоврядування. 3. На місцевий референдум не можуть бути винесені питання, віднесені законом до відання органів державної влади. 4. Рішення, прийняті місцевим референдумом, є обов'язковими для виконання на відповідній території. 5. Порядок призначення та проведення місцевого референдуму, а також перелік питань, що вирішуються виключно референдумом, визначаються законом про референдуми	<i>Стаття 8. Загальні збори громадян</i> 1. Загальні збори громадян за місцем проживання є формою їх безпосередньої участі у вирішенні питань місцевого значення. 2. Рішення загальних зборів громадян враховуються органами місцевого самоврядування в їх діяльності. 3. Порядок проведення загальних зборів громадян за місцем проживання визначається законом та статутом територіальної громади
<i>Стаття 9. Місцеві ініціативи</i> 1. Члени територіальної громади мають право ініціювати розгляд у раді (в порядку місцевої ініціативи) будь-якого питання, віднесеного до відання місцевого самоврядування. 2. Порядок внесення місцевої ініціативи на розгляд ради визначається представницьким органом місцевого самоврядування або статутом територіальної громади з урахуванням вимог ЗУ «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». 3. Місцева ініціатива, внесена на розгляд ради у встановленому порядку, підлягає обов'язковому розгляду на відкритому засіданні ради за участю членів ініціативної групи з питань місцевої ініціативи. 4. Рішення ради, прийняте з питання, внесеного на її розгляд шляхом місцевої ініціативи, обнародується в порядку, встановленому представницьким органом місцевого самоврядування або статутом територіальної громади	<i>Стаття 13. Громадські слухання</i> 1. Територіальна громада має право проводити громадські слухання - зустрічатися з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, під час яких члени територіальної громади можуть заслуховувати їх, порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого значення, що належать до відання місцевого самоврядування. 2. Громадські слухання проводяться не рідше одного разу на рік. 3. Пропозиції, які вносяться за результатами громадських слухань, підлягають обов'язковому розгляду органами місцевого самоврядування. 4. Порядок організації громадських слухань визначається статутом територіальної громади

<i>Стаття 14. Органи самоорганізації населення</i> 1. Сільські, селищні, міські, районні в місті (у разі їх створення) ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна. 2. Правовий статус, порядок організації та діяльності органів самоорганізації населення за місцем проживання визначаються законом	
--	--

Примітка: сформовано автором на основі [82]

ГРОМАДСЬКИЙ ПРОЄКТ для реалізації у ____ році

Додаток 1 до Рекомендацій щодо
механізмів участі громадськості у
бюджетному процесі на місцевому
рівні
(розділ III)

Заповнює відповідальна особа, яка здійснює реєстрацію проєкту.

Дата надходження: _____

Реєстраційний номер проєкту: _____

Прізвище, ім'я, по батькові особи, яка здійснює реєстрацію:

Підпис: _____

Інформація про проєкт

1. Назва проєкту *(має відображати кінцеву мету реалізації проєкту)*

2. Напрямок реалізації проєкту

- ☐ Безпека
- ☐ Дороги, транспорт
- ☐ Екологія
- ☐ Житлове господарство
- ☐ Зв'язок, телекомунікації, інформаційні технології
- ☐ Комунальне господарство
- ☐ Культура, мистецтво, засоби масової інформації
- ☐ Освіта
- ☐ Охорона здоров'я
- ☐ Соціальний захист та соціальне забезпечення
- ☐ Спорт
- ☐ Туризм

3. Локалізація проєкту *(зазначити район (мікрорайон, вулицю, квартал), вигоди від реалізації проєкту (для мешканців відповідної категорії) усього населеного пункту чи жителів всієї громади)*

4. Назва та адреса об'єкта проєкту (зазначити назву та адресу установи/закладу, будинку. Цей пункт заповнюється у разі, якщо відповідні дані точно відомі; у разі, якщо передбачаються заходи, не прив'язані до одного об'єкта, - пункт не заповнюється)

5. Короткий опис проєкту (в лаконічній формі надати загальне уявлення про мету проєкту)

Повний опис проєкту та прогнозний обсяг витрат

6. Обґрунтування необхідності реалізації проєкту (описати проблему, яку стосується реалізація проєкту, поточний стан ситуації; запропоновані рішення; надати пояснення, чому саме таке рішення пропонується, і яким чином його реалізація вплине на подальше життя мешканців)

1. Соціальний ефект проєкту та (або) його загальнодоступність (надати інформацію про кількість потенційних користувачів проєкту, у тому числі безоплатно, про те, яким чином забезпечуватиметься загальнодоступність проєкту)

8. План заходів з реалізації проєкту (описати план робіт, послуг, необхідних для виконання)

9.

Очікувані результати проєкту (навести показники, які можна використати для оцінки досягнення результатів практичної реалізації проєкту). Орієнтовна вартість (брутто) проєкту в розрізі кожної складової та за видами робіт, щодо яких може бути визначена ціна (наприклад: придбання предметів, обладнання, демонтаж старого обладнання, ремонт тощо)

Бюджет проєкту

№	Найменування	Кількість (од.) / площа (кв. м) / протяжність (м або пог. м)	Ціна за одиницю, грн	Орієнтовна вартість (брутто), грн
---	--------------	---	-------------------------	---

РАЗОМ		х	х	

10. Інформація про співфінансування (співучасть) у проєкті *(надати інформацію щодо залучення коштів, матеріальних ресурсів за рахунок небюджетних джерел)*

11. Вплив проєкту на бюджет у майбутньому *(наприклад: потребує подальшого фінансування, збільшуються видатки бюджету, планується отримати економію бюджетних коштів, проєкт може бути самоокупним (у такому разі зазначити, за рахунок яких джерел), проєкт вимагає лише разових витрат тощо)*

12. Очікуваний термін реалізації проєкту

13. Ризики *(зазначити перешкоди для реалізації проєкту, на які необхідно звернути увагу)*

14. Приклади схожих рішень *(за наявності зазначити назву, вартість та кошторис подібних проєктів, які реалізувалися в інших громадах)*

Автор проєкту*(всі рядки обов'язкові для заповнення)*

Прізвище

Ім'я

По батькові

Дата народження (ДД/ММ/РРРР)

Серія і номер паспорта (або посвідки на проживання)

Телефон(-и) +380 - -

Адреса реєстрації

Адреса проживання

Електронна пошта

Вік

☐ 16 - 18

☐ 19 - 30

☐ 31 - 40

☐ 41 - 50

☐ 51 - 60

☐ 60+

Рід занять

☐ Студент

☐ Працюю

☐ Безробітний

☐ Пенсіонер

☐ Підприємець

Додатки до проєкту:

1. Копія паспорта або посвідки на проживання (для тих, хто подає проєкт у пункті супроводу за умови відсутності в особи електронного підпису або BankID).
2. Список із підписами щонайменше 15 громадян України або громадян інших держав (осіб без громадянства), що мають право на постійне перебування на території України на законних підставах, які належать до територіальної громади та підтримують цю пропозицію (проєкт), окрім його автора) (*оригінал списку у паперовій формі*).
3. Фото, схема, креслення, презентації, що демонструють очікуваний результат.

Згода на обробку персональних даних

Відповідно до Закону України "Про захист персональних даних"

_____ (прізвище, ім'я, по батькові)

даю згоду на обробку моїх персональних даних, зазначених у цьому бланку проєкту, виключно для реалізації громадського бюджету (бюджету участі).

(дата)_____
(підпис автора)_____
(П.І.Б. автора)**Я погоджуюся з тим, що:**

заповнений бланк (за виключенням моїх персональних даних) буде опубліковано на сайті _____ ради у розділі "Громадський бюджет";

цей проєкт (ідея) може вільно використовуватися _____ радою та її виконавчим органом, у тому числі поза межами громадського бюджету;

можливі модифікації, об'єднання з іншими завданнями, а також його реалізація в поточному режимі;

можливе уточнення проєкту, якщо його реалізація суперечитиме законодавству України чи сума для реалізації у ____ році перевищить максимальний обсяг коштів, визначених на його реалізацію.

(дата)_____
(підпис автора)_____
(П.І.Б. автора)

Примітка: сформовано автором на основі [76]

ЗВІТ

про відповідність проєкту встановленим вимогам

Додаток 3
до Рекомендацій щодо механізмів
участі
громадськості у бюджетному
процесі
на місцевому рівні
(розділ III)

Назва проєкту

Відповідальний структурний підрозділ місцевого органу влади

Результати аналізу проєкту на відповідність встановленим вимогам:

1. Реєстраційний номер проєкту _____

2. Проєкт належить до повноважень місцевого органу влади та відповідає Положенню про громадський бюджет:

- а) так;
б) ні (чому?).

3. Проєкт відповідає законодавству, нормативно-правовим актам місцевого органу влади:

- а) так;
б) ні (чому?).

4. Строк реалізації проєкту - один бюджетний рік:

- а) так;
б) ні (чому?).

5. Проєкт має завершальний характер (не потребуватиме коштів для його завершення в майбутньому):

- а) так;
 б) ні (пояснити необхідність виділення коштів з бюджету у майбутньому).

6. Висновок щодо технічних можливостей реалізації проєкту:

- а) позитивний;
 б) негативний (чому?).

7. Проєкт передбачає лише розробку проєктно-кошторисної документації:

- а) так;
 б) ні.

8. Проєкт не суперечить діючим програмам розвитку території та не дублює завдань, передбачених цими програмами, і планується для реалізації на відповідний бюджетний рік:

- а) так;
 б) ні (обґрунтувати, в якій частині суперечить вимогам).

9. Реалізація проєкту планується на землях або об'єктах комунальної форми власності:

- а) так;
 б) ні.

10. Оцінка вартості проєкту у розрізі складових та видів робіт:

- а) без зауважень;
 б) із зауваженнями (азначити позиції, які потребують уточнення, в таблиці, наведеній нижче).

Найменування	Пропозиція автора проєкту			Пропозиція структурного підрозділу місцевої ради		
	необхідна кількість	ціна за одиницю, грн	вартість, грн	необхідна кількість	ціна за одиницю, грн	вартість, грн
Загальна сума	х	х		х	х	

Обґрунтування:

11. Висновки і погодження інших структурних підрозділів місцевого органу влади стосовно можливості реалізації проєкту (наприклад, погодження з департаментом архітектури, містобудування та земельних ресурсів тощо) та ризиків його невиконання:

12. Висновок щодо внесення/невнесення проєкту до реєстру проєктів, які допускаються до голосування:

(дата)

(підпис)

(П І Б. керівника відповідального структурного
підрозділу місцевого органу влади)

Примітка: сформовано автором на основі [76]

Індекси Е –Partisipation та E-Goverment Development
для України за 2003-2024рр.

E-Government Development Index												
2022	0.80290	97170	97170	8437	World Average	Region Average	Sub-Region Average	Ukraine	World Leader	Denmark	Region Leader	Denmark
Region Leader	Poland	00.10	20.30	40.50	60.70	80.91	Highcharts.com					

E-Government Development Index	2024	2022	2020	2018	2016	2014	2012	2010	2008	2005	2004	2003
Ukraine	30	46	69	82	62	87	68	54	41	48	45	54
(Rank)												
Ukraine	0.88407	0.80290	0.71190	0.61650	0.60756	0.50316	0.56530	0.51808	0.57280	0.54561	0.53255	0.46167
(Value)												

E-Participation Index												
-----------------------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

E-Participation Index	2024	2022	2020	2018	2016	2014	2012	2010	2008	2005	2004	2003
Ukraine	1	57	46	75	32	77	83	48	14	28	24	24
(Rank)												
Ukraine	1.00000	0.60230	0.80950	0.68540	0.74576	0.43137	0.15790	0.25714	0.56818	0.36507	0.34426	0.39660
(Value)												

Copyright 2024 b												
										E-Participation Index		
										0.1579		
										Rank 83 of 193		

Примітка: сформовано автором на основі [141]

Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження

ВОЛИНЬСЬКА ОБЛАСНА РАДА

майдан Київський, 9, м. Луцьк, 43027, тел. (0332) 778 300
e-mail: post@volynrada.gov.ua, web: https://volynrada.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 00022444

24.12.2024 № 204012/2-24 на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

ЮЩУКА РОМАНА ВАСИЛЬОВИЧА

на тему «Організаційно-правові засади партисипації в місцевому самоврядуванні»

на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 28 "Публічне управління та адміністрування"

за спеціальністю 281 "Публічне управління та адміністрування"

Результати наукових напрацювань, пропозиції та рекомендації, розроблені під час проведення дисертаційного дослідження аспіранта Інституту адміністрування, державного управління та професійного розвитку Національного університету «Львівська політехніка» Ющука Романа Васильовича на тему «Організаційно-правові засади партисипації в місцевому самоврядуванні» на здобуття наукового ступеня доктора філософії з публічного управління та адміністрування впроваджені в діяльність Волинської обласної ради.

Зокрема, співробітниками відділів виконавчого апарату ради використано напрацювання щодо перспектив впровадження таких різновидів е-партисипації як форми участі громадян у місцевому самоврядуванні, а саме: електронне сповіщення, електронне ввімкнення, електронний дискурс, електронний діалог, електронна співпраця. Обговорено та взято до уваги основні положення запропонованої аспірантом Концепції електронної участі, в якій на першому рівні електронної участі – е-інформування; на другому рівні – е-консультації; на третьому рівні електронної участі – е-рішення. Запропоновано враховувати у більшому обсязі нормативну визначеність адміністративної правосуб'єктності громадських організацій, що дає широкі можливості залучення громадських організацій до публічного управління. Водночас виявлено практичні проблеми партисипації у місцевому самоврядуванні та розкрито такі її аспекти як: політичний, нормативно-правовий, ресурсний. Запропоновано актуалізувати роботу з петиціями у місцевому самоврядуванні, визначено перелік інструментів партисипації, з якими часто трапляються проблеми у сфері місцевого розвитку або вони потребують доопрацювань.

Голова

Григорій НЕДОПАД

Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження

КОВЕЛЬСЬКА РАЙОННА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

**КОВЕЛЬСЬКА РАЙОННА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

вул. Незалежності, 73, м. Ковель, 45000, тел. (03352) 52 216, факс (0332) 77 2959
E-mail: post@koveladm.gov.ua, код ЄДРПОУ 04051402

17.12.2024 № 3542/22/д-24

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Ющука Романа Васильовича
на тему «Організаційно-правові засади партисипації в місцевому
самоврядуванні»
на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 28 "Публічне управління та адміністрування"
за спеціальністю 281 "Публічне управління та адміністрування"

Наукові напрацювання та рекомендації, які розроблені під час проведення дисертаційного дослідження аспіранта Інституту адміністрування, державного управління та професійного розвитку Національного університету «Львівська політехніка» Ющука Романа Васильовича на тему «Організаційно-правові засади партисипації в місцевому самоврядуванні» на здобуття наукового ступеня доктора філософії з публічного управління та адміністрування впроваджені в діяльність Ковельської районної державної адміністрації Волинської області.

Аспірантом запропоновано аналітичні матеріали щодо можливості впровадження принципів відкритого врядування в правових та політичних рамках польських муніципалітетів. Використано напрацювання щодо можливостей застосування інструментів діалогу, зокрема: постійно діючі громадські слухання та публічні форуми із заінтересованими сторонами, у т.ч. «сусідські ради»; міжвідомчі ради за участю недержавних урядових організацій з конкретних питань; заходи щодо зміцнення потенціалу для підвищення знань громадськості та потенціалу для її участі у публічному управлінні.

Обговорено та взято до уваги міжнародний досвід щодо розвитку партисипації на локальному рівні. Зокрема, враховано розробку аспіранта щодо швидкої оцінки сільської місцевості, яка є методом поєднання формальних

опитувань та неструктурованих методів дослідження, таких як глибинне інтерв'ю, фокус-групи та методи спостереження. Виявлено, що впровадження такого методу є ефективним та надає цінну інформацію про громаду за короткий проміжок часу та за відносно низькими витратами. Відзначено практичну цінність запропонованого інструменту оскільки він наголошує на природних ресурсах громади, враховуючи її соціальні аспекти.

Начальник

Ольга ЧЕРЕН

Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження**Україна****РІВНЕНСЬКА СІЛЬСЬКА РАДА**

44332, Волинська область, Ковельський район, с. Рівне, вул. Шкільна, 2 тел: 0967501632
E-mail: rivne.lbm@gmail.com, код ЄДРПОУ: 04332621

30.12.2024 року № 1011/06.32/2-24

ДОВІДКА**про впровадження результатів дисертаційного дослідження**

Ющука Романа Васильовича на тему «Організаційно-правові засади партисипації в місцевому самоврядуванні» на здобуття ступеня доктора філософії

з галузі знань 28 "Публічне управління та адміністрування"

за спеціальністю 281 "Публічне управління та адміністрування"

Результати наукових напрацювань, пропозиції та рекомендації, розроблені під час проведення дисертаційного дослідження аспіранта Інституту адміністрування, державного управління та професійного розвитку Національного університету «Львівська політехніка» Ющука Романа Васильовича на тему «Організаційно-правові засади партисипації в місцевому самоврядуванні» на здобуття наукового ступеня доктора філософії з публічного управління та адміністрування впроваджені в діяльність Рівненської сільської ради Ковельського району Волинської області.

Співробітниками Рівненської сільської ради розглянуто рекомендації щодо регулювання питань партисипації у місцевому самоврядуванні. Зокрема, обговорено проблематику партисипації та пропозиції щодо удосконалення широкого спектру актів законодавства, що регулюють партисипацію в Україні, зокрема: розвиток волонтерського руху; спрощення вимог до установчих документів інституцій та ліцензування їх діяльності з надання соціальних послуг; сприяння удосконаленню механізму участі територіальних громад у

вирішенні питань місцевого значення; удосконалення правового регулювання участі інституцій у прийнятті рішень органами виконавчої влади, діяльності громадських рад та інших консультативно-дорадчих органів; створення правових умов для забезпечення відкритості та прозорості діяльності органів публічної влади, публічності всіх етапів підготовки і прийняття рішень. Розглянуто практичні пропозиції аспіранта щодо реалізації організаційно-правових форм партисипації у місцевому самоврядуванні відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», який гарантує право членів територіальної громади впливати на процес прийняття рішень на місцевому рівні у формах місцевого референдуму, загальних зборів громадян, громадських слухань, внесення місцевої ініціативи на розгляд органу місцевого самоврядування, ініціювання створення органів самоорганізації населення.

Сільський голова

Юрій ФІНІКОВСЬКИЙ

Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження

УКРАЇНА КОВЕЛЬСЬКА РАЙОННА РАДА ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

45000, м. Ковель, Волинської області, вул. Незалежності, 73, тел. 514 61, факс 533 13, e-mail: kov-el-rajrada@ukr.net

11.01.2015 № 06/03.09/2-15
на № _____ від _____

ДОВІДКА про впровадження результатів дисертаційного дослідження Ющука Романа Васильовича

У діяльності Ковельської районної ради Волинської області було використано результати наукових напрацювань, розроблені під час проведення дисертаційного дослідження аспіранта Інституту адміністрування, державного управління та професійного розвитку Національного університету «Львівська політехніка» Ющука Романа Васильовича на тему «Організаційно-правові засади партисипації в місцевому самоврядуванні» на здобуття наукового ступеня доктора філософії з публічного управління та адміністрування.

Ющук Роман Васильович запропонував розглянути перспективи впровадження е-партисипації як форми участі громадян у місцевому самоврядуванні, зокрема через застосування трьох компонентів електронної участі: електронна інформація, електронна консультація, електронне прийняття рішень.

Взято до уваги пропозиції аспіранта щодо забезпечення відповідального, інклюзивного, партисипативного прийняття рішень щодо питань місцевого значення. Зокрема використано інструмент трансекти як партисипативного методу з метою виявлення просторового виміру реалій громади, який націлений на виявлення природних ресурсів громади, інфраструктури території, соціальних аспектах, потенціалу у напрямку розвитку релігії та локальної культури.

Взято до уваги запропоновані інші методи, а саме: аналіз тенденцій; концептуальне картографування, які доцільно використовувати для розвитку партисипації у місцевому самоврядуванні.

Голова районної ради
Клімчук 51461

В'ячеслав ШВОРАК

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи
Національного університету
«Львівська політехніка»
т.н., професор Іван ДЕМИДОВ
» 04 2025 р.

АКТ

про використання результатів дисертаційної роботи

Ющука Романа Васильовича

на тему: «Організаційно-правові засади партисипації

в місцевому самоврядуванні України»,

представленої на здобуття наукового ступеня доктора філософії,

при виконанні науково-дослідної роботи кафедри публічного врядування

Національного університету «Львівська політехніка»

за темою «Наукові засади забезпечення сталого розвитку територіальних громад і територій в умовах національних викликів та повосинного відновлення України»

Комісія у складі голови начальника НДЧ, д.т.н., ст. досл. Небесного Р. В. та членів: завідувача відділу науково-організаційного супроводу наукових досліджень, к.т.н. Лазько Г. В., в.о. заступника начальника планово-фінансового відділу Фаст І. І. та завідувача кафедри публічного врядування, к.політ.н., доцента Буника М. З.

цим актом підтверджують, що результати дисертаційної роботи аспіранта кафедри публічного врядування Ющука Р.В. використані при виконанні науково-дослідної роботи кафедри публічного врядування Національного університету «Львівська політехніка» на тему: «Наукові засади забезпечення сталого розвитку територіальних громад і територій в умовах національних викликів та повосинного відновлення України» (державний реєстраційний номер 0124U000016). Зокрема, Ющуком Р.В. запропоновано в контексті розвитку територіальних громад взяти до уваги досвід організаційно-правових основ партисипації в системах публічного управління країн ЄС, зокрема щодо: таких рівнів участі громадян як інформація, консультація, діалог та партнерство; таких форм участі як імперативні та консультативні; передумов та особливостей правового поля, за якими у країнах ЄС сформована розгалужена система міжнародних та європейських стандартів громадської участі у процесах прийняття рішень.

Голова комісії:

начальник НДЧ, д.т.н., ст.досл.

Роман НЕБЕСНИЙ

Члени комісії:

зав. відділу науково-організаційного супроводу наукових досліджень, к.т.н.

Галина ЛАЗЬКО

в.о. заст. нач. планово-фінансового відділу

Ірина ФАСТ

зав. кафедри публічного врядування, к.політ.н., доцент

Микола БУНИК

0003617

УКРАЇНА

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

вул. С. Бандери, 12, Львів, 79013, тел. (380-32) 237-49-93, 258-21-11, факс: (380-32) 258-26-80
ел. пошта: office@lpnu.ua, інтернет: www.lpnu.ua

09.04.2025 № 62-01-463

на № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Ющука Романа Васильовича

на тему: "Організаційно-правові засади партисипації в місцевому самоврядуванні України" у навчальному процесі

Основні положення та результати дисертаційної роботи Ющука Р.В. на тему: "Організаційно-правові засади партисипації в місцевому самоврядуванні України", поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії впроваджені у навчальний процес Національного університету "Львівська політехніка" та використовуються під час викладання дисциплін: "Публічна служба та антикорупційна політика" та "Політика європейської інтеграції" (для студентів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 281 "Публічне управління та адміністрування").

Зокрема, у навчальному процесі застосовуються такі результати дисертаційної роботи Ющука Р.В.:

– аналітичні матеріали щодо правових засад впровадження партисипації на регіональному рівні, зокрема в діяльності публічних службовців (дисципліна "Публічна служба та антикорупційна політика");

– матеріали щодо потенціалу використання досвіду країн ЄС для розвитку партисипації в Україні, зокрема щодо перспективних форм та методів партисипації у місцевому самоврядуванні України (дисципліна "Політика європейської інтеграції").

Проректор
з науково-педагогічної роботи
К.Т.Н., доц.

Олег ДАВИДЧАК

Вик.:
Бувик М.З. (032) 258-31-67